

УДК 902: 378.4 (477.83-25) "18/193"

НАТАЛІЯ БІЛАС

**АРХЕОЛОГІЧНА НАУКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
(XIX – 30-ТІ РОКИ XX СТ.)**

Стаття присвячена вивченню процесу зародження і розвитку археології у Львівському університеті в період з першої половини XIX ст. до 1939 р. На основі широкої джерельної бази визначено характерні риси та особливості становлення археологічної науки у Львівському університеті до 1918 р., простежено процес реформування археологічної освіти в університеті, досліджено організацію навчального процесу в галузі археології та суміжних дисциплін на філософському (гуманітарному) і теологічному факультетах. З'ясовано роль кафедр класичної археології та доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель філософського (гуманітарного) факультету в організації археологічних досліджень. Простежено внесок дослідників у вивчення конкретних археологічних пам'яток. Розкрито форми та значення наукових контактів працівників Львівського університету з місцевими та зарубіжними вченими.

Ключові слова: археологія, Львівський університет, археологічна освіта, біблійна археологія.

Розвиток археологічної освіти та науки у Львівському університеті – одному з найдавніших вищих навчальних закладів України – за часів Австро-Угорської імперії та в реаліях міжвоєнної Польщі проходив у контексті загального розвитку археологічної науки у світі. Мета статті – простежити процес становлення і трансформації кафедр та інститутів археологічного профілю, їхній кількісний склад та матеріальну базу, з'ясувати головні напрями досліджень вчених вузу.

Джерельною базою для написання статті слугували документи та матеріали, які містяться у фонді 26 (Львівський університет) Державного архіву Львівської області, у фондах Архіву Львівського національного університету імені Івана Франка, а також використано опубліковані офіційні університетські хроніки, окремі праці самих вчених-археологів досліджуваного періоду.

Початок та становлення археологічних студій у Львівському університеті.

Археологічна тематика стала предметом вивчення у Львівському університеті в першій половині XIX ст., коли студентам-теологам на першому році навчання поряд з догматикою, біблійною наукою Старого

Завіту, східними мовами починають читати лекції з курсу біблійної археології. Польові і камеральні дослідження цього періоду можна охарактеризувати як нумізматично-геральдичні та церковно-історичні документальні розробки і відмітити тісний зв'язок археології з середовищем класично-лінгвістичних студій. Разом з тим, упродовж ХІХ ст. починають відбуватися якісні зміни в розвитку археологічних досліджень, які поступово змінюють і місце археології в системі наук. Коли археологія набуває значення науки про матеріальну культуру, починаються систематичні археологічні дослідження. Відбувається перший поділ наукових інтересів між дослідниками класичної (греко-римської) та слов'янської старовини.

Згідно документальних свідчень, першим у Львівському університеті біблійну археологію на теологічному факультеті почав викладати ксьондз Ян Кухарський, який з 1836 по 1857 рр. очолював кафедру Біблії Старого Завіту та східних мов¹. На зміну Я. Кухарському прийшов ксьондз Лукаш Солецький, який до 1866 р. очолював вказану кафедру (крім літнього півріччя 1859–1860 навчального року та зимового півріччя 1860-1861 навчального року) і продовжував читати біблійну археологію студентам першого року навчання теологічного факультету². Упродовж 1866-1902 рр. вказану кафедру очолював ксьондз Клеменс Сарніцький, який досліджував граматику єврейської мови³ і спочатку не займався археологічною проблематикою. Лише починаючи з літнього півріччя 1884-1885 навчального року, К. Сарніцький починає читати для слухачів першого року теологічного факультету курс, який носив назву “*Historia sacra V. T. a mundo creato ad Christum natum inclusis geographia et archaeologia biblica atque introductione specialis in libros sacros V. T.*” (понеділок, середа, п'ятниця та субота, з 10 по 11 годину)⁴.

90-ті роки ХІХ ст. слід відмітити як особливо успішні для розвитку археології на теологічному факультеті. Викладацьку роботу у вказаний період на факультеті розпочали ще два спеціалісти, які поряд з К. Сарніцьким володіли археологічними знаннями – ксьондз Юзеф Більчевський та ксьондз Євстах Скроховський.

Юзеф Більчевський вивчав теологію у Ягеллонському університеті (закінчив навчання у 1884 р.), а в 1886 р. здобув ступінь доктора святої теології у Віденському університеті. Після цього він ще два роки був слухачем теології в Григоріанському університеті (Рим) і один семестр у Католицькому інституті в Парижі. У 1890 р. Ю. Більчевський габілітувався в Кракові на приват-доцента загальної догматики. Його габілітаційна праця була присвячена християнській археології, містила вісім ілюстрацій та дві таблиці⁵. Тому не дивно, що він отримав запрошення викладати у Львівському університеті: в січні 1891 р. призначений надзвичайним, а через два роки звичайним професором. У Львові Ю. Більчевський продовжував працювати над питаннями християнської археології, свідченням чого є вихід у світ в 1892 р. нового дослідження з вказаної тематики⁶. У своїх працях⁷

Ю. Більчевський використовував найдавніші епіграфічні, іконографічні та писемні пам'ятки, а також матеріали збірки кабінету класичної археології Львівського університету, яка перебувала у підпорядкуванні Л. Цвіклінського. Беззаперечним свідченням наукової ваги досліджень Ю. Більчевського є переклад окремих його праць на чеську мову та їх публікація у Празі⁸, а визнанням авторитету вченого як археолога є його членство у Папській римсько-археологічній академії⁹.

Є. Скроховський спочатку був далеким як від теології, так і від археології. Закінчивши у 1867 р. відому Школу доріг і мостів (*Ecole des pont et chaussées*) у Парижі, він отримав диплом інженера. Однак, ще студіюючи у Відні курс механіки, а потім перебуваючи в Парижі, Є. Скроховський серйозно зацікавився літературою і мистецтвом. Поволі техніка відходить для нього на друге місце, і в 1870 р. він поступає на філософський факультет Григоріанського університету (Рим). Отримавши в 1874 р. ступінь доктора філософії, починає студіювати теологію і в 1878 р. стає магістром теології. Восьмирічне перебування в Римі дозволило Є. Скроховському значно розширити свої знання в галузі мистецтва і ґрунтовно ознайомитися з археологією, особливо християнською. Згодом добуті знання дозволили отримати з історії християнського мистецтва "*venia legendi*" в Ягеллонському університеті на основі праці "*O sarkofagu chrześcijańskim z IV wieku*" (Краків, 1886) і габілітаційної лекції "*O pierwszych ołtarzach chrześcijańskich*" (Краків, 1887). Як габілітований доцент Є. Скроховський почав у 1889 р. викладати впродовж трьох півріч у Ягеллонському університеті, а в 1891 р. був призначений звичайним професором церковної історії Львівського університету. Яскравим свідченням подальшого зацікавлення археологічною тематикою під час перебування у Львові є виголошена Є. Скроховським у 1894 р. публічна лекція "*O wykopaliskach assyryjsko-babilońskich wobec Biblii*"¹⁰.

У 1896 р. Є. Скроховського на посаді керівника кафедри церковної історії замінив знаний історик церкви та історіограф Ягеллонського університету Ян Фіялек. Віддаючи належне Я. Фіялеку як першому викладачеві теологічного факультету, який запровадив у навчальні плани семінарські заняття¹¹ і таким чином намагався спонукати майбутніх теологів до наукових досліджень, мусимо зазначити, що біблійну археологію на кафедрі церковної історії він вже не читав. Разом з тим на семінарських заняттях з історії церкви Я. Фіялек використовував археологічні дані як джерела історичного знання, хоча сам персонально не брав участі в археологічних розкопках.

Після виходу на пенсію у 1902 р. К. Сарніцького його наступником на посаді керівника кафедри біблійних наук Старого Завіту і семітських мов став ксьондз Тит Мишковський, який також вже не читав біблійної археології.

Таким чином, на початку ХХ ст. викладання біблійної археології на теологічному факультеті призупинилося через відсутність спеціалістів з цього предмету (в 1900 р. Ю. Більчевського призначено львівським архієпископом). Разом з тим, саме вченим-теологам слід віддати належне у становленні археологічної науки у стінах університету, оскільки вони першими почали читати цю дисципліну, щоправда лише в рамках курсу біблійної (християнської) археології. Попри те, що загалом викладання археології для студентів-теологів було досить спонтанним та безсистемним, винятком може служити період 90-х років ХІХ ст., коли на факультеті працювали аж три спеціалісти, які володіли відповідними знаннями: К. Сарніцький, Ю. Більчевський та Є. Скроховський.

Першим безперечно важливим фактом, який свідчить про розвиток археологічної науки на філософському факультеті, було подання у 1826 р. доповідної записки Галицькому крайовому губернаторству про потребу викладання археології у Львівському університеті. Попри актуальність цієї проблеми вона не отримала позитивного вирішення ще упродовж тривалого часу. Лише поява в другій половині ХІХ ст. дієвих особистостей, зацікавлених і глибоко переконаних у потребі розвитку нової науки у стінах університету, а також зміна державної політики в галузі охорони та дослідження пам'яток минулого, привела до позитивного вирішення питання початку археологічних студій на філософському факультеті Львівського університету. Однак ще задовго до відкриття окремої кафедри археології відомості з цього предмету викладалися окремими професорами в рамках тих історичних курсів, які вони читали.

Перший державний закон про охорону пам'яток історії та культури (постанова австрійського уряду від 31 грудня 1850 р. про заснування Цісарсько-Королівської Центральної Комісії для дослідів і консервації пам'яток архітектури) поряд з реформуванням вищих шкіл Австрійської імперії (закон від 27 вересня 1849 р.) позитивно вплинули на процес становлення в академічних установах археологічної науки. Разом з тим потрібен був час, щоб з'явилося достатньо спеціалістів, які б почали викладання цього нового предмету. У деяких випадках справу у свої руки брали талановиті аматори-ентузіасти, які закладали підвалини археологічної науки, тоді як далі їх справу продовжували кваліфіковані спеціалісти-археологи. Успішним прикладом цьому може слугувати Львівський університет.

Серед викладачів філософського факультету Львівського університету першим звернув увагу на значення археологічних пам'яток у вивченні історії основоположник польської львівської історичної школи К. Ліске, хоча сама археологія не стала для нього предметом глибшого зацікавлення. Одним з перших використав у своїх наукових працях досягнення археології, історії мистецтва та інших споріднених з історією наукових дисциплін завідувач кафедри польської історії Т. Войцеховський.

У 1871 р. кафедру австрійської історії очолив відомий український історик, археолог, краєзнавець, громадсько-політичний діяч Ісидор Шараневич (1829-1901 рр.). Саме він доклав максимум зусиль для популяризації археологічних знань та розвитку археологічної науки в стінах Львівського університету.

Деякі біографи І. Шараневича (наприклад, Л. Фінкель та С. Стажинський в “Історії Львівського університету”) повідомляють, що він народився у с. Козарі Рогатинського повіту (тепер Рогатинського р-ну Івано-Франківської області), насправді ж там він був хрещений. Народився 16 лютого 1829 р. (за новим стилем) у с. Церківна Рогатинського повіту (тепер с. Церковна Долинського р-ну Івано-Франківської обл.) у сім’ї священника¹². Закінчив трьохкласну школу і шість класів гімназії в м. Бережанах, а сьомий і восьмий класи гімназії – у м. Львові. У 1848 р. поступив на богословський факультет Віденського університету, а в наступному році перевівся у Львівський університет, де у 1851 р. здобув вищу богословську освіту. У 1853 р. поступив на філософський факультет Львівського університету. Спочатку працював у семінаріях, а в 1855 р. став викладачем історії та географії гімназії у Перемишлі. У 1856 р. перевівся у Першу академічну гімназію м. Львова, де через два роки отримав звання дійсного професора академічної гімназії. У 1864 р. отримав у Львівському університеті ступінь доктора філософії. У 1870-1871 навчальному році габілітувався в Львівському університеті на приват-доцента (суплента) філософського відділу (габілітаційна праця – “Kritische Blicke in die Geschichte der Karpathenvölker in Alterthume und im Mittelalter”. Lemberg, 1871), був призначений заступником професора австрійської історії (очолював відділ семінарів з “історії Галичини і Лодомерії”, викладав польською мовою). З 1873–1874 навчального року – звичайний професор австрійської історії Львівського університету. Відділ австрійської історії історичного семінару, що перебував під його керівництвом, виконував завдання школи виховання молодих науковців. Учений заснував в університеті кабінет-музей доісторичних знахідок. У 1881-1882 навчальному році – декан, а в 1882-1883 рр. – продекан філософського відділу Львівського університету¹³. У 1889 р. був відзначений почесним папським хрестом “pro ecclesia et pontifice”, а у 1899 р. отримав від австрійського імператора орден Залізної Корони III ступеня¹⁴. У 1899 р. подав у відставку, залишивши за собою право і надалі викладати 2-3 дні на тиждень історію Австрії чи історію Галичини, якщо віднайде нові джерельні дані, зокрема з праісторії¹⁵. Визнанням безперечного наукового авторитету І. Шараневича стало обрання його почесним доктором Університету св. Володимира у Києві, дійсним членом Краківської академії наук (1873 р.). Науковець вів також активну громадську роботу, був членом ради міста Львова, займав посаду цісарсько-королівського охоронця (консерватора) історичних пам’яток Галичини, з 1882 р. щорічно обирався

сеньйором Ставропігійського інституту в м. Львові, був засновником Ставропігійського музею (1889 р.).

Розглядаючи багатопланову проблему вивчення початків археологічних студій на західноукраїнських землях, слід зазначити, що одним з її напрямів є визначення часу проведення тут перших систематичних розкопок, вироблення основних методологічних засад польових досліджень. Саме український професор Львівського університету І. Шараневич одним з перших зайнявся комплексним вивченням старожитностей Східної Галичини.

“На джерелах стоїть правда історична, а із джерел представляє вона нам життя з його добрими і поганими сторонами”¹⁶, – таким було наукове кредо І. Шараневича, який вже на початку своєї наукової діяльності звернув увагу на значення речових джерел для дослідження та відтворення стародавньої історії. Саме до археології Львова звернувся дослідник, шукаючи першопочатків міста¹⁷. За гіпотезою І. Шараневича, первинний Львів знаходився за Кривчицями, на Чортовій (Чатовій) Скелі, звідки і зафіксовано, на його думку, пожежу Холма, у зв’язку з якою з’являється перша письмова згадка про місто Львів¹⁸. Однак, таке припущення на той час не підкріплювалося конкретними археологічними знахідками матеріальної культури. Невдовзі І. Шараневич та інші історики висловили думку про знаходження найдавнішої забудови Львова й “спостережного пункту” за пожежею Холма в районі Високого замку. Ця гіпотеза уже з кінця ХІХ ст. підкріплюється численними археологічними матеріалами з цієї і суміжних територій¹⁹. Такі свідчення з Чортової скелі на той час були ще відсутні, хоча й припускалась наявність тут забудови в княжу добу²⁰. Комплексний аналіз археологічних матеріалів, здобутих у 90-х роках ХХ ст., у поєднанні з історичними документами та даними наук природознавчого комплексу дозволив сучасним науковцям зробити деякі висновки на підтвердження попередньої гіпотези І. Шараневича. Матеріали ХІІ-ХІV століть з Чортової Скелі можуть, хоча й опосередковано, доводити те, що пожежа Холма могла бути помічена саме з цього підвищення, яке було вже до певної міри заселеним. Можливо, тут був спостережний пункт або навіть оборонна споруда. Археологічних знахідок з Чортової Скелі поки-що значно менше, ніж із району Краківського передмістя, Високого та Низького замків, інших місць сучасної центральної частини міста. Втім, така обставина може бути й свідомством нерівномірності дослідження цих територій.

Професор австрійської історії Львівського університету І. Шараневич не випадково став одним з перших активних дослідників історії та матеріальної культури Галицько-Волинського князівства. Показником досягнень української археології цього часу була власне діяльність, скерована в напрямі дослідження пам’яток національної культури. Зрозуміло, що головні зусилля були спрямовані на пошук пам’яток княжої доби і, передусім, столиці Галицько-Волинського князівства м. Галича. Першим, хто звернув увагу на дослідження Галича, був отець Омелян Левицький, який

зібрав та видав українською мовою низку народних переказів про княжу столицю. У 1866 р. опис Галичини із залученням археологічного матеріалу чеською мовою зробив український вчений Іван Вагилевич, охоронець збірки Оссолінських, автор розвідок з археології Галичини.

Початком діяльності І. Шараневича в галузі практичної археології слід вважати 1882 р., коли він звернувся до Крайового відділу Комісії зі збереження історичних та мистецьких пам'яток з проханням асигнувати гроші на розкопки в місті Галичі. Головний охоронець пам'яток Галичини граф В. Дзедушицький запропонував І. Шараневичу представити план робіт та їхній кошторис, що той і зробив²¹. У цьому плані докладно перераховано, що необхідно дослідити в самому місті Галичі, вздовж русла річки Дністер від гирла річки Лімниці до гирла річки Лукви, в селах Залуква і Крилос та їх околицях. Крайовий відділ проект схвалив лише частково і вніс уточнення про те, що І. Шараневич візьме собі у помічники лише тих осіб, які йому запропонує В. Дзедушицький, і загалом буде йому в усьому повністю підпорядковуватися і передавати усі знайдені предмети у розпорядження Крайового відділу. У цьому випадку ставало зрозумілим, що далі ці предмети будуть відправлені у центральні польські та німецькі музеї.

Українська громадськість в особі Ради Руського Народного дому звернулася до І. Шараневича з проханням посприяти тому, щоб знайдені у Галичі археологічні пам'ятки поступали до археологічного відділу музею Народного дому у Львові, створеного у 1873 р., в якому їм гарантувалось безпечне зберігання і де б вони приносили найбільшу користь. Дослідник, який у цей час на власні кошти уже вів розкопки вздовж річки Ломниці, запропонував головному консерватору новий проект і свої умови, які були прийняті. І. Шараневич був призначений куратором археологічних знахідок з Галича²².

З весни 1882 р. розкопки в околицях Галича І. Шараневич проводив разом зі священником отцем Л. Лаврецьким (настоятелем церкви у селі Залуква), а 23 липня 1883 р. розпочала роботу археологічна комісія, до складу якої ввійшли І. Шараневич і Л. Цвіклінський.

І. Шараневич у 1883 р. публікує статтю “Три історичні описи старокняжого Галича в 1860, 1880, 1882 рр.”²³, якою намагається зацікавити галицьку громадськість історією літописного Галича і готує ґрунт для кращого розуміння наступних статей про результати археологічних розкопок²⁴, які в доповненому вигляді вийшли окремою книгою²⁵.

У період з 1882 по 1885 рр. І. Шараневичем та членами археологічної комісії було досліджено на полях поблизу села Залуква фронтальну стіну і частину абсид стародавньої церкви святого Пантелеймона, пізніше перебудованої на костел святого Станіслава, фундамент церкви святого Спаса часів князя Володимира і кам'яний саркофаг XII-XIII ст., а у передмісті сучасного міста Галича, між селами Залуква і Четвертки, – фундамент костелу св. Анни (костел побудовано на місці давньоруської церкви святої

Богородиці, яку І. Шараневич помилково називає соборною). Відкрито та досліджено також сліди фундаментів, печеру в скелі та підземні лабіринти церкви святого Миколая поблизу села Крилоса; фундамент монастиря святого Іллі на правому березі річки Лукви; фундамент восьмикутної будівлі у селі Крилосі на місці, названому “Воскресенським”; восьмикутний фундамент на лівому березі річки Лукви (професор В. Антонович припускав, що це основа вежі, яка захищала вхід у Стародавній Галич); мозаїчний паркет з жовтої цегли в с. Четвертки. Також досліджено ряд тілопальних поховань в т. зв. “Викторовому лісі”. Поховальний інвентар (уламки посуду з шнуровим орнаментом, крем’яне знаряддя, кам’яні невеликі сокири, кістяні шила та ін.) дозволив датувати досліджувані поховальні пам’ятки початком бронзової доби і визначити їх приналежність до племен культури шнурової кераміки. Докладно було оглянуте оточене трьома валами Крилоське городище.

У Галичі розкопки продовжувалися до 1888 р., однак суттєвого матеріалу не додалося²⁶.

Усі предмети, знайдені в околицях Галича, – кам’яні ножі, долотця, топирці, бронзові булавки, хрестики, ключі, дзвіночки, намисто, монети та ін. – були докладно описані І. Шараневичем у різних виданнях, а згодом лягли в основу колекцій музею Ставропільського інституту.

У 1890 р. І. Шараневич разом з В. Антоновичем досліджують княжу столицю м. Звенигород. Тут ними, за свідченням настоятеля місцевої сільської парафії отця І. Билинкевича, було відкрито залишки фундаменту церкви.

І. Шараневич надавав великого значення археологічним джерелам, саме на їх основі формував свої наукові погляди, зокрема щодо питання місцезнаходження княжого Галича. Зазначимо, що в історичній науці XIX ст. переважала думка, що давній Галич розташовувався на місці однойменного нинішнього міста. У другій половині XIX ст. в науковій літературі розпочалася жвава дискусія щодо питання локалізації літописного міста, і це питання тривалий час стало центральною проблемою у вивченні літописного Галича²⁷. Дискусію розпочали І. Шараневич та отець Антоній Петрушевич – автор цілої низки розвідок та досліджень з історії Галичини. І. Шараневич у своїй першій історичній монографії²⁸, ще не маючи у своєму розпорядженні результатів археологічних досліджень, спираючись майже винятково на літописні дані, писав, що княжий Галич містився там, де розташоване сучасне однойменне місто. Він, щоправда, не вважав, що руїни польського старостинського замку в місті Галичі (на Замковій горі) є колишнім княжим замком, але церкву св. Богородиці помилково називає соборною. Дещо пізніше, під впливом археологічних знахідок, він розмістив його на полях біля с. Залукви, на захід від сучасного Галича²⁹. І. Шараневич не зміг точно вказати місце розташування власне княжої Замкової гори, але робив припущення, що, оскільки на правому березі Дністра розташоване пасмо горбів, то на них, ймовірно, і стояв давній Галич. Як відомо, саме до них

топографічно належить і Крилоська гора. Антін Петрушевич – головний опонент І. Шараневича у цьому питанні – не брав участі в археологічних розкопках через стан здоров'я (хвороба очей). Спираючись винятково на літописні дані, А. Петрушевич вважав, що центр древнього Галича співпадає з територією сучасного міста, а княже городище містилося на місці, де пізніше знаходився пізньофеодальний замок у сучасному Галичі. Саме місто, на його думку, займало простір між Лімницею та Луквою³⁰. Саме він відносив заснування Галицького єпископства і створення Богородицького собору до часу владарювання в Галичі князя Володимира Володаревича. Собор, на думку науковця, міг бути побудований візантійськими майстрами, зважаючи на тісні родинні відносини Володимира з Царгородом³¹. І. Шараневич закидав А. Петрушевичу, що той часто не дотримувався послідовності під час висвітлення історії літописного Галича³². Наприклад, храм св. Пантелеймона дослідник спершу зіставив з костелом св. Станіслава у селі Крилосі³³, але згодом змінив думку, стверджуючи, що княжий і пізньосередньовічний Галич існували на одному місці³⁴.

Між І. Шараневичем та А. Петрушевичем точилася наукова дискусія про локалізацію ще однієї літописної церкви – св. Спаса та ототожнення її із залишками споруди, відкритої отцем Л. Лаврецьким у с. Святий Станіслав (тепер – с. Шевченкове Галицького району Івано-Франківської області). І. Шараневич вважав, що залишки центру літописного Галича слід шукати на Лімницькій височині, категорично заперечуючи А. Петрушевичу, який, опираючись на літописні повідомлення, стверджував, що залишки церкви св. Спаса містяться саме на Замковій горі сучасного міста Галича³⁵. Усі статті А. Петрушевича про літописний Галич були зібрані в одному збірнику у 1888 р. під назвою “Критико-исторические разсуждения о надднестрянском городе Галиче и его достопамятностях”. У цій праці дослідник трактував усі археологічні знахідки комплексів поселень як залишки літописного міста (згодом подібну думку висловив і М. Грушевський³⁶).

До тривалої дискусії між українськими вченими про локалізацію літописного Галича підключився польський археолог О. Чоловський, який піддав гострій критиці концепції А. Петрушевича³⁷. О. Чоловський обстежив фундаменти церкви Різдва Христового у м. Галичі та Успенського собору в с. Крилосі. Саме він вказав на с. Крилос, як на місце розміщення власне княжої Замкової гори. Висловлена А. Чоловським у 1890 р. гіпотеза щодо локалізації древнього Галича на території великого, добре укріпленого городища в с. Крилос Галицького району Івано-Франківської області за 5 км на південь від нинішнього однойменного міста стала поворотним етапом у вирішенні дискусії про локалізацію³⁸. Дослідник критично проаналізував погляди своїх попередників і вказав, що найслабшим місцем їхньої теорії є дуже велика ймовірна територія стародавнього Галича, що потребувала б величезної армії для його захисту і ще більше для облоги, а тоді це було неможливо. Крім того, на території, де, ймовірно, перебувало місто, повністю

відсутні сліди давніх укріплень³⁹. А. Чоловський висунув гіпотезу, що княжий замок був дерев'яний і знаходився, ймовірно, на рівній площадці городища, що зветься “Золотим током”. Стосовно численних залишків монументальних будівель, відкритих І. Шараневичем на Залуквинській рівнині, то дослідник вважав їх залишками споруд Галицького Подолу й оточуючих його поселень⁴⁰. І. Шараневич останніми роками свого життя схилився до гіпотези О. Чоловського. Пізніші дослідники літописного Галича (Й. Пеленський, Л. Чачковський, Я. Хмільевський) також почали ототожнювати його винятково із Крилоським городищем, а решту колись заселеної території називали боярськими чи монастирськими садибами⁴¹. Здавалося б остаточною крапку в суперечці про локалізацію княжого Галича поставив Я. Пастернак, відкривши у 1937-1938 рр. фундамент галицького кафедрального собору Успення Богородиці біля сучасної церкви однойменної назви в с. Крилос⁴². Однак сучасні дослідники літописного Галича повертаються до гіпотези А. Петрушевича, утверджуючи нову концепцію історичного та топографічного розвитку міста як значної агломерації поселень, що мала дуже великі розміри⁴³.

Справді яскравою сторінкою в археологічній діяльності І. Шараневича та й, мабуть, його найбільшим досягненням стало дослідження пам'ятки висоцької культури – найбільшого з досі відкритих могильників. Інформацію про місцезнаходження пам'ятки було отримано від місцевого землевласника А. Краєвського, який навесні 1895 р. сповістив І. Шараневича як головного консерватора пам'яток старовини про відкриття на своєму городі зруйнованого інгумаційного поховання з посудом і бронзовими прикрасами. Розкопки в с. Чехи (тепер с. Лугове Бродівського району Львівської області) проводилися на кошти Крайового відділу комісії зі збереження історичних та мистецьких пам'яток І. Шараневичем разом з вчителем народної школи в с. Чехи Я. Сподариком та двома слухачами Львівського університету – В. Курхарським та Б. Яновським. Справді не доведено, коли саме було розпочато розкопки через плутаність свідчень, які подає сам І. Шараневич: одного разу він вказує на те, що розкопки в Чехах тривали ціле літо й осінь 1895 р., а іншого – що ті ж розкопки були розпочаті в травні 1895 р. Було досліджено ґрунтовий могильник доби пізньої бронзи – раннього заліза. На загал виявлено близько 370 поховань, з яких до 10% становили тілопальні поховання, однак в літературу увійшло лише 82 поховання. Інформація про решту могил – це фрагментарні описи та перемішані між собою знахідки, причому не відомо, яка з цих знахідок яке поховання супроводжувала. Знайдено людські скелети, бронзові шпильки, браслети, перстні, гудзики, вироби з кременю, кістки, бурштину і заліза, скляні намистинки, глиняний посуд. Усі знайдені предмети (приблизно півтори тисячі одиниць) І. Шараневич передав у власність кабінету класичної археології Львівського університету (завідувач Л. Цвіклінський) з метою заснування тут у майбутньому “крайового кабінету передісторичних речей”⁴⁴. І. Шараневичем

було розпочато й розкопки могильника біля с. Висоцько Бродівського району Львівської області, за яким і дано назву археологічній культурі. Результати розкопок покладені в основу написання вченим великої статті “Доісторичні кладовища в Чехах і Висоцькому”⁴⁵.

Можна впевнено констатувати, що діяльність І. Шараневича як археолога була результативною, адже проведені ним значні польові роботи дали важливі джерельні дані для вирішення багатьох наукових проблем. Зібрати якнайбільше археологічних джерел і на їх основі відтворити історичне минуле – таке завдання ставив він перед собою. Дослідник ставився до археологічних пам’яток як до залишків славного минулого, тому налагоджував відносини з багатьма науковими товариствами Австрії, щоб за їхнім посередництвом розповісти світу про давню історію Галичини. Серед галицьких істориків другої половини XIX ст. саме він був найближче до загально визнаної історико-географічної локалізації давнього Галича і навіть конкретно називав давнім поселенням с. Крилос.

Дуже вичерпно заслуги І. Шараневича перед археологічною наукою охарактеризував згодом відомий український археолог Я. Пастернак: “Другий період наукової діяльності Шараневича охопив поле, яке до того часу стояло облогом і на якому судилося йому стати піонером. Була це практична археологія, розкопки в терені, і то саме на західноукраїнській акрополі, на місці давніх княжих теремів та церков Старого Галича. Що між тодішніми нашими любителями старовини був він одиноко до цього покликаний і найвідповідніший, виходить ясно з його дотеперішньої теоретично-наукової підготовки. Хоч дуже совісний у своїх описах, не звертав Шараневич, як археолог, уваги на стратиграфію при розкопках і типологію предметів, чим поповняв різні промахи. Але на його оправдання слід пригадати, що на тих річах тоді ще ніхто у нас добре не розумівся. Все ж таки його видатна консерваторська діяльність заслуговує на повне признание. А діяльність його як практичного дослідника та популяризатора рідних пам’яток, а також його праця як пропагатора пошани для них запевнили йому почесне місце піонера між усіма археологами східної Галичини”⁴⁶. А один із патріархів української історичної науки І. Крип’якевич називав І. Шараневича одним із кращих знавців історії Галичини феодального періоду⁴⁷, і таку високу оцінку останній отримав завдяки опрацюванню літературних джерел, які дослідник весь час корегував і доповнював археологічними даними, здобутими під час власних досліджень Галича, Звенигорода, Львова.

Діяльність І. Шараневича мала свій вплив і на викладання історичних дисциплін у Львівському університеті, де, починаючи з другої половини XIX ст., не тільки змінилась методика викладання історичних дисциплін, але й стали зовсім відмінними функції викладача. Його головним завданням став розвиток творчого мислення студентів, ознайомлення їх з новітніми методами історичних досліджень, механізмом створення та публікації

наукових праць. Наукові семінари історичного профілю поступово перетворились у підготовчі школи молодих науковців.

У кінці XIX ст. українські депутати й громада значно посилили вимоги щодо відкриття українського університету у Львові. Одним із наслідків політики співпраці з урядовими колами, яка увійшла в історію під назвою “нова ера”, стало відкриття у Львівському університеті другої кафедри загальної історії зі спеціальним оглядом історії Східної Європи і українською мовою викладання. Фактично це була кафедра історії України. Серед чотирьох ймовірних кандидатів на посаду керівника кафедри, вчена рада обрала випускника Київського університету учня відомого історика Володимира Антоновича молодого перспективного вченого Михайла Грушевського (1866-1934 рр.). 11 квітня 1894 р. йому присвоєно звання звичайного професора⁴⁸. Необхідні рекомендації М. Грушевському надав І. Шараневич. Зазначимо, що з особистих переконань та як сеньйор Ставропігійського інституту він стояв на позиціях консервативного лоялізму до австрійської влади (такою була загальна позиція Інституту як установи). В інавгураційній доповіді тодішній ректор Львівського університету Т. Войцеховський звернув увагу на те, що вирішальним чинником під час обрання М. Грушевського був його високий фаховий рівень.

М. Грушевський був кращим представником київської школи істориків, розвивав ідеї В. Антоновича порайонного дослідження України та археологічно-етнографічних розробок як методу історичного дослідження. Як історик-документаліст, він наголошував на необхідності використання якомога більшої кількості джерел під час аналізу історичних подій. Лише шляхом докладної джерельної аргументації дослідницької гіпотези, вважав М. Грушевський, можна довести її справедливості. Недостатнє ж знання джерел, на його думку, призводить до схематизації історичного процесу. В українській історіографії М. Грушевський виступає як новатор та пропагандист міждисциплінарних досліджень. Наголошуючи на необхідності використовувати у своїй діяльності пізнавальні можливості інших наук – археології, антропології, етнології, палеопсихології, порівняльного мовознавства, соціології, палеолінгвістики, – вчений разом з тим закликав “уживати їх дуже обережно, щоб не напустити в науку туману і не привести її ще в гірше становище”⁴⁹. Однобічна ж лінгвістична чи то археологічна аргументація також були неприйнятними для науковця, бо приводили до викривлення дійсного образу історії.

“Історія України-Руси” М. Грушевського є найкращим зразком послідовного здійснення висловленої В. Антоновичем ідеї синтезу історії, де автор всебічно (археологічно, антропологічно, лінгвістично, етнографічно, соціологічно та історично) обґрунтував концепцію походження і розвитку українського народу. Розділ археології у трьох томах цієї монографії (I-1898, II-1899, III-1900) можна розглядати як першу археологію українських земель. Дослідження М. Грушевського дали цілеспрямований поштовх

археологічним студіям в Україні і виробленню модерної археологічної методології⁵⁰. М. Грушевський вирізнявся титанічною працьовитістю та значними організаторськими здібностями, розвинув активну наукову діяльність в університеті, НТШ та більшості львівських українських громадських організацій. Саме науковий семінар при кафедрі загальної історії зі спеціальним оглядом історії Східної Європи Львівського університету, поряд з історично-філософською секцією НТШ, був структурним елементом становлення його Львівської історичної школи⁵¹. Під керівництвом М. Грушевського в кінці XIX – на початку XX ст. студії з історії України пройшли більшість студентів істориків Львівського університету, серед них найвідоміші Степан Томашівський, Мирон Кордуба та Іван Крип'якевич.

Серед археологічних експедицій М. Грушевського львівського періоду його діяльності слід, передусім, відмітити ту, яка перекликається з дослідженням І. Шараневича, – археологічні розкопки в селах Чехи і Висоцько у 1894 р.⁵² М. Грушевський відніс ці поховальні пам'ятки до римського або навіть ранньосередньовічного часу⁵³. Зазначимо лише, що усі знайдені предмети були передані М. Грушевським в НТШ, яке й виступало організатором досліджень, тоді як І. Шараневич отримані археологічні матеріали віддав для університетської збірки.

31 березня 1916 р. як наслідок дисциплінарного слідства, проведеного під патронатом Галицького Намісництва, сенат Львівського університету усунув М. Грушевського від викладацької роботи в університеті за невиконання службових обов'язків і самовільний виїзд у грудні 1914 р. на територію Російської імперії⁵⁴. Упродовж 1911–1919 рр. в Львівському університеті викладав ще один відомий український історик, учень М. Грушевського, гімназійний професор, член Крайової шкільної ради С. Томашівський⁵⁵. Спектр пропонованих ним спецкурсів та практичних занять, передусім, охоплював регіональну історію Галичини і Волині та нарис з історії України.

Отже, зацікавленість ряду науковців, передусім, істориків, археологічною тематикою призвела до поступового впровадження курсу археології у навчальні програми вузів. Серед викладачів філософського факультету другої половини XIX ст. найбільшим популяризатором археологічних досліджень став професор австрійської історії І. Шараневич. Результати проведених вченим археологічних розкопок регулярно публікувалися і використовувалися у викладацькій діяльності. Знаковим для розвитку археологічної науки в університеті виявився період, коли тут працював представник київської археологічної школи М. Грушевський.

За активної участі працівників вузу (І. Шараневича, Л. Цвіклінського, М. Грушевського) відбувалося створення перших археологічних колекцій, як в стінах університету, так і поза його межами, що сприяло зростанню

авторитету університету та налагодженню тісних контактів між різними науковими інституціями.

Діяльність І. Шараневича, передусім, була спрямована на розбудову археологічного відділу музею Ставропігійського інституту та поповнення археологічної колекції Львівського університету. Праця настільки його захопила, що буквально за кілька років з допомогою української громади, світських та церковних діячів було зібрано та виставлено на загальний огляд одну з найбільших збірок старожитностей у Львові. Систематичний збір предметів історичної вартості І. Шараневич почав після українсько-польської археологічної виставки 1885 р. з метою зображення культурного фону 300-літньої діяльності Ставропігійського інституту (Успенського братства) у Львові. Виставка, організована І. Шараневичем та А. Петрушевичем у 1888 р., стала справді революційною подією, що викликала подив, як серед українських патріотів, так і серед авторитетних у цій справі польських вчених.

Унаслідок обох виставок (1885 р. і 1888 р.) до пам'яток національної культури стали відноситися з більшою уважністю та дбайливістю, а І. Шараневич створив музей Ставропігійського інституту, де була посада музейного помічника – амануента. Це стало першою спробою сформувати збірки пам'яток української історії та культури згідно з вимогами музеологічної науки того часу.

Окремої уваги заслуговує формування археологічної колекції у Львівському університеті. Завдяки старанням професора Л. Цвіклінського виникло “зібрання наукових засобів для викладання філологічно-археологічних предметів”, яке разом із “зібранням наукових засобів для викладання історично-географічних предметів” перебували під його керівництвом до 1893 р. У цьому році “зібрання наукових засобів для викладання філологічно-археологічних предметів” було реорганізовано в кабінет класичної археології, який також був відданий під керівництво Л. Цвіклінському. Кабінет функціонував на урядові дотації (1893 р. – 300, 1894-1896 рр. – по 200, 1897-1898 рр. – по 300 злотих) та приватні пожертви (наприклад, досить значну квоту призначив для потреб кабінету граф Кароль Лянцкоронський). Усю збірку кабінету класичної археології було поділено на чотири відділи: а) предмети та публікації археологічного змісту; б) фотографії та малюнки пам'яток античного (давньокласичного) мистецтва; в) певна кількість відлитої копії предметів мистецтва давнини; г) відділ доісторичної археології. Останній створений в кінці 1898 р. на основі предметів, отриманих при розкопках І. Шараневичем могильників у селах Чехи і Висоцько. Оскільки розкопки велися на кошти Крайового відділу комісії зі збереження історичних та мистецьких пам'яток, саме з дозволу цієї комісії університет отримав у свою власність знайдені археологічні пам'ятки, які стали прекрасним початком збірки доісторичних предметів. У зв'язку з цим відзначимо, що, як І. Шараневича, так і Л. Цвіклінського⁵⁶ з Комісією зі

збереження історичних та мистецьких пам'яток пов'язувала тісна багаторічна співпраця, що певною мірою вплинуло на вирішення питання поповнення університетської збірки колекцією археологічних пам'яток з розкопок у Чехах і Висоцькому. У 1898 р. археологічна збірка зі звичайного виставкового залу була перенесена у нове приміщення. За клопотанням Л. Цвіклінського академічний сенат віддав на потреби археологічного інституту одну половину будівлі, яку раніше займав фізичний інститут, а другу половину зайняв інститут історії сучасного мистецтва. Поділ було здійснено таким чином, що один центральний великий зал призначався для експонування відлитої копії предметів давнього і новочасного мистецтва. Поряд, з одного боку знаходилася аудиторія, де було розміщено археологічну збірку і проходили заняття з археології та класичної філології, а з іншого – приміщення інституту історії сучасного мистецтва. У 1899 р. Л. Цвіклінський провів інвентаризацію збірки кабінету класичної археології відповідно до кожного відділу та стосовно їх розміщення⁵⁷.

Попри значні здобутки популяризаторів археологічної науки, відсутність окремої кафедри археології створювала відчутну прогалину в науковому та навчальному процесі філософського факультету. Л. Цвіклінський добровільно і понад свої обов'язки впродовж багатьох років, використовуючи предмети археологічної колекції, проводив щоп'ятиці заняття з класичної археології, але повністю вирішити проблему це не могло. У кінці XIX ст. питання відкриття кафедри класичної археології вже стояло на порядку денному і головні надії у цій справі покладалися на випускника Львівського університету Беньковського, який спеціально студіював археологію у Відні. Однак цим надіям не судилось збутися через габілітацію і номінацію останнього професором Ягеллонського університету. Тоді Л. Цвіклінський знаходить іншого студента Львівського університету – Кароля Гадачека.

Вступивши в 1893 р. на філософський факультет Львівського університету, К. Гадачек обирає для поглибленого студіювання класичну філософію та філологію. Випускна дипломна робота "Про нововідкритий військовий диплом з часів Домініціана" стала першою науковою працею молодого вченого. Професор університету Л. Цвіклінський зауважив потяг до історичних знань, науковий потенціал К. Гадачека і рекомендував його після закінчення Львівського університету (1897 р.) на навчання у Віденський університет. Під час навчання у Відні (1897-1900 рр.) К. Гадачек спеціалізується у галузі класичної археології, праісторії та нумізматики, активно співпрацює з Віденським Інститутом археології, під час канікул збирає старожитності Галичини, самостійно проводить археологічні розвідки. Зокрема, у 1898-1899 рр. в урочищі Грабарка поблизу с. Неслухів Кам'яно-Буського району Львівської області К. Гадачек досліджував поселення XI–XII ст. У 1901 р. виходить збірник античних нумізматично-археологічних матеріалів, які К. Гадачеку вдалося зібрати на землях східної Галичини.

Молодий археолог не зупинявся лише на регіональних дослідженнях. У 1900 р. він брав участь у науковій експедиції австрійських археологів до Єгипту, яка проводилася в рамках досліджень поховальних пам'яток періоду Стародавнього царства; з метою збору відомостей та матеріалів здійснив наукову подорож у Грецію, Італію та країни Західної Європи.

У 1903 р. К. Гадачек отримує вчений ступінь доктора філософії в галузі класичної археології (дисертаційна робота, присвячена вивченню стародавніх пряжок та застібок, опублікована у щорічнику Віденського Інституту археології) та, виконуючи попередню домовленість з Л. Цвіклінським, повертається у Львів, де займає посаду приват-доцента Львівського університету. Своє габілітаційне дослідження К. Гадачек присвятив археологічним пам'яткам басейну Дністра. Причому він не лише фіксує всі відомі на той час пам'ятки, але й дає коротку історію відкриття, дослідження, намагається визначити хронологічну та культурну належність.

У 1905 р. К. Гадачек був затверджений австрійським урядом на посаду надзвичайного професора кафедри класичної археології та праісторії Львівського університету, а в 1909 р. – звичайним професором. Оскільки в досліджуваний період кафедра ототожнювалася з професором, який вів самостійний курс, тому 1905 р. можна по праву вважати за рік завершення процесу становлення археологічної науки в університеті.

Головною формою навчального процесу поряд з лекціями була участь студентів у роботі спеціальних семінарів (не менше одного) відповідних кафедр. Семінарські заняття могли, крім професора, проводити доценти чи асистенти, однак за умови відсутності відповідних спеціалістів з галузі археології в університеті. К. Гадачек сам керував археологічним семінаром (1909-1914 рр.), намагаючись перетворити його на школу підготовки вчених-археологів, вирішивши таким чином на майбутнє кадрову проблему. Професор К. Гадачек не лише інформував слухачів про найновіші археологічні відкриття, але й проводив відповідну роботу для удосконалення методів дослідження.

Паралельно з викладацькою роботою К. Гадачек продовжує займатися практичною археологією: йому належить відкриття та дослідження цілої низки селищ, поховань та культур. З 1908 по 1912 рр. К. Гадачек досліджував поселення поблизу с. Кошилівці в урочищі Обоз на Тернопільщині, яке пізніше стало епонімним для локальної групи пам'яток початкової пори пізнього Трипілля – етапу СІ⁵⁸. Результати дослідження кошиловецького поселення були опубліковані в 1914 р.⁵⁹

Особливу увагу дослідник приділив багатій і різнобарвній колекції антропо- і зооморфної глиняної пластики з Кошилівців. Антропоморфні вироби представлені, головним чином, жіночими фігурками, іноді – сидячи в крісельцях. Деталі тіла та одягу підкреслено фарбами – намисто, пасок, спадаюче на плечі волосся, татування, взуття⁶⁰. Серед глиняних фігурок тварин найчастіше трапляються зображення биків, овець, свиней, собак та

птахів, які теж нерідко вкриті розписом. У Кошилівцях знайдено також маленьку кістяну пластину з малюнком голови бика з двома великими рогами. Стилізовану голову бика з парою широко розхилених рогів, вирізьблену з кістки, знайдено також на поселенні в Більче-Злоте. Посередині голови дрібними колотими цятками зображено фігуру жінки з високо піднятими догори руками⁶¹. Всі ці знахідки дозволили досліднику припустити, що спільний для всіх племен середземноморського басейну в II тис. до н. е. культ бика, як символу сили, був характерним також для трипільських племен. З Кошилівців походить і багата колекція посуду, зокрема, антропоморфного та зооморфного на ніжках та з голівками тварин. К. Гадачек першим вказав на культове призначення цього посуду⁶².

1904 р. К. Гадачек продовжив дослідження могильника біля с. Чехи, розпочате І. Шараневичем та М. Грушевським⁶³. Біля с. Колпець він відкрив та дослідив селище культури лійчастого посуду, а в с. Собішин поблизу Ярослава зафіксував поховання цієї ж культури⁶⁴; дослідив цілий ряд поховальних пам'яток неоліту-енеоліту на території Чортківського, Буцацького та Заліщанського районів. Він також відкрив злоцьку культуру на території сучасної Польщі.

К. Гадачек першим зробив детальний аналіз матеріалів, виявлених ще в 1889 р. І. Коперницьким на великому тілопальному ґрунтовому могильнику біля с. Верхня Липиця Рогатинського району Івано-Франківської області, що дало підстави для виділення окремої липицької культури раннього залізного віку (датується I–II ст. н. е.). Зараз доведено, що липицька культура належала гето-дакійському населенню⁶⁵, однак в досліджуваний період її пов'язували з племенами венедів, більше того, об'єднували з пам'ятками пшеворської культури⁶⁶. Зацікавлення К. Гадачека цією пам'яткою також було пов'язане з пошуком слідів перебування племен венедів на західноукраїнських землях. З цією ж метою він дослідив у 1909 р. великий тілопальний могильник біля м. Пшеворська в нижній течії р. Вислок, притоки р. Сяну, і одне тілопальне поховання у с. Бендюці поблизу м. Сокаля⁶⁷. Займаючись вивченням життя населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери, К. Гадачек зацікавився пам'яткою періоду “полів поховань”, яку виявив в урочищі “Грабарка” біля с. Неслухів⁶⁸. Згодом у с. Псарі на Рогатинщині К. Гадачек виявив могильник пізньоримського часу. На основі матеріалів з цих пам'яток К. Гадачек робить висновок про те, що пам'яткою пізнього етапу розвитку культури “полів поховань”, яка розвинулася безпосередньо з липицької культури, є поховання періоду пізньої римської доби, виявлене у Псарях⁶⁹. На початку XX ст. у верхів'ях Західного Бугу і Дністра почав досліджувати пам'ятки черняхівської культури, яку вважав вищим етапом розвитку слов'янського населення⁷⁰. Тезу про належність черняхівських пам'яток Подністров'я та північної частини Правобережжя України групам слов'янського населення підтримали згодом інші вчені, зокрема В. Баран⁷¹.

К. Гадачек з 1903 р. виконував функції консерватора Центральної комісії старожитностей при Віденському Інституті археології. Саме завдяки цьому напряму діяльності йому вдалося зібрати цінні наукові відомості про історичні пам'ятки, які у своїй більшості вважалися давно зниклими. Загалом треба відзначити, що К. Гадачеку належать описи понад двох сотень різночасових історичних пам'яток, серед яких слід відмітити публікацію Михалківського скарбу⁷².

Під час земляних робіт у 1878 та 1896 рр. біля села Михалків Борщівського району Тернопільської області знайдено два скарби золотих речей раннього залізного віку. Обидва скарби виявлені на незначній відстані один від одного і за характером предметів, що до них входили, становили єдине ціле. Михалківський скарб відноситься до культури фракійського гальштату і датується VIII-VII ст. до н.е. До складу скарбів входили: дві діадеми з вертикальними зубцями у вигляді рогів-волют; дугоподібні фібули з великими приймачами, двома пружинами і намистинами на спинці; зооморфні фібули у вигляді гавкаючих собак з опуклими дисками з боків, у яких вміщено солярні знаки і трискелії з качиних голівок; великі чотирипелюсткові розетки; круглі фалари з опуклими напівкулями на поверхні; браслети з окуляроподібними спіралями на кінцях; браслет з ажурним рядом хрестів; чотири низькі чаші, одна з яких з овальними великими опуклостями на тулубі; дві пастові, одна скляна, одна бурштинова і більше 2000 золотих намистин; сувій дроту і злиток золота. До К. Гадачека не було опубліковано жодного повного і докладного аналізу знайдених предметів⁷³, хоча повідомлення про знахідку звичайно мали місце і раніше⁷⁴. Згодом думку про місцеве, а не західнослов'янське походження цієї пам'ятки підтримали та розвинули інші дослідники (наприклад, М. Міллер, Я. Пастернак)⁷⁵. Предметом дослідження К. Гадачека став також скарб бронзових речей, виявлений в с. Радимно поблизу м. Ярослава⁷⁶.

Привернула увагу дослідника ще одна визначна археологічна пам'ятка – так званий “Збруцький ідол”. Провівши детальний стилістичний аналіз, дослідник дійшов висновку, що ідол вирізьбив з каменю майстер, який звик працювати долотом по дереву. Серед чотирьох облич, які зображені у верхній частині пам'ятки, на основі аналізу їхніх анатомічних рис, К. Гадачек констатував, що двоє з них належать чоловікам, а двоє – жінкам. Причому одне чоловіче божество має на паску великий меч, нижче якого зображено коня, а друге не має жодних атрибутів. З жіночих божеств у одного в руці є туровий ріг, а у другого – чарка⁷⁷. Якщо перші дослідники “Збруцького ідола”, серед яких і А. Петрушевич, вважали його західнослов'янським божеством Святовитом⁷⁸, то К. Гадачек висловив думку, що ідея такого ідола могла виникнути тільки на сході Європи, серед давніх слов'ян⁷⁹.

З 1912 р. К. Гадачек – член-кореспондент Академії мистецтв у Кракові. У 1913 р. його призначають на посаду декана філософського факультету Львівського університету. Проте 20 грудня 1914 р. Кароль Гадачек загинув.

На жаль, причини цієї трагедії не вдалося встановити. У некролозі лише в загальних рисах повідомляється, що смерть науковця зумовлена розгулом війни⁸⁰.

Таким чином, до 1905 р. у Львівському університеті відбулось становлення археологічної науки, яка за рівнем свого розвитку не поступалася кращим австрійським та польським археологічним осередкам. Потужний центр вивчення різноманітних галузей історичної науки Львівського університету гідно конкурував з краківським університетським осередком. Львівські науковці (зокрема І. Шараневич, М. Грушевський, К. Гадачек), схиляючись до програми позитивістів, проголошували “апостольство історичної правди”, правди об’єктивної, створеної на основі глибокого вивчення та фахової критики джерел. У цьому ракурсі особлива увага приділялася археологічній науці.

Розвиток археологічної науки в університеті ім. Яна Казимира.

У міжвоєнний період у історію розвитку археології в університеті була вписана нова сторінка. Для повноцінного функціонування історичних студій на філософському факультеті Львівського університету необхідно було створити сприятливі умови для розвитку археологічної науки. Передусім вдалося частково ліквідувати прогалини у викладанні археологічних дисциплін через значне оновлення професорсько-викладацького складу, збільшення кількості штатних працівників та реформування самої структури кафедр відділення “археологія”. Отже, структура кафедр археологічного профілю зазнала значної трансформації та відповідала новітнім тенденціям поглиблення спеціалізації. На кожній кафедрі працювало, крім професора, декілька доцентів, ад’юнктів, асистентів та стипендіатів. Таким чином, поняття “кафедра” набуло нового змісту.

На філософському факультеті Львівського університету у 1918-1939 рр. археологічні дослідження були предметом діяльності двох кафедр – археології та історії матеріальної культури (частіше використовувалась назва кафедра класичної археології) та доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (вживалася ще назва кафедра праісторії). Доісторична археологія разом з історією первісного суспільства та антропологією вивчалися як суміжні галузі антропологічних знань, оскільки були пов’язані предметними взаємозв’язками. Натомість класична археологія була зачислена до ряду таких наукових дисциплін, як класична філологія, історія стародавнього світу, історія античного мистецтва.

Кафедра класичної археології – єдиний навчально-науковий підрозділ окремої однойменної спеціалізації – в університеті існувала з 1905 р. Першим її керівником був відомий вчений-археолог професор Кароль Гадачек (1873-1914 рр.)⁸¹. У період з 1916 р. по 1939 р. завідувачем кафедри був відомий знавець античного мистецтва проф. Едмунд Булянда (1882-1954 рр.)⁸². За штатним розкладом на кафедрі класичної археології мали працювати один звичайний професор, два старші асистенти, один препарататор – лаборант. У

звіті про діяльність кафедри класичної археології за останній навчальний рік досліджуваного періоду (1938–1939 рр.), складеного 22 червня 1939 р., подано такий її особовий склад: керівник – Е. Булянда, ад'юнкт д-р Іван Старчук, старший асистент доц. Казімеж-Владислав Маєвський, заступник асистента Конік Євгеніум, старший музейний іздовий Анджей Козловський. У попередні роки членами колективу співробітників кафедри були Єжи Кульчицький, Роман Петеленз-Лукасевич, Яніна Орушувна, Володимир Тисс та ін⁸³.

Кафедра займала чотири приміщення загальною площею 175 кв. м. Перше приміщення – кімната професора і зал засідань семінару; друге – кімната асистента і збірка діапозитивів, негативів, місце зібрання знахідок; третє – бібліотечний зал з майстернею студентів на 26 місць і зал засідань археологічних тренувань; четверте – кімната асистента разом із збіркою фотографій, гіпсових відбитків (відливів), таблиць. Щорічний бюджет кафедри приблизно мав становити 5000 злотих для покриття найскромніших потреб. Найбільшим фінансовим надходженням була одноразова дотація на суму 50000 злотих, отримана в 1938 р. для закупівлі часописів та літератури⁸⁴. Саме на ці кошти було закуплено для кафедральної бібліотеки літератури загальною кількістю 102 позиції в 156 томах (50 праць в 91 томі та 52 пронумеровані часописи в 65 томах). Разом з тим, сама бібліотека надавала ілюстративний матеріал для Державного видавництва шкільних книжок, до видавництв “Filamaty” і до “Przeglądu Klasycznego”. За межі кафедри було позичено з бібліотеки 97 томів, з яких 73 на інші кафедри університету, а 24 – для наукових інституцій поза його межами (22 у Львові і 2 поза ним)⁸⁵.

Персонал кафедри займався вивченням та викладанням історії матеріальної та духовної культури середземноморських цивілізацій епохи еллінізму, особливу увагу приділяли поглибленому вивченню античного мистецтва⁸⁶. При кафедрі існувала фотолабораторія, роботу якої очолював Е. Булянда⁸⁷, а всі фотороботи виконував позаштатний асистент (1933-1939 рр.) магістр філософії та історії Володимир Тисс⁸⁸.

Е. Булянда народився 28 жовтня 1882 р. в м. Кракові у сім'ї службовців. У 1902 р. закінчив гімназію св. Анни у Кракові й розпочав студії як звичайний слухач на філософському факультеті Ягеллонського університету (Краків, 1903-1907 рр.), де 1 квітня 1908 р. захистив дисертацію на тему “Влучний постріл Одиссея та грецький лук”⁸⁹ під керівництвом проф. Венковського і став доктором філософії (спеціалізація – історія мистецтва). У 1913 р. став членом-кореспондентом австрійського археологічного інституту (Відень)⁹⁰ та габілітувався у Краківському університеті⁹¹, де пропрацював приват-доцентом класичної археології до 1916 р.⁹²

5 липня 1916 р. рада філософського факультету Львівського університету (проф. Йоган Балоз-Антоневіч, Броніслав Кручкевіч, Юзеф Семірадський, Станіслав Закшевський і декан Голлочко) вирішила

рекомендувати приват-доцента класичної археології Ягеллонського університету Е. Булянду на посаду надзвичайного (екстраординарного) професора класичної археології кафедри археології та історії матеріальної культури і директора Інституту класичної археології Львівського університету⁹³. 14 листопада 1916 р. імператор, а 25 листопада 1916 р. міністр культури і освіти надали Е. Булянді звання надзвичайного професора⁹⁴.

У 1919 р. Варшавський університет запрошує Е. Булянду обійняти посаду звичайного професора, проте на прохання Львівського університету відкликає цю пропозицію⁹⁵.

2 січня 1920 р. Ю. Пілсудський затвердив Е. Булянду звичайним професором і на цій посаді він залишався до 1939 р.⁹⁶

Е. Булянда обирався Радою філософського факультету делегатом до Академічного сенату (1920-1924 рр.)⁹⁷, постійним референтом у будівельній справі університету (1921-1939 рр.)⁹⁸, входив у дисциплінарні комісії у справах студентів, академічної молоді та справах економічних⁹⁹.

На філософському факультеті професор Е. Булянда читав обов'язкові теоретичні курси та спецкурси з класичної археології, керував роботою Інституту класичної археології (з 1925 р.)¹⁰⁰.

Гловною сферою наукових інтересів Е. Булянди була археологія та історія мистецтва давньогрецького періоду, і саме з цієї тематики він опублікував низку досліджень, які мали широкий відгомін у науковому світі¹⁰¹. Він також розробив проект Статуту Державного археологічного інституту¹⁰², займався проблемами охорони пам'яток старовини¹⁰³.

Археолог, історик античних цивілізацій (егейської, грецької та римської культур) К. Маєвський працював у Львівському університеті з 1928 р. Спочатку був призначений молодшим¹⁰⁴, а в 1930 р. – старшим асистентом кафедри класичної археології¹⁰⁵, з 1935 р. по 1939 р. – приват-доцент вказаної кафедри (габілітувався у 1934 р.)¹⁰⁶. Читав низку спецкурсів для доповнення підготовки студентів, які спеціалізувалися з стародавньої історії та класичної філології¹⁰⁷, а після смерті проф. Константія Хилінського – відомого дослідника політичної та економічної історії, етнології та археології стародавнього світу – К. Маєвський читав лекції з історії Стародавньої Греції¹⁰⁸. К. Маєвський був членом Польського філологічного товариства, Львівського товариства праісторії та Паризького товариства дослідження культури старо-середземноморського басейну¹⁰⁹.

К. Міхаловський був призначений у 1924 р. спочатку молодшим, а згодом старшим асистентом кафедри класичної археології¹¹⁰. Після габілітації з галузі класичної археології (габілітаційна робота "O sztuce doryckiej" Lwow, 1929)¹¹¹ – стає приват-доцентом цієї ж кафедри (1929-1933 рр.)¹¹². У наступному році очолив кафедру класичної археології Варшавського університету¹¹³ і до Львова більше не повернувся. Цей учень Е. Булянди став відомим у Європі спеціалістом з середземноморської археології, брав участь

у багатьох визначних археологічних відкриттях періоду після Другої світової війни¹¹⁴.

Асистентом кафедри класичної археології у 1930 р. став І. Старчук¹¹⁵ – український археолог та мистецтвознавець, член НТШ та інших українських наукових товариств. З 1 січня 1935 р. його переведено на посаду ад'юнкта кафедри і доручено проводити заняття з класичної археології¹¹⁶. І. Старчук був відомим дослідником античного мистецтва, часто їздив у наукові відрядження за кордон, але так і не отримав права викладати у Львівському університеті в досліджуваний період через те, що був українцем. Міжнародне ж визнання принесла І. Старчуку наукова розвідка, присвячена скульптурам, які містилися у замку поблизу Варшави¹¹⁷. Вчений також досліджував еволюцію орнаменту чорнофігурного та червонофігурного стилю вазопису з античних міст Північного Причорномор'я¹¹⁸, в радянський період займався слов'яноруськими старожитностями за матеріалами городищ Західної України (зокрема Пліснеська в 1946-1949 рр.)¹¹⁹.

Є. Кульчицький – молодший (1922-1928 рр.), а потім старший (1928-1934 рр.) асистент кафедри класичної археології¹²⁰. Займався мистецтвом стародавнього світу, був учнем Е. Булянди та К. Хилінського¹²¹. З 1921 по 1928 рр. виконував обов'язки секретаря та мистецького референта Львівського товариства шанувальників красних мистецтв¹²². Інший працівник кафедри, Р. Петеленз-Лукасевич, працював старшим асистентом-волонтером (1930-1931 рр.)¹²³. Я. Орушувна спочатку працювала демонстраторкою археологічного семінару (1920), а згодом молодшим (1921-1923 рр.) та старшим (1923-1928 рр.) асистентом¹²⁴.

Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель була заснована у Львівському університеті в 1921 р. Керівник кафедри класичної археології проф. Е. Булянда 16 червня 1920 р. вніс пропозицію про вибір комісії, яка мала вирішити питання про комплектування кафедри праісторії. До комісії обрано: Е. Булянду, Ю. Семірадського, Я. Птасьніка, Я. Чекановського, С. Закшевського¹²⁵. Проф. Е. Булянда від імені Комісії запропонував очолити кафедру праісторії доктору Леону Козловському, який прийняв цю пропозицію¹²⁶. Це стало початком діяльності нової кафедри археології. Комплектування і матеріальне забезпечення кафедри, попри певну нестачу коштів, яку у вказаний період відчував університет, все ж просувалося досить успішно. Звичайно, важко було його прирівнювати до ресурсів кафедри класичної археології, але ж остання діяла в університеті вже віддавна, тоді як кафедра праісторії лише утворилася, причому в час, коли йшло становлення і державне будівництво Польської держави. З плином часу фінансування новоствореної кафедри поліпшилося, і на 1939 р. її бібліотека складалась вже з 926 позицій (у 1938 р. було ще 904), до того ж ще продовжували надходити номери 16 фахових періодичних видань; інвентар спорядження у 1939 р. – 150 позицій (1938 р. –

144). Сюди ж треба додати ще й пам'ятки, які містились у власності кафедри, але перебували поза її межами (2340 інвентарних позицій)¹²⁷.

Ця кафедра була об'єднана в єдину спеціалізацію “антропологія, етнологія та праісторія” з кафедрами антропології та етнології (з 1936 р. – кафедра антропології) і етнології зі спеціальним оглядом етнографії польських земель¹²⁸. Треба відмітити, що комплекс антропологічних наук був гордістю Львівського університету в досліджуваний період. Це відповідало політиці Міністерства віровизнань та освіти щодо необхідності концентрації зусиль окремих університетів у певних напрямках наукових досліджень, утворення тих кафедр та інститутів, діяльність яких вважалася необхідною з політичних та загальнодержавних міркувань. У 1925 р. під час поділу філософського факультету на два окремі (математично-природничий та гуманітарний), завідувачі згаданих кафедр вирішили зберегти очолювані ними навчальні підрозділи у складі гуманітарного факультету.

Перша на теренах Польщі кафедра етнології була створена у Львівському університеті в 1910 р. Її очолював знаний польський етнолог С. Цішевський. Проте вже у 1912 р. учений відмовився від професорської посади¹²⁹. Наступного року кафедра була відновлена під новою назвою – “Надзвичайна кафедра антропології та етнології”, а її керівником обрано дослідника, який вже мав чималий досвід наукової роботи і певне визнання у наукових колах завдяки публікаціям з анатомічної антропології, участі у експедиції великого князя Мекленбурзького до Центральної Африки, роботі консерватором Берлінського Народознавчого музею та Етнографічного музею Петербурзької Академії Наук, – Яна Чекановського¹³⁰. Завідувачем кафедри Я. Чекановський працював до початку Другої світової війни; паралельно в 1913–1939 рр. очолював антропологічний інститут Львівського університету. Сфера наукових зацікавлень: антропологія рас, палеоантропологія, краніометрія, методика відновлення зовнішності людини за кістковими рештками.

Археологічна наука безперечно також входила до кола наукових інтересів Я. Чекановського. У 1914 р. він, як антрополог, приймав участь у дослідженні трипільського селища, виявленого у с. Більче-Злате на Тернопільщині¹³¹. Долучився Я. Чекановський і до вирішення дискусійного питання етнічної приналежності племен лужицької культури та проблеми етногенезу слов'ян. Новими надходженнями з археологічних розкопок поповнилася й антропологічна колекція Львівського університету. В міжвоєнний період особливо зросла кількість краніологічних серій відділу антропології. Спочатку було передано 97 черепів із козацької могили у Львові. Згодом надійшло 50 черепів із Полісся та близько 140 – із Знесіння під Львовом. Завдяки цим та іншим надходженням кількість черепів у 1928 р. становила 800, а в 1939 р. – понад 1200 акземплярів¹³².

Зазначимо, що перед Першою світовою війною у відділі антропології Львівського університету окрім кількох поляків навчалось три українці

(Я. Пастернак, В. Гребеняк, Б. Гриневич), але з 20-х років ХХ ст. українців від роботи у зазначеному відділі було усунено. Натомість, поза університетськими стінами школа української антропології й надалі розвивалась. Наприклад, учень всесвітньвідомого українського антрополога Ф. Вовка проф. Іван Раковський, маючи за плечима петербурзьку і паризьку школи антропології, став одним із організаторів українського таємного університету у Львові, де впродовж 1921-1925 рр. викладав курс антропології.

Кафедрою праісторії упродовж 1921-1939 рр. керував відомий археолог, політичний та громадський діяч Леон Козловський (1892-1944 рр.)¹³³, який створив власну школу учнів та послідовників (серед них – Тадеуш Сулімірський, Маркіян-Орест Смішко, Казімеж Журовський, Ірена Сівкувна, Кароль Стояновський, Ян Брик та інші). Звіт про діяльність кафедри в 1938-1939 навчальному році, складений 23 червня 1939 р., подає нам останній її склад: керівник Л. Козловський, ад'юнкт М. Смішко, молодший асистент магістр К. Журовський, їздовий Леон Ревіг.

Л. Козловський приїхав на роботу до Львівського університету після успішної габілітації на приват-доцента у Ягеллонському університеті (габілітаційна праця “Groby megalityczne na wschod od Odry”)¹³⁴. Отримавши у червні 1920 р. право на викладання у Львівському університеті, у 1921 р. був призначений надзвичайним професором доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель та директором Інституту доісторичної археології. З 1929 р. – звичайний професор цієї ж кафедри¹³⁵.

Професор Л. Козловський читав студентам, які записались на його кафедру, наступні лекції: “Початки мистецтва” (1 год.), “Походження слов'ян у світлі археологічних розкопок ” (2 год.), а також проводив такі заняття: “Вступні відомості з праісторії з заняттями” (2 год.), “Праісторичний семінар” (2 год.), “Праісторична майстерня” (10 год.).

Потрібно зазначити, що, крім наукової, Л. Козловський активно займався і політичною діяльністю (почав її ще будучи студентом у Кракові). Він був прихильником політики Ю. Пілсудського, з 1931 по 1935 рр. виконував обов'язки депутата сейму та був міністром земельних реформ. Вершиною його політичної кар'єри стало призначення на короткий період Прем'єр-міністром другої Речі Посполитої (1934 р.)¹³⁶.

Л. Козловський займав одне з чільних місць у польській археологічній науці, будучи кращим у державі знавцем неоліту та трипільської культури (провадив розкопки на поселеннях у Кошилівцях, Незвиську, Бучачі). Монографії дослідника були оперті на результати археологічних досліджень та аналіз знахідок первісних культур. Створив низку гіпотез та теорій, які згодом набули визнання, зокрема про автохтонність слов'ян на території від Одри до Вісли, про праслов'янський характер лужицької культури. Йому ж належить введення у науковий обіг терміна “венедська культура” для визначення культури слов'янського етносу в т. зв. римський період.

Під керівництвом Л. Козловського у стінах Львівського університету відбулося наукове становлення відомого польського археолога Т. Сулімірського. У 1931 р. він був призначений приват-доцентом праісторії зі спеціальним оглядом польських земель, а фактично виконував обов'язки професора, оскільки на час відсутності Л. Козловського (до 1935 р.) керував кафедрою праісторії, Інститутом праісторії та проводив семінарські заняття¹³⁷. Після повернення Л. Козловського став ад'юнктом Інституту праісторії і залишався ним до часу звільнення за власним бажанням у 1937 р., хоча вже у 1936 р. успішно претендував на посаду професора праісторії Ягеллонського університету¹³⁸. Сферою наукових зацікавлень Т. Сулімірського були епоха бронзи, висоцька культура та скіфські пам'ятки Західного Поділля¹³⁹.

Учнем Л. Козловського був також відомий український археолог М. Смішко. Вірогідно, перші кроки в науковій діяльності М. Смішком були зроблені на початку 20-х років, коли він як помічник бібліотекаря прийшов у Наукове товариство ім. Т. Шевченка, де мав змогу спілкуватись з провідною тогочасною українською науковою елітою. Водночас він відвідував заняття у Таємному українському університеті, де лекції читали видатні вчені загальноєвропейського рівня. У 1926-1931 рр. навчався на гуманітарному факультеті Львівського університету і вже тоді долучився до наукової праці. М. Смішко виступив з доповіддю на Першому з'їзді студентів праісторії Вищих польських навчальних закладів у Кракові в 1930 р.

Після захисту докторської (кандидатської) дисертації на тему "Культури раннього періоду доби Римського царства в Східній Галичині" в квітні 1932 р. і отримання звання доктора філософії в галузі археології М. Смішко працював молодшим (1932-1934), старшим (1934-1937) асистентом, а згодом ад'юнктом (1937-1939) кафедри праісторії¹⁴⁰. Не дивлячись на значний доробок та авторитет у наукових колах, виняткову працездатність, польські урядові та університетські чиновники не допустили українця до габілітації, а тому доцентом кафедри він зміг стати лише після приходу радянської влади у 1939 р.¹⁴¹

Упродовж університетських студій та після їх закінчення М. Смішко активно працював у НТШ і за успішну працю 1 жовтня 1933 р. його обрали дійсним членом до історико-філологічної секції. Разом з тим, з 1933 р., тобто від року заснування, він був членом Львівського відділу Польського праісторичного товариства, пізніше став членом його керівництва, де виконував обов'язки скарбника відділу. Вчений брав активну участь у науковому житті: співпрацював з Львівським науковим товариством, брав участь у роботі II-ї секції VII-го Міжнародного конгресу історичних наук у Варшаві; як співорганізатор і опікун студентів брав участь у IV-му з'їзді студентів праісторії польських університетів у Львові. М. Смішко постійно співпрацював з Археологічним музеєм у Львові, а також з музеєм "Бойківщина" в Самборі. З 1938 р. – співробітник Комісії антропології та

праісторії Польської Академії наук у Кракові. З 1938 р. – співробітник Комісії антропології та праісторії Польської Академії наук у Кракові.

Асистентами кафедри праісторії працювали К. Стояновський (1922-1924 рр. – молодшим і в 1924-1926 рр. – старшим)¹⁴² та Я. Брик (1926-1929 рр. – молодшим, а в 1929-1932 рр. – старшим)¹⁴³.

Практичні та семінарські заняття з праісторії не користувалися великою популярністю серед студентів та молодих науковців. Причина цього закладена в суто науковому характері даної спеціалізації, яка не давала змоги легко працевлаштуватися після отримання університетського диплому. В першому триместрі учасники занять з праісторії проходили методологію праісторії разом з бібліографією предмету, у другому триместрі – технологію дослідження доісторичних пам'яток, а в третьому – вивчалася доісторична кераміка і йшло повторення усього вивченого матеріалу, а також відбувалася екскурсія учасників занять на об'єкт археологічного дослідження (наприклад, у 1939 р. це було городище в с. Грибовичах під Львовом та енеолітичний курган в с. Брюховичах під Львовом)¹⁴⁴. Що стосується кафедри класичної археології, то ситуація тут була значно кращою. Для порівняння візьмемо 1938–1939 навчальний рік: заняття з класичної археології відвідувало 78 студентів: 28 учасників археологічного семінару, 21 учасник археологічних вищих занять, 29 учасників археологічних нижчих занять¹⁴⁵; на кафедру праісторії записалось 6 осіб на праісторичний семінар і 14 – на праісторичні заняття¹⁴⁶. Деякою мірою це можна пояснити ще і стратегією кафедри класичної археології з популяризації своєї діяльності. Наприклад, доцент К. Маєвський оголосив на Польському Радіо лекцію про кафедру в циклі “Львівські наукові майстерні”.

Наукові працівники кафедри класичної археології та кафедри праісторії проводили археологічні розкопки на території Східної Польщі, Галичини та Прикарпаття. Ці розкопки фінансувалися головню Фондом Національної культури¹⁴⁷. Окрім цього, щорічно кафедри проводили ще й польові дослідження з метою ознайомлення студентів з технікою розкопок.

Окрім зазначених, кафедри класичної археології та кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель, археологічна тематика була предметом зацікавлення працівників ще однієї кафедри філософського (гуманітарного) факультету – кафедри стародавньої історії. Це, зрештою, видається цілком зрозумілим, оскільки саме матеріальні пам'ятки минулого належать до головних джерел вивчення стародавньої історії. Кафедра вказаної спеціалізації була необхідною також для повноцінного функціонування історичних студій на філософському факультеті Львівського університету загалом. На підставі рекомендацій історичної комісії, до якої входили професори: Я. Болоз-Антоневич, В. Брухнальський, Я. Каспрович, К. Нітш, К. Твардовський, С. Вітковський та С. Закшевський, 16 липня 1919 р. рада факультету ухвалила рішення про створення нових кафедр, серед них і кафедри стародавньої історії¹⁴⁸. У липні

1919 р. історична комісія факультету запропонувала очолити названу кафедру відомому досліднику політичної та економічної історії, етнології та археології стародавнього світу К. Хилінському, який за декілька місяців до того переїхав з Петрограда до Любліна¹⁴⁹. Спочатку К. Хилінський відмовився від цієї пропозиції, посилаючись на свої зобов'язання перед Люблінським університетом. Незважаючи на це, 10 березня 1920 р. декан С. Закшевський, від імені професорів Я. Птасьніка і А. Шельонговського та від себе особисто, провів рішення про відкриття звичайної кафедри стародавньої історії замість кафедри загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи з українською мовою викладання¹⁵⁰. Позаяк у той час гідної кандидатури для призначення на посаду завідувача цієї кафедри не було, семінар стародавньої історії було доручено керівнику кафедри класичної філології С. Вітковському (викладав в університеті з 1898 р., з 1902 р. – надзвичайний, з 1905 р. – звичайний, з 1936 р. – почесний професор). Професор С. Вітковський у 1920-1921 навчальному році прочитав два спецкурси з історії Стародавньої Греції (спецкурси з історії Стародавньої Греції та Єгипту також читав у 1938-1939 навчальному році) та керував семінаром стародавньої історії¹⁵¹. Міжнародне визнання вчений здобув завдяки публікації першого в європейській науковій літературі огляду грецької історіографії від її початків до перших століть існування Римської імперії (трьохтомник “Historiografia grecka i nauki pokrewne (chronografia, biografia, etnografia, geografia)”. Краків, 1925-1927), дослідження, яке було результатом кропіткої праці впродовж тридцяти років. С. Вітковський детально дослідив історію Греції у період діяльності Перікла, а результати своїх досліджень опублікував у другому томі монументальної праці “Wielka historia powszechna” (Варшава, 1935). Історія державного ладу Афин та Спарти була висвітлена у праці “Państwo greckie” (Львів, 1938). Поза тим С. Вітковський був знавцем птоlemeївського періоду в історії Єгипту, одним з перших у Польщі знавцем античних папірусів¹⁵². Про компетентність С. Вітковського у питаннях історії античності свідчить також факт його участі у приготуванні реферату та рецензії на наукові роботи К. Хилінського. 19 травня 1921 р. декан філософського факультету проф. З. Вейберг наголосив у листі до С. Вітковського: “Визнаючи вас офіційним представником кафедри стародавньої історії, прошу скласти реферат про наукову діяльність К. Хилінського. У Польщі немає професорів стародавньої історії, тому ми [історична комісія] не маємо у кого питати про кандидатів на цю посаду”¹⁵³. Незадовго до того, 19 квітня 1921 р., К. Хилінський звернувся до декана філософського факультету із запитом, чи можна вважати актуальною колишню пропозицію заняття кафедри стародавньої історії у Львівському університеті. Рада дала ствердну відповідь, і 3 листопада 1921 р. був підписаний номінаційний декрет про призначення К. Хилінського її завідувачем та директором відповідного семінару¹⁵⁴.

Наукові зацікавлення К. Хилінського зосереджувались у галузі історії Стародавнього Сходу та практичної археології. Більшість кращих наукових праць ученого були створені ще до приїзду до Львова. Наукові статті К. Хилінського, написані у Львові, торкалися, головню, питань історії Греції, Малої Азії та Риму, тобто тематики головних спецкурсів, які він читав в університеті¹⁵⁵.

Натомість у 1920-30-х роках К. Хилінський майже повністю присвятив себе педагогічній та громадській діяльності. Окрім Львівського університету він викладав також у Львівській Політехніці та Люблінському католицькому університеті, був президентом Державної екзаменаційної комісії у Львові для кандидатів на вчителів середніх шкіл, членом та керівником багатьох інших наукових комісій і товариств. Учений був відзначений багатьма польськими та міжнародними відзнаками, серед них – нагороди Папи римського, румунські, французькі, угорські державні ордени¹⁵⁶.

Важливе місце у кар'єрі К. Хилінського займали відповідальні посади в Міністерстві віровизнань та освіти (1934-1936 рр.), де він працював над програмою шкільництва, яке увійшло в складний період реформування. У 1935 р. К. Хилінський очолив згадане Міністерство в складі уряду М. Косцялковського. На початку 1936 р. учений покинув обов'язки міністра і повернувся до наукової діяльності.

У лютому 1939 р. з приводу смерті професора стародавньої історії К. Хилінського внесено низку змін у викладання історії античності. Зокрема, 15 лютого того ж року вчена рада підтримала запропоновані історичною комісією рішення про: 1) передачу керівництва закладом стародавньої історії тодішньому ректору Львівського університету Е. Булянді; 2) доручення професору С. Вітковському та доценту К. Маєвському проведення лекційних та практичних занять з стародавньої історії; 3) звернення до Міністерства з проханням виділити кошти на придбання бібліотеки покійного К. Хилінського¹⁵⁷. Вчена рада факультету не встигла до початку Другої світової війни обрати нового завідувача кафедри, хоча пропонувала цю посаду Казімежу Закшевському, одному з найобдарованіших дослідників історії стародавнього світу університету міжвоєнного періоду. Ще до закінчення навчання у Франції молодий науковець займав посаду молодшого асистента кафедри стародавньої історії (з 1927 р. – старший асистент)¹⁵⁸, а у 1927 р. пройшов габілітацію на основі захисту дисертаційного дослідження “Rządy i orozycja za Arkadiusza” (Краків, 1927) у галузі стародавньої історії зі спеціальним оглядом історії ранньої Візантії. Майже одночасно він отримав право на викладання у Познанському університеті, працював заступником завідувача вакантної кафедри стародавньої історії, а в 1929 р. перевівся на посаду старшого асистента-волонтера кафедри класичної археології Львівського університету. У період виконання К. Хилінським службових обов'язків у Міністерстві віровизнань та освіти К. Закшевський був його заступником, читав лекції у 1934-1935 і 1935-1936 навчальних роках¹⁵⁹.

Учений постійно підвищував свою наукову кваліфікацію, продовжував наукові дослідження за кордоном, активно брав участь у міжнародних конгресах, з'їздах істориків та візантологів, виступав з ґрунтовними рефератами та доповідями¹⁶⁰. Отримавши запрошення від адміністрації Варшавського університету ім. Ю. Пілсудського, К. Закшевський переїхав до столиці й очолив вакантну кафедру історії Візантії¹⁶¹.

Наукові зацікавлення К. Закшевського на початку дослідницької кар'єри зосереджувались у галузі історії Греції часів панування Риму – “Samorząd miast Achai Rzymskiej – Arkadja, Messenja, Lanonja” (Львів, 1925) та історії Римської імперії – “Ostatnie lata Stilichona” (Львів, 1925), “Poprzednik Cesarza L. Cornelius Cinna” (Львів, 1930), “Rewolucja rzymska – jej przesłanki polityczne i społeczno-gospodarcze” (Львів, 1936), а згодом змістились на питання візантології – “Bizancjum w średniowieczu” (Львів, 1939). Учений так зацікавився візантологією, що навіть відмовився у 1939 р. від пропозиції очолити вакантну, після смерті К. Хилінського, кафедру стародавньої історії¹⁶². На останньому в 1938-1939 навчальному році засіданні вченої ради факультету (28 червня 1939 р.) Е. Булянда запропонував уповноважити історичну комісію для обрання заступника професора кафедри стародавньої історії¹⁶³.

Коли на філософському факультеті Львівського університету в міжвоєнний період було створено сприятливі умови для розвитку археологічної науки, ситуація з викладанням археології на теологічному факультеті в міжвоєнний період порівняно з ХІХ ст. значно не змінилася. Якщо на філософському (гуманітарному) факультеті археологічні студії набирають справді наукового спрямування, то на теологічному продовжують залишатися досить безсистемними. Тут не було створено окремої кафедри археології, й упродовж міжвоєнного 20-річчя археологічною проблематикою у певному обсязі займалися кафедра історії церковного мистецтва, кафедра біблійних наук Нового Завіту, кафедра біблійних наук Старого Завіту.

Передусім, слід відзначити діяльність кафедри історії церковного мистецтва із спеціальним оглядом християнської археології, яка була створена на теологічному факультеті майже одночасно з призначенням у 1919 р. – надзвичайним, а з 1921 р. – звичайним професором цієї навчальної дисципліни Владислава Жили, учня професора Я. Болоза-Антоневича¹⁶⁴. В. Жила вважався знаним дослідником середньовічного церковного будівництва. На посаді завідувача кафедри (1919-1925 рр.) ученому вдалось створити чудово укомплектований власними колекціями інститут церковного мистецтва, що став окрасою теологічного факультету¹⁶⁵. Наукова спадщина В. Жили не поступалась науковому доробку кращих польських істориків 20-х років. Наприклад, він був автором історичних монографій “Kościół Dominikanow w Tarnopolu” (Львів, 1917), “Katedra Ormiańska we Lwowie” (Краків, 1919), “Kościół i Klasztor Dominikanów we Lwowie” (Львів, 1923), багатьох статей, рецензій та повідомлень на історично-мистецьку тематику.

Як і більшість викладачів факультету, В. Жила був активним учасником проведення популярних громадських лекцій на історично-релігійну тематику, прибуток від яких використовувався на потреби студентів¹⁶⁶.

Після його смерті (помер 18 травня 1925 р.) колегія професорів факультету звернулася з пропозицією очолити кафедру до ксьонза Щасного Деттльофа з Познані, проте він відмовився. Через відсутність відповідно підготовленого кандидата у вченої ради зникла надія швидко знайти заміну В. Жилі¹⁶⁷. Тому 1 січня 1926 р. Міністерство ліквідувало кафедру історії церковного мистецтва із спеціальним оглядом християнської археології Львівського університету, пояснюючи свій вчинок необхідністю економії бюджету. Незабаром В. Жилі таки була знайдена гідна заміна в особі професора гуманітарного факультету Едмунда Булянди.

На теологічному факультеті Е. Булянда з 1925 р. по 1931 р. викладав християнську (біблійну) археологію та історію церковного мистецтва¹⁶⁸, а в 1927-1928 навчальному році став керівником відновленої кафедри церковного мистецтва та християнської археології¹⁶⁹. У 1936-1937 навчальному році Е. Булянда відмовився від керівництва названою кафедрою і воно перейшло до професора П. Стаха, який разом з професором А. Клявеком заснував при кафедрі у цьому ж році біблійний музей¹⁷⁰.

Серед наукових інститутів теологічного факультету університету діяв також інститут християнської археології та історії костельного мистецтва. Певний час (доки її не посів П. Стах) посада керівника залишалася вакантною, заступником керівника був Е. Булянда, старшим асистентом ксьондз Здіслав Обертинський (доктор теології, доктор християнської археології та історичної літургії, член Товариства наукового у Львові, з 1930 р. – габілітований доцент теологічного факультету)¹⁷¹. У зв'язку з невіршеним довгий час кадровим питанням діяльність цього наукового підрозділу була малоефективною, що також негативно вплинуло на розвиток археологічної науки як на теологічному факультеті, так і в університеті загалом.

Слід зазначити, що кафедри історії церковного мистецтва, біблійних наук Нового Завіту, біблійних наук Старого Завіту не займались вивченням археології у повному розумінні цього слова, просто їх завідувачі використовували в лекційних курсах та практичних заняттях археологічну проблематику. Обов'язковий курс лекцій з біблійної археології (1 год. на тиждень) для студентів першого року навчання упродовж II – III триместрів читав звичайний професор кафедри біблійних наук Нового Завіту (1921-1939 рр.) та керівник однойменного інституту теологічного факультету П. Стах (1925, 1931 і 1932 рр. – декан, 1926 і 1927 рр. – продекан, 1928, 1929 і 1930 рр. делегат до Академічного сенату від теологічного факультету)¹⁷². Він же – доцент і заступник професора кафедри допоміжних біблійних наук, знавець асирології, дисципліни, яку вивчав під керівництвом проф. Деїмеля у Папському Біблійному інституті в Римі (1921-1922 рр.) та Філадельфії

(1925 р.). Читали лекції Юзеф Попліха¹⁷³ – лектор, випускник Бельгійського теологічного колегіуму та Біблійної школи в Єрусалимі, монах Фіц Атаназій-Урбан¹⁷⁴. Читаючи лекції з історії народів Малої Азії, професор кафедри біблійних наук Старого Заповіту А. Клявек (1921-1939) також звертався до археології¹⁷⁵. Звичайний професор кафедри церковного мистецтва, церковної музики, гігієни теологічного факультету Е. Булянда читав в аудиторії Інституту історії церковного мистецтва для студентів першого року навчання обов'язковий курс “Нарис історії церковного мистецтва” (2 години на тиждень у I-III триместрах); для студентів п'ятого року навчання – “Основи консервації мистецьких пам'яток старовини” (1 год. на тиждень)¹⁷⁶.

Таким чином, слід відмітити, що розвиток археології на теологічному факультеті відбувався у тісному взаємозв'язку із становленням археологічної науки на філософському факультеті університету. Водночас не можна не зауважити, що коли в XIX ст. вивчення археологічної тематики на теологічному факультеті спочатку домінувало, а згодом йшло в ногу з археологічними дослідженнями на філософському факультеті, то у міжвоєнний період першість повністю переходить до кафедр класичної археології та доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель філософського факультету. Щодо теологічних студій Львівського університету, то археологічна тематика не знайшла тут належного продовження у XX ст. Лише три кафедри факультету (історії церкви, біблійних наук Старого Завіту, біблійних наук Нового Завіту) в певному обсязі передбачали викладання археологічної проблематики; окремої ж кафедри археології так і не було створено. Все це негативно позначилося не лише на навчальному процесі теологічного факультету, але й на археологічних студіях університету загалом. Згідно з твердженням провідного спеціаліста у царині історії церкви Ю. Умінського, “мета і програма теологічної підготовки не давала змоги проводити мирські історичні студії”¹⁷⁷, тому наукові студії у галузі археології на теологічному факультеті Львівського університету не набули широкого розмаху.

Отже, у міжвоєнний період у Львівському університеті відбулись значні зміни в організації та змісті археологічних студій. Порівняно з попереднім періодом, археологічна наука у вузі була введена на якісно нові рубежі.

Напрями наукових досліджень в 1918-1939 рр.

Стан розвитку наукових досліджень у галузі археології та суміжних з нею дисциплін на філософському (гуманітарному) факультеті впродовж 1918-1939 рр. характеризується зародженням і становленням кількох наукових шкіл. До 1918 р. розвиток польських наукових досліджень з стародавньої історії перебував у зародковій стадії, оскільки ні в Краківському, ні у Львівському університетах не було кафедри даного профілю¹⁷⁸. Упродовж міжвоєнного 20-річчя у цьому напрямі було здійснено значний поступ. Польські дослідники стародавньої історії були представлені

окремою секцією на всіх історичних з'їздах, виступали з доповідями на більшості міжнародних конгресів як загальноісторичних, так і спеціальних (етрускологічних, папірологічних та ін.). У кращих польських та закордонних журналах ("Kwartalnik Historyczny", "Kwartalnik Klasyczny", "Przegląd Klasyczny", "Eos", "Przegląd Historyczny") публікувались роботи цих дослідників¹⁷⁹.

Дослідження історії давніх цивілізацій започатковано в Львівському університеті задовго до відкриття відповідної кафедри. Проте їх розквіт припав на 1921-1939 рр. – період, коли кафедру очолював відомий польський учений, ерудит, знаний громадський та політичний діяч К. Хилінський. Під його керівництвом об'єднано групу молодих науковців, цариною досліджень яких була історія перших державних утворень античного світу. До цієї групи дослідників передусім належали К. Закшевський, Т. Пшеворський, Є. Кульчицький, Т. Левицький, Ф. Соколовський, Т. Сіута. Проте вирішальну роль у цьому угрупованні вчених відігравав сам проф. К. Хилінський, особа популярна як у середовищі студентства, так і серед викладачів університету. Його учень К. Закшевський писав про вчителя: "Маючи серед своїх слухачів представників трьох релігій та національностей, своїм об'єктивізмом, почуттям справедливості та толерантністю, притаманною справжньому гуманісту, він здобув повагу всіх груп молоді¹⁸⁰".

Наукові дослідження у галузі стародавньої історії зосереджувалися в Інституті стародавньої історії, реальне становлення якого відбулось у 1922-1927 рр.¹⁸¹ Завданням інституту було підготовка студентів та проведення наукових досліджень з історії давньої Греції та Риму. У рамках інституту діяв семінар стародавньої історії. Упродовж міжвоєнного двадцятиріччя інститут стародавньої історії не публікував наукових робіт своїх членів, оскільки не мав відповідних фінансових засобів. Специфіка предмету не давала змоги опрацьовувати достатню для написання наукових розвідок кількість джерел без виділення значних сум на закордонні поїздки.

Науковою роботою у галузі доісторичної археології Польщі в університеті керував відомий польський вчений Л. Козловський. Він вважався одним з кращих у державі знавців кам'яного віку. Численні монографії вченого¹⁸², основані на результатах археологічних досліджень та аналізі знахідок первісних культур, дозволили йому зайняти одне з чільних місць у польській археологічній науці. Сучасники оцінювали Л. Козловського як науковця, здатного творити нові наукові концепції. Його ідеї були каталізатором активності багатьох відомих польських археологів.

Л. Козловський займався передусім вивченням палеоліту. Як більшість дослідників того часу, вважав, що перша поява людини (*Homo Heidelbergensis* і далі *Homo Neanderthalensis*) в Європі припадає на другу (Mindel-Riss) міжльодовикову добу. Такої ж думки дотримувалися більшість дослідників палеоліту того часу¹⁸³. У питанні не менш дискусійної в Західній та Центральній Європі того часу проблеми походження людини доби верхнього

палеоліту (оріньяку) Л. Козловський спочатку вважав, що її прабатьківщину треба шукати в Західній Європі¹⁸⁴. Однак згодом, під впливом відкриттів Ю. Полянського (т. зв. подільсько-бессарабської верхньопалеолітичної провінції), Л. Козловський починає схилитися до думки, що оріньяцька культура розвинулась самостійно в Східній Європі, а саме в Галичині, і на підтвердження своєї думки подав цілу низку цікавих відмінностей для порівняння з західноєвропейськими знахідками¹⁸⁵.

Л. Козловський у своїх наукових пошукуваннях з метою отримання цілісної характеристики предмету дослідження не залишав поза своєю увагою також східноукраїнські археологічні пам'ятки. Дослідник в числі перших вказав на те, що мезолітична культура східних областей України має своє коріння у верхньому палеоліті¹⁸⁶. Перехід від мезоліту (епіпалеоліту) до неоліту (тарденуазу) докладно, на його думку, можна простежити на основі крем'яного інвентарю стоянок біля с. Охтирки, що підтверджувало автохтонне епіпалеолітичне походження південно-східної провінції мезолітичного мікролітичного комплексу України.

Досліджуючи європейський неоліт, Л. Козловський зацікавився походженням племен лінійно-стрічкової кераміки і дійшов висновку, що велика група племен зі спільною орнаментациєю кераміки (до якої відносив і трипільців)¹⁸⁷ у добу неоліту жила на південному сході Європи. З цієї спільної прабатьківщини частина племен розселилася у південному напрямку, дійшла до Карпат, зайняла Судетську область і звідти прийшла у Південну Польщу¹⁸⁸. Подальші дослідження спростували припущення Л. Козловського¹⁸⁹.

Л. Козловського шанували як відомого авторитета в галузі вивчення енеоліту в Україні, зокрема західноукраїнських трипільських селищ та їхньої кераміки.

Трипільські поселення Середнього Подністров'я найкраще представлені пам'ятками селищами, виявленими в с. Більче-Злате Борщівського району та в с. Кошилівці Заліщицького району на Тернопільщині, які в різні періоди були предметом дослідження вчених Львівського університету. На першій з них побувала експедиція Львівського університету (1914 р.), в якій брали участь Я. Чекановський (антрополог), Е. Лот (анатом) та В. Гребеняк і Я. Пастернак (студенти, які спеціалізувалися з вивчення археології). Було виявлено численні сліди вогнищ, кераміку, кістки тварин, залишки жител, поховання¹⁹⁰. Трипільське селище в Кошилівцях, в урочищі Обоз, розпочав досліджувати К. Гадачек (1908-1912 рр.)¹⁹¹, а в 1923 р. продовжив Л. Козловський разом із Г. Чайлдом¹⁹². Було виявлено наземні житла (так звані terramare)¹⁹³, господарські ями та гончарні й кухонні печі.

Здавна привертали увагу дослідників трипільської культури і були предметом тривалих дискусій археологічні залишки житлового будівництва трипільських племен, так звані площадки або точки. Л. Козловський належав

до когорти тих, хто вважав їх місцями спалювання померлих, тоді як, наприклад, К. Гадачек і К. Маєвський вбачали у них власне залишки житлових споруд¹⁹⁴. Погодити ці дві гіпотези намагався В. Щербаківський, який писав: “Точки могли бути різного походження і для різної цілі. Насамперед, точки могли бути місцем молочення хліба ціпами, це могли бути і долівки хат, але могли бути також точки, на яких спалювали покійників”¹⁹⁵. Згодом перевагу здобула думка, що ці прикметні для трипільської культури споруди є просто залишками будинків¹⁹⁶. Знайдені ж на трипільських поселеннях глиняні моделі жител Л. Козловський вважав “могильними дарами, що їх давали померлому в символічній формі як його власність”¹⁹⁷. На сучасному етапі панівною вважається думка, що моделі жител використовувалися у магічних ритуалах, пов’язаних з культами прашурів та житла.

Глиняні моделі зображували оселю на чотирьох невеликих опорах-стовпцях, тому Л. Козловський називає їх моделями “паляфітичних або терамарних хат на палях”¹⁹⁸. Досліднику вдалося навіть реконструювати вигляд цілого житла. У с. Незвисько на верхньому поселенні (лан “Над ксьондзом”) він виявив на глибині 20 см сліди стовпців прямокутного житла 5?6,2 м. У середині житло було переділено на дві нерівні частини: попереду менша (сіни), шириною 2,6 м, за нею більша, житлова, шириною 3,6 м. Знадвору біля східної стіни була ще невелика прямокутна прибудова (1,25?1,55 м). У північній стіні сіней був вхід у житло шириною 1,25 м, навпроти якого – такої ж ширини отвір у стіні давав змогу потрапляти у житлову частину. Стіни – плетені з хмизу та обмазані глиною, стелю утворюють півкруглі щільно укладені дерев’яні балки, також обмазані глиною. Слідів печей не виявлено. Фрагмент глиняної моделі, знайдений між уламками кераміки, вказував, на думку дослідника, на те, що трипільські хати в Незвиську були вкриті солом’яною на зразок сучасних селянських хат¹⁹⁹.

Л. Козловський виділив три фази розвитку трипільського глиняного посуду на підставі археологічних матеріалів, які він отримав під час розкопок у Незвиську, Більче-Злотому, Кошилівцях. Для першого ступеня (Незвисько) прикметні такі форми: 1) грушеподібні опуклі амфори з дуже вузькою і низькою шийкою; 2) кухлики для пиття з заокругленою нижньою частиною, овальні в поперечному розрізі з короткою циліндричною шийкою, а іноді з двома приліпленими один навпроти другого під вінцями проколеними гудзиками; 3) доволі глибокі конусоподібні миски; 4) такої ж форми кухлики для пиття на порожнистій ніжці; 5) великі покритки на посуд у вигляді плоскої півкулі з лійчасто розхиленими вінцями, названі в археологічній літературі “шведськими шоломами” через подібність до військових сталевих шоломів²⁰⁰.

Поселення в Кошилівцях та Більче-Злотому дослідник датував бронзовою добою з огляду на виявлені тут під час розкопок бронзові вироби. Серед кераміки, виявленої під час розкопок трипільського селища в

с. Кошилівцях, переважають давніші, вже усталені форми, однак посуд стає ширшим, опуклішим. З'являється нова форма – так звані біноклеподібні посудини, які, на думку дослідника, могли мати, швидше всього, культове призначення. Вуха амфор іноді заміняють стилізовані голови тварин: бика, барана, цапа. Розпис кошилівецького і більчанського трипільського посуду поліхромний, виведений брунатною, білою і червоною фарбами. У його тематиці цілком зникає подвійна спіраль, яка раніше проходила довкола цілої посудини, і з'являються окремі волоти, скручені лінії. Домінує прямолінійний геометричний орнамент у прямокутних полях. Поряд з мальованою столовою керамікою трапляється гірше випалений посуд для кухонного вжитку, прикрашений прокресленим орнаментом і витисненими ямками. Цей кухонний посуд, на думку Л. Козловського, вже запозичений трипільцями у степових племен Південної України.

У дискусії щодо походження ідеї розпису трипільської кераміки Л. Козловський, поряд з такими дослідниками енеоліту як Г. Шмідт та Ф. Томпа, відстоює ідею походження розмальовування трипільської кераміки із Семигороду²⁰¹. У питанні функціонального призначення іншого прояву трипільського мистецтва – глиняних скульптурок – Л. Козловський вважав їх символами жінок та служниць, що мали бути спаленими разом із померлим чоловіком²⁰².

Щодо іншого, не менш дискусійного питання походження трипільських племен, то Л. Козловський вважав трипільців праслов'янами, місцевим населенням, таким чином підтримуючи ідею про їхню автохтонність, яку висловив першовідкривач трипільської культури В. Хвойко²⁰³. Дещо пізніше цю ж ідею підтримав К. Маєвський, який, працюючи на кафедрі класичної археології Львівського університету, цікавився також питаннями трипільської культури²⁰⁴. Зауважимо, що протилежної думки у питанні етнічної належності носіїв трипільської культури дотримувався М. Грушевський. Залучивши, крім археологічних, матеріали порівняльної лінгвістики, антропології, етнології, історик доходив висновку, що трипільська культура відповідає періоду розвитку індоєвропейської мовної спільності перед її розрізненням на окремі мовні групи, але виразно скотарський ухил господарства індоєвропейців не дає змоги прямо ототожнювати з ними носіїв трипільської культури²⁰⁵. Вважаючи гіпотезу автохтонності трипільців малоправдоподібною, М. Грушевський схилився до передньосхідних витоків цієї культури. Зазначимо, що останнім часом переважає погляд на трипільську культуру як на неіндоєвропейську взагалі, а узагальнення результатів етнокультурних спостережень дає змогу вважати трипільське населення прийшлим в Україні²⁰⁶.

Л. Козловський висловив свою гіпотезу щодо причин і часу занепаду трипільської культури: “вже в кінці неоліту, коло 2000 років до Хр., культура мальованої кераміки залишила Україну в східному напрямі”²⁰⁷. Згодом він дещо змінив свою думку, наголошуючи, що сталося це під тиском

“шнуровиків” і що на початку бронзової доби трипільці “зникли” з Подністров’я²⁰⁸.

Батьківщиною племен культури шнурової кераміки, на думку дослідника, була центральна Європа (Саксонія та Тюрингія), і саме з неї вони розселилися у східному напрямі і досягли території України²⁰⁹. Зазначимо, що спочатку дослідник відносив поховання, в яких виявлено кераміку з шнуровим орнаментом, до культури лінійно-стрічкової кераміки²¹⁰. Це мало своє пояснення у тому, що поселення племен культури шнурової кераміки порівняно з похованнями були мало вивчені на західноукраїнських землях. Їх дослідження почалося лише в кінці 20-х років ХХ ст., і тоді під впливом отриманих археологічних матеріалів Л. Козловський змінив свою думку. За особливостями матеріального комплексу культуру шнурової кераміки ще називають “культурою бойових сокир”. Між іншим, Л. Козловський розробив класифікацію кам’яних бойових сокир²¹¹.

З археологічних пам’яток мідного віку дослідник вивчав поховання культури кулястих амфор²¹². Л. Козловський висловив припущення, що в Галичину носії цієї культури прийшли зі сходу, а не з північного заходу²¹³.

Займаючись визначенням хронологічних рамок доби бронзи, Л. Козловський виділив три етапи: ранній (I – 1900–1700 рр. до н.е.); середній (II – 1600–1400 рр. до н.е.; III – 1300–1200 рр. до н.е.); пізній (IV – 1100–1000 рр. до н.е.; V – 900–800 рр. до н.е.)²¹⁴. Дослідники вважають цю хронологію досить точною саме для західноукраїнських земель²¹⁵, хоча тепер її уточнено, зокрема, подавнено. Її використовував у своїх працях Т. Сулімірський для датування пам’яток комарівської культури та ряду скарбів бронзових предметів.

Л. Козловський займався також вивченням проблеми етногенезу слов’ян²¹⁶. Праслов’янами дослідник називав племена лужицької культури²¹⁷, а також неврів, яких пов’язував з висоцькою культурою. На його думку, прабатьківщиною останньої було Полісся, з якого через зміну кліматичних умов і, як наслідок, заболоченість місцевості племена “волинської культури” (до якої дослідник зачисляв носіїв висоцької культури) переселилися на південь і південний схід, аж до Дністра²¹⁸.

Таким чином, можна впевнено констатувати, що Л. Козловський займав одне з чільних місць у польській археологічній науці, будучи кращим у державі знавцем неоліту та трипільської культури (вів розкопки на поселеннях у Кошилівцях, Незвиську, Бучачі). Монографії дослідника базувались на результатах археологічних досліджень та аналіз знахідок первісних культур. Створив низку гіпотез та теорій, згодом підтриманих й іншими дослідниками, зокрема про автохтонність слов’ян на території від Одри до Вісли, про праслов’янський характер лужицької культури. Йому ж належить введення у науковий обіг терміну “венедська культура” для визначення культури слов’янського етносу в т. зв. римський період. Одночасно Л. Козловський зазнавав і значної критики від таких відомих

науковців як Й. Костжевський, С. Круковський, Л. Савіцький за численну низку дрібних помилок у його працях²¹⁹. Йому ж закидали і ненаполегливість у завершенні розпочатих наукових праць²²⁰.

Незважаючи на те, що Л. Козловський не приділяв надмірної уваги виконанню педагогічних функцій у Львівському університеті, йому все ж вдалось створити власну школу учнів та послідовників, головно – асистентів, серед них Т. Сулімірський, М. Смішко, К. Журовський, Г. Цегак-Голубовичова, І. Сівкувна, К. Стояновський, Я. Брик.

Особливою різнобічністю інтересів та активністю польових досліджень відзначався Т. Сулімірський. Серед польових досліджень вкажемо, зокрема, дослідження трипільського поселення у м. Заліщиках на лівому березі Дністра у 1930 р., що стало еталонною пам'яткою для виділення заліщицької локальної групи етапу В II²²¹, однак матеріали так і не були опубліковані²²². Т. Сулімірський досліджував також поселення пізнього періоду трипільської культури в Добрівлянах і Кулаківцях Заліщицького району. Датування ґрунтується на наявності мідних та бронзових предметів.

Величезний внесок здійснено Т. Сулімірським у дослідження пам'яток культури лійчастого посуду та особливо культури шнурової кераміки, які пізніше було узагальнено у спеціальній праці²²³.

Долучаючись до вирішення дискусійного в європейській археології питання походження племен шнурової кераміки, дослідник поєднав два існуючі на той час погляди на цю проблему: 1) батьківщина племен шнурової кераміки – Центральна Європа (так вважав, зокрема, Л. Козловський); 2) культура шнурової кераміки є автохтонною у Східній Європі. Т. Сулімірський висуває гіпотезу про два різних етапи поширення шнурової кераміки: спочатку зі сходу на захід (для цього етапу характерні поховання з залишками вохри), а потім у зворотному напрямі – із заходу на схід (з характерною керамікою саксонсько-тюринзького типу). Ця гіпотеза з'явилася після виявлення дослідником перших поховань зі слідами вохри у Подністров'ї (с. Колпець поблизу Дрогобича, 1932 р.). Згодом Т. Сулімірський облишив цю теорію. Щодо способу життя племен шнурової кераміки, то у цьому питанні Т. Сулімірський підтримав думку Л. Козловського, який вважав їх кочовими скотарями, мисливцями та воїнами²²⁴. Історичні долі племен шнурової кераміки пов'язані з подальшим розвитком культур епохи бронзи, зокрема і “з унетицькою культурою”. Поховання, в якому виявлено бронзові вироби унетицького типу, Т. Сулімірський дослідив у с. Сороки Бібрського району на Львівщині²²⁵.

Дослідник зробив свій внесок і у вивчення поселень культури шнурової кераміки в районі верхнього Побужжя. Через нетривалість поселень археологи здебільшого не знаходили слідів житлових споруд, а лише уламки глиняного посуду з прикметним орнаментом та дрібні кам'яні знаряддя. Т. Сулімірському вдалося дослідити у 1938 р. залишки трапезієподібного житла довжиною 7 м на поселенні в районі Рокитнянських боліт поблизу

Майдану Моквинського на Костопільщині. Стіни житла спиралися на сім дерев'яних стовпів; посередині відкрите вогнище з чотирма невеликими стовпцями довкола²²⁶.

Велика заслуга належить Т. Сулімірському і у визначенні комарівської культури. У 1934–1936 рр. він досліджував епонімну пам'ятку комарівської культури – могильник біля с. Комарів Івано-Франківської області²²⁷. Серед досліджених поховань частіше траплялися інгумаційні, рідше – кремаційні. У першому випадку померлого ховали у наземних могилах (поховальну яму викопували рідко), обкладаючи дубовими колодами або дошками. Навколо ставили глиняний посуд з їжею і розкидали довкола залишки поховального вогнища, яке було елементом церемонії-тризни чи жертвопринесення. Після цього насипали над похованням курган. Спалення проводили на місці майбутнього кургану: небіжчика клали на невелике вогнище, ставили довкола горщики з їжею і після спалення насипали над згарищем курган. У таких похованнях виявлено недогорілі кістки²²⁸.

У поховальному інвентарі комарівських пам'яток найприкметнішою є кераміка, в якій дослідник виділив дві групи: одна має елементи, які вказують на її зв'язок з керамікою культури шнурової, а вази з двома ручками відносять до другої – закарпатського походження. Посуд прикрашений характерним орнаментом – наліпними валиками, прокресленими лініями. Лише в кількох похованнях знайдено предмети, виготовлені з бронзи²²⁹.

На одному з полів у Комарові Т. Сулімірський виявив сліди великого поселення, до якого, ймовірно, і належала досліджена ним раніше поховальна пам'ятка. Археолог дослідив лише невелику частину поселення, виявивши при цьому залишки 20 жител. Усі вони наземні, збудовані з дубових колод на кам'яній основі. Стіни були дерев'яними, підлога з утрамбованої глини, в кутку стояла глиняна піч. Попід стінами виявлено частково вкопані у землю великі посудини, ймовірно, для зберігання зерна чи борошна.

Аналізуючи кераміку комарівської культури, Т. Сулімірський вказує на її виразний трипільський характер. Відсутність розпису та гірша якість глини – єдині відмінності. На тісний зв'язок з трипільською культурою вказують також знахідки кількох типово трипільських глиняних жіночих фігурок. Таким чином, вказані археологічні артефакти дали змогу досліднику висловити свою думку щодо питання етнічної приналежності племен комарівської культури. Т. Сулімірський пов'язував носіїв комарівської культури з трипільцями, які піддалися впливу прийшлого населення – племен культури шнурової кераміки, що призвело до занепаду трипільського гончарного виробництва, однак культ богині родючості зберігся.

Окрім цього, археолог визначив територіальні межі поширення комарівської культури на північному заході по лінії Львів – Самбір і на північному-сході по лінії Львів-Підгайці-Коломия. У 1932–1933 рр. дослідив найбільш віддалені поховання племен комарівської культури на півдні в

Городищі (Самбірщина), Дашаві (Стрийщина), Стопчатіві (поблизу Коломиї)²³⁰.

Т. Сулімірський займався вивченням шляхів експорту бронзових виробів з Закарпаття в Подністров'я через Карпати. Ним було досліджено низку скарбів і проведено їх датування згідно хронології, розробленої Л. Козловським²³¹.

Аналізуючи знайдену на території Єлецького монастиря у Чернігові сокиру-кельт та масивний бронзовий нараменник з двома спіралями на кінці з Овруччини, вчений датував їх добою пізньої бронзи і висловив припущення, що на Подніпров'я вони потрапили з області Західного Бугу і відносяться до лужицької культури²³². На початку 30-х років ХХ ст. Т. Сулімірський долучився до вивчення однієї з найзначніших поховальних пам'яток цієї культури – могильника у Вільховому (колишнє Ульвівок) Львівської області. На могильнику було відкрито кілька десятків поховань, серед яких переважали тілопокладення з типовими формами посуду: черпаками на високій ніжці з орнаментом із скісних або горизонтальних канелюр²³³. В усіх інших могильниках лужицької культури наявні тілоспалення в урнах.

Пам'ятки лужицької культури займають область верхнього і середнього Західного Бугу, хоч деякі дослідники і досі вважають, що вони поширюються на схід аж до річки Горинь²³⁴. Т. Сулімірський намагався довести експансію племен лужицької культури на схід у Подніпров'я, не дивлячись на те, що слідів їхніх поселень чи поховань на цій території виявлено не було. Однак, під час ознайомлення з археологічними збірками ряду музеїв УРСР у ході тримісячної наукової екскурсії по СРСР у 1934 р. увагу дослідника привернули окремі бронзові вироби, на його думку, лужицького виробництва. Саме вони мали б слугувати доказами окупації та слов'янізації Подніпров'я західними праслов'янами, носіями лужицької культури²³⁵. Зараз більшість науковців вважає ці докази непереконливими, тому що вказані предмети можуть бути просто свідченням експорту лужицького металу в Подніпров'я²³⁶.

Досліджуючи пам'ятки доби пізньої бронзи, Т. Сулімірський у 1931 р. провів археологічну розвідку в селах Голігради та Новосілли-Костюковій з метою попереднього вивчення поселень білогрудівської культури верхнього Подністров'я²³⁷. Як відомо, саме за поселенням у Голіградах пізніше було названо локальну групу пам'яток, що стала складовою культури Гава-Голігради²³⁸.

Визначним є внесок Т. Сулімірського у вивчення висоцької культури, яку вчений вважав праслов'янською²³⁹. Значна скупченість знахідок у районі між Золочевом та Бродами, на його думку, вказує на те, що тут містився організаційно-культурний центр племен висоцької культури. Цим центром могло бути поселення на місці с. Чехи, де було виявлено великий могильник²⁴⁰.

Розглядаючи поховальні пам'ятки висоцької культури, археолог висловив кілька цікавих спостережень. Парні інгумаційні поховання чоловіка та жінки, на його погляд, належали знатним особам, що доводить багатший порівняно з іншими похованнями інвентар²⁴¹. Серед традиційної орнаментативної кераміки висоцького типу Т. Сулімірський зауважив і досить рідкісні схематичні зображення тварин²⁴². Ще один вид досі невідомих знахідок – шматки великих кісток тварин з прямокутною діркою для кріплення дерев'яної палиці – Т. Сулімірський трактує, як милиці для калік²⁴³.

Т. Сулімірський визначив хронологію і створив періодизацію висоцької культури на всій території її поширення. У її розвитку він виділив чотири фази: 1) кристалізація (800–650 рр. до н.е.); 2) розквіт (650–500 рр. до н.е.); 3) зубожіння; 4) занепад (500 рр. до н.е. – початок н.е.)²⁴⁴. Подальші дослідження засвідчили, що дослідник дуже завищив верхню хронологічну межу.

Можна вважати, що початки наукової діяльності М. Смішка як археолога припадають на 1928 р., коли він уперше, будучи студентом ІV курсу, бере участь у розкопках ранньофеодального поселення у с. Крешів. Цього ж року проводить пробні розкопки могильника перших століть нашої ери біля с. Копки Ниського повіту (тепер Ниського воєводства РП). У 1930 р. він досліджує могильник перших століть нашої ери біля с. Гринів (тепер Пустомитівського району на Львівщині). Про результати цих робіт М. Смішко доповів на Першому з'їзді студентів праісторії Вищих польських навчальних закладів (Краків, 1930). Уже тоді він зробив висновок про повні аналогії одержаних знахідок із комплексом матеріалів верхньоліпицького могильника²⁴⁵.

Наукові зацікавлення вченого у міжвоєнний період стосувались вивчення пра- і ранньослов'янських культур кінця I тис. до н. е. – першої половини I тис. н. е., зокрема липицької та пшеворської археологічних культур на території Східної Галичини. Цій проблематиці присвячені його монографії “Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa Rzymskiego w Małopolsce Wschodniej” (Львів, 1932), яка була захищена як кандидатська дисертація, та “Osady kultury lipickiej” (Львів, 1934). М. Смішком науково опрацьовані матеріали з розкопок могильника у с. Верхній Липиці на Рогатинщині в 1889-1890 рр., Незвиського поселення (1926 р.) над Дністром, власних розкопок могильника перших століть нашої ери біля с. Гринів (1930 р.). У роботі були враховані також матеріали й з інших пунктів (Заліски, Звенигород). Вивчення поховального обряду, детальний аналіз матеріалів поселення та могильників дали досліднику змогу розглянути низку питань, що стосуються господарства, побуту і культури населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. Зупинившись на питаннях території поширення, походження, етнічної приналежності, хронології, М. Смішко остаточно довів існування окремої липицької культури, дав характеристику пшеворським пам'яткам, співвідношенню липицької та пшеворської культур.

Саме аналіз липицьких пам'яток дав змогу йому виділити у цій культурі низку рис, характерних тільки для Прикарпаття. Серед них М. Смішко назвав досить помітні пшеворські елементи²⁴⁶. Науковець розглядав липицькі пам'ятки як свідчення проживання у Подністров'ї найбільш північного відгалуження гето-дакійського масиву, поширеного у Закарпатті, Молдові, Румунії, Словаччині. Що ж стосується етнічної і племінної приналежності носіїв липицьких пам'яток, то М. Смішко висловив припущення, що вони залишені дакійським племенем коктобоків²⁴⁷. Подальше вивчення липицьких старожитностей підтвердило ці думки. Пшеворські пам'ятки автор трактував як належні германським племенам вандалів, населенню, яке в II ст. н. е. витіснило носіїв липицької культури. У дослідженнях відображена та складна етнокультурна ситуація, що склалася у Верхньому Подністров'ї в перших століттях нашої ери. Вивченню історії заселення названого регіону першої половини I тис. н. е. М. Смішко присвятив усе своє творче життя. У праці, присвяченій пам'яткам першої половини I тис. н. е. на західноукраїнських землях, М. Смішко звертає увагу на важливість розробки цієї проблематики в напрямі виявлення коренів ранньослов'янського населення. Питання етногенезу слов'ян займало чільне місце і в численних наступних працях дослідника. У післявоєнні роки М. Смішко продовжив проведення розкопок на поселеннях першої половини I тис. н. е. у Вікниках Великих, Волиці Страклівській і Костянці на Волині, Неслухові та Залісках на Львівщині, Сухоставі Тернопільської області, Незвиську на Івано-Франківщині, Ізі на Закарпатті, організовував маршрутні розвідкові експедиції, керував роботами аспірантів і наукових співробітників. У центрі уваги вченого були важливі проблеми слов'янського етногенезу, розвитку соціально-економічних відносин та соціальної організації населення Прикарпаття і Волині у першій половині I тис. н. е., зв'язки з римськими провінціями і взаємовідносини між слов'янським та германським світом. Значну наукову вагу мають дослідження М. Смішка в с. Острівці на Івано-Франківщині, де відкрито сарматські поховання, та поселення III-IV ст. у с. Комарові Чернівецької області, що має велике значення для з'ясування питання про взаємозв'язки Подністров'я з Римською імперією. Здобуті науковцем матеріали покладені в основу багатьох праць, які вийшли у повоєнні роки, і в яких піднімаються питання про взаємовідносини населення Прикарпаття і Волині з племенами Подніпров'я, зв'язки з різними групами населення Центральної Європи, племінної структури слов'ян у першій половині I тис. н. е. та ін.²⁴⁸

Окрім вивчення населення Східної Галичини перших століть нашої ери М. Смішко у міжвоєнний період проводив винятково багато археологічних розвідок в околицях Львова і на дальших теренах. Упродовж 1933-1934 рр. він проводив низку археологічних розвідок на північних та східних околицях Львова, де відкрив пам'ятки, на яких у 1934 р. під його керівництвом ведуться розкопки. Зокрема, у с. Малі Грибовичі, північніше Львова, досліджується селище неолітичної (за сучасною термінологією –

енеолітичної) доби і давньоруське городище²⁴⁹, а також кургани доби бронзи в с. Чижиків на південний схід від Львова. М. Смішко досліджував кургани доби енеоліту у с. Колпець Дрогобицького району, с. Кульчиці біля м. Самбора, с. Колоколин Рогатинського району, детально аналізував окремі пам'ятки липицької культури, зокрема, поселення в Незвиську (1934 р.), результати яких висвітлені в низці публікацій²⁵⁰. З 1935 р. і до кінця десятиліття учений активно вивчав кургани перших століть нашої ери, а також палеолітичні пам'ятки, проводячи розкопки на Прикарпатті: Стопчатів, Трач, Цуцулин (Коломийський район) – 1936 р., Струтинь-Нижній, Надіїв (Долинський район) – 1937 р., Буківна (Тлумацький район) – 1938 р., Городниця (Городенківський район) – 1938 і 1939 рр., у Брюховичах біля Львова – 1936 р., на Тернопільщині в с. Великі Вікнини. Водночас вийшла у світ низка його праць як узагальнюючого характеру²⁵¹, так і тих, що висвітлювали нові результати проведених розкопок²⁵².

На досліджуваний період припадають широкі розкопки М. Смішка великої групи пам'яток на Передкарпатті та в Карпатах. Маються на увазі дослідження карпатських курганів, що були продовжені у післявоєнний час і стали основою для виділення окремої культури карпатських курганів та написання спеціальної монографічної праці „Карпатські кургани першої половини I тис. н. е.” (Київ, 1960), яка була успішно захищена як докторська дисертація.

Я. Брик проводив дослідження на Західній Волині. Він виявив сліди епіпалеоліту²⁵³ на Волині (Гаї Левятинські, Сапанів та Берізці на Крем'янецьчині). Він фіксує там три види техніки виробництва крем'яного знаряддя: поверхнева ретуш, пласка мушлева ретуш та стрімка бічна ретуш. Серед знарядь знайдено мікролітичні пластинки типу gravette, скребла, а також новий тип невеликої стріли з примітивним черешком, який мав форму вербового листка і був призначений для кріплення до древка²⁵⁴. Я. Брик першим відкрив у Галичині мікроліти так званого тарденуазького типу на мезолітичних стоянках²⁵⁵, виявлених на піщаних пагорбах над ріками Бугом і Ратою (села Хильчиці, Сільце Белзьке, Павлів, Михайлівці, Дерев'яни, Гребінне), тобто на просторах, які раніше займало населення епіпалеоліту. Поряд з великою кількістю поверхневого типового тарденуазького матеріалу на стоянці в Сільці Белзькому він знайшов також нетипові керамічні фрагменти, які дослідник ідентифікував вже як ранньонеолітичні (за сучасною періодизацією ранньонеолітичні). У селі ж Хильчицях Золочівського району на трьох стоянках виявлено мішаний мезолітично-неолітичний (неолітично-енеолітичний) інвентар²⁵⁶.

Я. Брик провів дослідження шести курганів доби бронзи в с. Остап'є Скалатського району на західному Поділлі у 1929 р. Було розкопано три поховання, в яких на кам'яному помості лежали скорчені на правому боці та обернені головою на південний захід сильно пошкоджені три кістяки. Поблизу них знайдено поховальний інвентар: біля одного – кам'яне скребло і

трикутне вістря для стріли, біля другого – ікло кабана (як припустив дослідник, можливо, що це був амулет), і біля третього – ретушований відщеп та трикутна стрілка. При цьому залишків глиняного посуду не виявлено²⁵⁷. У цьому ж селі дослідник розкопав парне поховання культури шнурової кераміки, в якому кістяки були вкриті кам'яними плитами і оточені камінням, яке утворює коло²⁵⁸. Біля кістяків під могильними насипами знайдено шнурову кераміку пізнього періоду (кухоль з високою циліндричною шийкою, прикрашеною відтисками шнурка), а також вазу з двома ручками білопотоцького типу, шматок бронзової бляшки круглої форми і два уламки бронзового грубого дроту приблизно трикутного в перетині. Поховальний інвентар дав змогу досліднику стверджувати про існування певного зв'язку між культурою шнурової кераміки та білопотоцькою культурою епохи бронзи (локальним варіантом комарівської культури).

На Подністров'ї Я. Брику належить дослідження тілопального поховання доби пізньої бронзи (с. Буківня Товмацького району, 1931), де виявлено кераміку білогрудівської культури²⁵⁹.

Долучився дослідник і до вивчення пам'яток висоцької культури. В 1924 р. на поселенні біля с. Хильчиці на Золочівщині він знайшов невеликий глиняний черпак з вухом і дрібний керамічний матеріал висоцької культури. Дослідження продовжено в 1930 р.

У Львівському університеті головним знавцем та керівником досліджень у галузі археології античності був Е. Булянда. Колектив співробітників та учнів Е. Булянди (К. Маєвський, К. Міхаловський, І. Старчук, Є. Кульчицький та ін.) зосередили свою увагу на різних напрямках археології та історії мистецтва.

Одним з найвідоміших учнів Е. Булянди був доцент класичної археології К. Маєвський. Вчений підготував декілька досліджень з кріто-мікенської та давньогрецької культур²⁶⁰, а також видав перший університетський підручник з історії егейської культури²⁶¹. Що стосується археології України, то спочатку дослідника зацікавила дискусія, що точилася навколо функціонального призначення широковідомих глиняних моделей трипільських жител, знайдених у Попудні, Сушківці та на інших поселеннях²⁶². Згодом у сферу його зацікавлення ввійшло також мистецтво трипільців і дослідження зв'язків трипільської культури з культурами басейну Егейського моря²⁶³. К. Маєвського як дослідника трипільської пластики зацікавили глиняні фігурки людей і тварин, які були одним з яскравих виявів трипільського мистецтва. Такі скульптури були прикметні для багатьох неолітичних хліборобських культур Подунав'я, їх знаходили також на Криті та в Трої. На трипільських поселеннях було знайдено багато різноманітних скульптур, предметом зацікавлення К. Маєвського стали дві фігурки: одна знайдена в с. Сушківка Уманського району на Київщині (тепер – Уманського району Черкаської області), а друга – з с. Криничок

Крижопільського району Вінницької області. Обидві скульптури представляють собою матір з грудною дитиною на руках. На думку К. Маєвського, знайдена в Сушківці фігурка матері, яка схилила голову над дитиною – це найкраще зображення материнства в епоху неоліту в Європі²⁶⁴. Окреме місце в трипільській пластиці займає антропоморфний та зооморфний посуд, який також став предметом дослідження К. Маєвського²⁶⁵.

Гучну славу польській археологічній науці приніс учень Е. Булянди, доцент класичної археології К. Міхаловський – науковець європейського масштабу, один з найкращих спеціалістів у галузі середземноморської археології, в науковий доробок якого входить, зокрема, масштабне вивчення Криту.

Крім археологів, окремі аспекти археологічної проблематики вивчали викладачі кафедри антропології та етнології, кафедри етнології із спеціальним оглядом польських земель. Комплекс антропологічних дисциплін був окрасою Львівського університету, тут працювали відомі далеко за межами Польщі вчені, які зробили чималий внесок у розвиток світової науки.

Одним з найвідоміших антропологів світу був Я. Чекановський. З його іменем пов'язане перетворення антропології у точну науку²⁶⁶. Учений поєднав цю наукову дисципліну з соціологічними науками, застосував аналітичний апарат математичної статистики для аналізу людських груп. Завдяки його дослідженням Польща стала однією з передових країн у вивченні антропології. Я. Чекановський мав також чималий науковий доробок у галузі етнології, зокрема, він був одним з кращих у Польщі африканістів (опублікував 5 томів “Forschungen im Nil-Kongo Zwischengebiet”). Загалом науковий доробок ученого до початку Другої світової війни складався з однієї дисертації, чотирьох університетських підручників та близько ста наукових праць.

У якості антрополога Я. Чекановський долучився у 1920-х роках до вирішення дискусійного питання етнічної приналежності племен лужицької культури. Польські археологи, в тім числі Л. Козловський²⁶⁷ та згодом Т. Сулімірський²⁶⁸ вважали лужицьку культуру праслов'янською. Я. Чекановський намагався вирішити це питання шляхом компромісу: він припускав можливість того, що лужицька культура була спільною для всіх північних індоевропейців після того, як від них відділилися прагерманські племена. Актуальним для дослідника було також долучитися до вирішення проблеми етногенезу слов'ян. Найдавнішою прабатьківщиною слов'ян Я. Чекановський називав землі над середньою Віслою, за винятком Полісся і Волині. Таким чином, на його думку, прабатьківщина слов'ян займала невелику територію, була спільною для предків усіх слов'ян, і вже з неї вони поступово розселяються, займаючи свої історичні місця²⁶⁹. Крім того, спираючись на наукові розробки, Я. Чекановський довів помилковість

расистської теорії про вищість німецької раси, чистоту нордичної раси і необхідність її збереження²⁷⁰.

У підпорядкованому Я. Чекановському антрополого-етнологічному закладі працювало декілька учнів професора, молодих перспективних учених, які обрали головним об'єктом наукових досліджень різноманітні галузі антропології. Серед них можна виділити дослідника зоологічної антропології титулярного професора Болеслава Росінського, знавця етнології та антропології індіанських племен Північної Америки доц. Станіслава Клімека та асистентів Я. Чекановського – Константія Собольського, Тадеуша Генцеля, Станіслава Зеймо-Зейміса, Соломона Чортковера²⁷¹.

Отже, 1920-30-ті роки ХХ ст. на філософському (гуманітарному) факультеті Львівського університету позначені поступовим переходом від індивідуальної форми досліджень до створення колективів співробітників, які гуртувались навколо університетських кафедр, семінарів та інститутів, і працювали в певному науковому напрямі. Саме завдяки такій формі організації досліджень було досягнуто значного прогресу в розвитку археології та суміжних з нею наукових дисциплін. Науковий доробок працівників гуманітарного факультету просто вражає своєю масштабністю та різноплановістю і з погляду накопичення джерел, їхньої систематики, постановки наукових проблем. Звичайно, ефективність діяльності певного навчально-наукового підрозділу археологічного профілю залежала передусім від конкретних науковців, їх творчої активності, організаційного потенціалу. У середовищі професорсько-викладацького складу факультету були не тільки знані в науці дослідники, але й організатори та популяризатори наукового життя, відомі політики, державні та громадські діячі, меценати – еліта польської інтелігенції. Завдяки їм слава про львівську університетську археологічну школу сягала далеко за межі державних кордонів Польщі.

Співпраця археологів Львівського університету із закордонними та вітчизняними науковими установами.

Повноцінна підготовка наукового працівника передбачала продовження студій за кордоном, чому сприяв високий рівень їхньої мовної підготовки. Особові справи усіх без винятку науковців-гуманітаріїв Львівського університету, що зберігаються у архівних фондах, містять інформацію, що підтверджує знання декількох іноземних мов (не враховуючи німецької мови, яка до 1918 р. була державною, та наукової мови – латинської). Ці ж джерела містять відомості про закордонні поїздки професорсько-викладацького складу університету. Зокрема, практично всі науковці неодноразово побували у більшості європейських держав. Наукові студії за кордоном тривали від декількох місяців до декількох років (переважно 1-2 роки).

Ознайомившись з методами наукової роботи за кордоном, опрацювавши значну кількість літератури та джерел, налагодивши особисті контакти з провідними спеціалістами, вони повертались на батьківщину

досвідченими фахівцями. Після здобуття університетських посад молоді учені підтримували зв'язок із закордонними науковими центрами. Закордонні поїздки науковців продовжувались і під час роботи в університеті²⁷². З цією метою Міністерство віровизнань та освіти на прохання того чи іншого дослідника, підтриманого вченою радою факультету, надавало довготермінові відпустки (переважно від трьох місяців до одного року). Проте фінансування цих відряджень залежало від економічного стану держави. Стипендії Фонду національної культури, закордонних урядів і власні заощадження науковців були головними джерелами фінансування закордонних студій.

У 30-х роках ХХ ст. простежувалось посилення наукової співпраці польських і закордонних учених. Щорічно французький, чехословацький, німецький, угорський, румунський і югославський уряди призначали декілька стипендій талановитим польським науковцям для поліпшення науково-методичної підготовки у провідних вузах своїх країн. Такому виду наукового обміну сприяло підписання міжуніверситетських угод (уній). Наприклад, французько-польська університетська унія, затверджена у середині 1930-х років, мала на меті посилення взаємних інтелектуальних контактів Франції та Польщі через зближення університетів обох країн і наукову співпрацю. Згідно зі статутом унії Львівський університет мав налагодити тісні зв'язки з Ліонським університетом²⁷³. Це не подобалось львівським науковцям, які в грудні 1934 р. під час засідань Львівської комісії міжнародної інтелектуальної співпраці заявили, що співпрацювати необхідно не з одним університетом чи навіть декількома, а з представниками конкретних кафедр, чії наукові дослідження викликали зацікавлення у львів'ян²⁷⁴. Приблизно тоді ж у Варшаві відбулась спільна польсько-чехословацька конференція істориків, метою якої було налагодження різних видів наукової співпраці, а представниками від Львівського університету були Б. Влодарський та С. Закшевський.

Характеризуючи зв'язки археологів Львівського університету з іншими науковими інституціями, можна виділити їх за деякими напрямками:

1) Студії молодих науковців у кращих європейських наукових інституціях. Е. Булянда після закінчення Краківського університету (1907) та захисту докторської дисертації (1908) студіював як стипендіат Віденського Антропологічного інституту в проф. Райша і Борманна у Відні (1908/1909), в Берліні у проф. Льошке і Шухгарда (1909/1910), в Римі у проф. Дельбрека, Льови і Ланціані (1910/1911), а також у Мюнхені, Лондоні, Парижі, Неаполі та Афінах (1911-1913). Здійснив наукову подорож по Італії (1910–1911), Греції, відвідав Західну Африку та північ Малої Азії (1911–1913)²⁷⁵.

К. Міхаловський на стипендію Міністерства віровизнань та освіти у 1927–1929 рр. вивчав класичну археологію та історію стародавнього мистецтва в Берліні, Гайдельберзі, Вестфалії та Римі. За цей час дослідник відвідав усі відомі музеї та пам'ятки мистецтва і культури в Німеччині, Данії,

Англії, Австрії, Угорщині, Югославії, Швейцарії, Італії, Греції та налагодив відносини з багатьма вченими та науковими інституціями²⁷⁶.

К. Маєвський на кошти Міністерства віровизнань та освіти студіював у Народному музеї в Афінах (1933) та Археологічному музеї Кандії (1931, 1933).

У наукове відрядження до Музею праісторичного Польської Академії Наук (в Кракові) їздив у 1932 р. М. Смішко. Це відрядження фінансувалося з фонду декана гуманітарного факультету і було необхідним з огляду на проведення інвентаризації колекції інституту праісторії Львівського університету. В Кракові існувала єдина в Польщі взірцево організована лабораторія праісторичних знахідок. М. Смішко мав ознайомитися з технічною стороною консервації праісторичних предметів²⁷⁷.

2) Науковий пошук у архівах, бібліотеках та музеях Європи. Для налагодження наукових відносин та пошуку наукової літератури отримав платну відпустку в другому триместрі 1922-1923 навчального року Л. Козловський, який побував з цією метою у Румунії, Болгарії, Югославії, Австрії, Угорщині²⁷⁸. У 1930 р. дослідник здійснив наукову подорож до Латвії²⁷⁹.

На кошти Міністерства віровизнань та освіти К. Маєвський весною 1931 р. та 1933 р. побував у Греції, на території розкопок мінойської культури на о. Криті, працював у музеях Константинополя, Софії, Скоп'є, Будапешта, Белграда, Бухареста. На власні кошти археолог здійснив наукову подорож влітку 1932 р. до Відня, Венеції, Болоньї, Флоренції, Рима, Неаполя, Месіни, Катанії, Сіракуз (ознайомився з матеріалами археологічних музеїв та відвідав території розкопок), а на кошти Фонду національної культури – до Франції²⁸⁰.

У часті відрядження за кордон їздив український археолог І. Старчук, який побував у Туреччині (1931 р.), в Греції, на о. Крит, у Болгарії, Румунії, Угорщині (1931, 1935 рр.), в Англії, Німеччині (1933 р.), Югославії (1935 р.)²⁸¹.

Є. Кульчицький в 1933 р. здійснив наукову подорож до Греції та Франції²⁸². У цьому ж році Фонд культури надав М. Смішкові стипендію у розмірі 700 злотих для вивчення римських впливів у Польщі, що дало йому змогу ознайомитись з музейними колекціями краю.

Восени 1934 р. на кошти Фонду національної культури трьохмісячну наукову екскурсію по СРСР здійснили М. Смішко, К. Маєвський, Т. Сулімірський. Вони ознайомилися з археологічними збірками музеїв Москви, Ленінграда, Мінська, Харкова, Севастополя, Чернівців, Ялти, Миколаєва, Херсона, Одеси, Полтави, Києва, Чернігова, Бердичева, Житомира, Кам'янець-Подільська, а також налагодили контакти з археологами України з-за Збруча. Археологи вивчали класичне мистецтво, зв'язки трипільської культури з культурами басейну Егейського моря²⁸³.

3) Участь у міжнародних конгресах, з'їздах та археологічних розкопках: Е. Булянда, як член урядової археологічної комісії (1909-1913 рр.) брав участь у розкопках німецьких та австрійських інститутів в Елісі й Ефесі²⁸⁴. Неодноразово представляв польську науку на міжнародних археологічних конгресах та з'їздах К. Маєвський, зокрема виступив з рефератом на археологічній секції конгресу Класичних філологів слов'янських країн (Познань, 1929 р.), був учасником Міжнародного археологічного конгресу (Берлін, 1939 р.)²⁸⁵. К. Міхаловський був учасником Конгресу етрускологів (Італія)²⁸⁶, а як закордонний член Французької археологічної школи в Афінах приймав участь у розкопках на о. Криті (1929). Згодом, будучи вже професором Варшавського університету, ініціював проведення спільних французько-польських розкопок 1936–1939 рр. в Тель Едфу (Верхній Єгипет). Разом з К. Міхаловським був задіяний у вказаній експедиції Є. Мантойфель – викладач папірології, грецької палеографії та класичної філології Львівського університету. Ще до призначення на посаду у Львові вчений був одним з найзнаніших у державі папірологів, у Варшавському університеті створив перший у Польщі папірологічний заклад і нагромадив у ньому об'ємну колекцію папірусів та остраків. У співавторстві з викладачем Львівського університету Францішком Смолькою був автором першого польського нариса з папірології ("Papirologia", 1933), а результати досліджень, проведених в Єгипті, Є. Мантойфель опублікував у тритомнику "Extrait des Fouilles Franko-Polonaises" (Каїр, 1937–1949 рр.)²⁸⁷. Отримані пам'ятки було розділено між Францією та Польщею²⁸⁸.

4) Читання лекцій на запрошення інших (у т.ч. – закордонних) університетів, інститутів та товариств. Е Булянда у травні 1928 р. читав цикл лекцій з грецького різьб'ярства у Віленському університеті²⁸⁹. У 1924-1925 навчальному році наукову відпустку для поїздки у Францію та Іспанію отримав Л. Козловський, який, зокрема, успішно працював в Інституті палеонтології людини в Парижі²⁹⁰.

Таким чином, співпраця археологів університету із польською та закордонною наукою у міжвоєнний період мала інтенсивний характер і піднімала фаховий рівень львівських науковців через ознайомлення з методами наукової роботи, опрацювання значної кількості літератури та джерел, налагодження особистих контактів з провідними спеціалістами.

Окремою, безперечно цікавою сторінкою є наукове співробітництво археологів Львівського університету з регіональними краєзнавчими товариствами. Зазначимо, що самі 20–30-ті роки ХХ ст. характеризуються загальним пожвавленням культурно-національного розвитку, активізацією краєзнавчо-наукової та популяризаторської роботи. У Галичині з метою збереження національних традицій, пам'яток історії та культури виникають регіональні краєзнавчі товариства і музейні збірки. Як засвідчило майбутнє, саме на базі музеїв значно жвавіше почали розвиватися лекційні та екскурсійні рухи, інші форми популяризації місцевої історії.

Львівські археологи прекрасно розуміли значення просвітницької діяльності серед місцевого населення і, зокрема, серед молоді (наприклад, збереглися фотографії та свідчення очевидців про те, як М. Смішко водив на розкопки цілі класи, принагідно читаючи лекції про давно минулі часи). Тому налагодили особисті контакти та співпрацю з регіональними краєзнавчими товариствами, зокрема, із самбірським Товариством “Бойківщина”, успіхи якого у вивченні археологічних пам’яток краю були особливо значними. Якщо виходити з наукових інтересів, то за таких обставин співпраця членів кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель Львівського університету Т. Сулімірського, М. Смішка з Товариством “Бойківщина” виглядає зрозумілою і очевидною²⁹¹. Однак, справа не обмежувалася лише питаннями наукової доцільності, а свій вплив мали і політичні чинники, які в іншому аспекті змушують розглядати участь науковців Львівського університету в краєзнавчо-науковій та популяризаторській роботі українського регіонального товариства. Саме тому співпраця носила швидше приватний характер, не завжди відображалася у щорічних офіційних звітах діяльності кафедри праісторії, оскільки у Львівському університеті після українсько-польської війни панували шовіністичні настрої. Мало змінював ситуацію і той факт, що у середині 30-х років музей “Бойківщина” було визнано найкращим серед регіональних музеїв Польщі, він був відомий на той час і поза межами держави. Відвідували та підтримували контакти з музеєм відомі вчені, дослідники та визначні громадські діячі. Поряд з львів’янами професори інших польських університетів (краківського, варшавського та познанського) прислали на студії до музею дослідників та студентську молодь. Для поповнення музейних збірок та опрацювання зібраного матеріалу приїжджали до Самбора кустоші та дослідники з музеїв Кракова, Варшави та менших обласних музеїв. Приїжджали дослідники та прості прихильники народного мистецтва і побуту з Європи (зокрема, Югославії, Литви, Швеції, Чехословаччини, Німеччини, Італії) та США. Музей отримував листи з Осло, Парижа, Лондона, Праги, Відня, Будапешта, Бухареста. Лише через заборону самбірською адміністрацією підтримувати будь-які контакти з Радянською Україною управа музею “Бойківщина” змушена була відхилити пропозицію Академії наук УРСР щодо обміну науковими виданнями²⁹². Таким чином, можна констатувати також, хоча й не безпосередні, однак важливі контакти Т. Сулімірського та М. Смішка з названими науковими інституціями, які були можливими саме завдяки співпраці з товариством “Бойківщина”.

Коротко зупинимось на археологічній діяльності товариства з огляду на участь у ній Т. Сулімірського та М. Смішка. Вже на другий день після заснування Товариства “Бойківщина” (27 липня 1927 р.) першу цінну археологічну збірку віддав до музею 90-річний проф. Микола Лашкевич²⁹³. Надалі археологічна збірка музею поповнювалася внаслідок широких археологічних досліджень, які проводив власним коштом на території

Бойківщини співзасновник товариства Володимир Кобільник, якому не лише допомогли оволодіти методикою археологічних досліджень, але й брали безпосередню участь у самих розкопках саме львівські археологи. Дослідження, які мали широкий резонанс в українській археології і викликали перегляд низки положень давньої історії Прикарпаття, проводилися починаючи з 1930 р. і до 1937 р. (року смерті В. Кобільника). Наприклад, у 1932 р. було проведено 33 археологічні експедиції, у 1933 р. – 40. Разом з тим нестача коштів та незначна кількість фахівців змушували частково обмежувати дослідження регіону, однак археологічна розвідка, визначення перспективних місць майбутніх розкопок тривали безперервно²⁹⁴. Музей “Бойківщина” в 1934 р. не провів жодної археологічної експедиції і обмежився лише збиранням етнографічного матеріалу²⁹⁵, однак, незважаючи на фінансові труднощі, все ж таки було зареєстровано нові, досі невідомі поховання, датовані як ранньонеолітичні. Це пам’ятки в околицях сіл Ступниця і Котованя²⁹⁶. У 1934 р. інженер Володимир Кордуба склав археологічну карту Бойківщини (масштаб: 1 до 200 000), безкоштовно працюючи майже рік над нею²⁹⁷. Він же здійснював ілюстрацію “Літопису Бойківщини”.

У 1936 р. не було жодних субвенцій, але це не перешкодило здійснити 42 поїздки з метою збору етнографічних та археологічних матеріалів. Музейна збірка поповнилася 1647 предметами, з них 359 – археологічними²⁹⁸. По-іншому виглядає статистика після смерті В. Кобільника, хоча в 1937 і 1938 рр. продовжено експедиційне обстеження краю з метою збору експонатів (були відвідані околиці Ліська, Козьови, Смержа, Турки), проте археологічна колекція у цей період поповнилася незначною кількістю експонатів: у 1937 р. – 31 експонат, а у 1938 р. – 29²⁹⁹.

Розділ “Археологія” посідав одне з чільних місць у збірнику “Літопис Бойківщини”, який виходив коштом прихильників музею (з 1931 до 1939 рр. випущено 11 номерів). Археологічні статті супроводжувалися малюнками та фотографіями пам’яток³⁰⁰. Уже в першому номері “Літопису Бойківщини” започатковано серію статей під назвою “З археології Бойківщини”, що містили реєстр відомих на той час археологічних пам’яток Бойківщини³⁰¹, які зберігалися як в музеї товариства, так і в музейних збірках інших організацій та приватних осіб, а також результатів археологічних розкопок давніх городищ. Допомагав В. Кобільнику поповнювати рубрику “З археології Бойківщини” відомостями зі своєї картотеки директор Культурно-історичного музею НТШ – Ярослав Пастернак, ім’я якого також вплетене в історію розвитку археології у Львівському університеті досліджуваного періоду³⁰². Описи історичних пам’яток подавалися разом з їхніми топонімами³⁰³.

У 30-х роках на території Бойківщини зареєстровано та нанесено на карту значну кількість поховальних пам’яток; кілька з них на кошти

В. Кобільника розкопані саме Я. Пастернаком, Т. Сулімірським та М. Смішком³⁰⁴.

У 1932 р. доцент Львівського університету Т. Сулімірський разом з В. Кобільником оглянули на території Прикарпаття 61 курган, три з них розкопав В. Кобільник, а 14 – Т. Сулімірський. Поверховий огляд дав підстави вважати, що всі вони походять з одного часу і є однотипними.

В. Кобільник і Т. Сулімірський оглянули кургани в селах Болехові (шість на орному полі та дві біля села на толоці), Бикові (два на толоці “Могилки” і на орному полі “Бігіївщина”), Брониці (чотири на толоці “Гаврилівка”), Вяцковичах (два), Дублянах-Кранцбергу (два на толоці), Сідому (п’ять на орному полі)³⁰⁵.

У с. Великій Озимині Т. Сулімірський розкопав курганий могильник культури шнурової кераміки в долині р. Бистриці на межі земель с. Городища.

У с. Колпець з семи курганів доби бронзи, розміщених у державному лісі, Т. Сулімірський розкопав шість і дослідив ще два поховання у лісі за 1,5 км від попередньої групи. Ним же розкопано ще один курган, який містився у полі, та зафіксовано один частково і два повністю знищені, під час будівництва збірника для зберігання нафти. Як і у с. Велика Озими́на, тут виявлено прямокутні могильні камери, перекриті в окремих випадках настилом з дубових колод³⁰⁶. Розкопки курганів у с. Колпець проводив також і М. Смішко.

Т. Сулімірський надавав В. Кобільнику цінні поради, вказівки та фахову допомогу як під час розкопок, так і у випадку оцінки експонатів, зокрема, в дослідженні поховальних пам’яток у Городищі. В. Кобільник розкопав тут на громадській толоці, званій “Могилки”, три кургани, які відніс до VIII–V ст. до н. е. (культури фракійського гальштату). Розкопками виявлено залишки поховань з кремацією, поховальний інвентар (посуд та металеві прикраси), реконструкцію якого здійснив Т. Сулімірський у лабораторії Львівського університету³⁰⁷.

У с. Кульчицях оглянуто 23 кургани³⁰⁸, з них чотири розкопав Т. Сулімірський, три – Я. Пастернак. У 1932–1933 рр. Т. Сулімірський, М. Смішко та В. Кобільник дослідили три курганні поховання культури шнурової кераміки в урочищі “Могилки”, що міститься на відстані 1,5 км на південний схід від с. Кульчиці.

У липні 1933 р. на запрошення В. Кобільника та на кошти товариства для археологічного відділу музею “Бойківщина” розкопки поховальних пам’яток культури шнурової кераміки здійснив Я. Пастернак³⁰⁹. У цьому ж році у Кульчицях археолог прошурфував городище ранньоскіфського часу, розміщене в урочищі Запуст на віддалі 2 км на північний схід від села³¹⁰. Щоправда, сам Я. Пастернак, а у післявоєнний час О. Ратич висловили припущення про давньоруську належність городища³¹¹, проте вже у 1950-х роках російський дослідник П. Раппопорт, оглянувши укріплення

Кульчицького городища, вказав на вірогідність його побудови у ранньоскіфський період³¹². Ці припущення були підтверджені іншими археологами, які вивчали цю колосальну за своєю величиною пам'ятку (І. Козак, М. Филипчук, Л. Крушельницька).

Після Я. Пастернака у 1933 р. розкопки Кульчицького городища продовжив В. Кобільник. Проаналізувавши знайдений матеріал, дослідник дійшов висновку, що тут містилося поселення лужицької культури зі значними фракійськими впливами³¹³.

У 1932 р. М. Смішко їздив у наукове відрядження до Музею праісторії Польської Академії Науки і Культури у Краків, де ознайомився з технічною стороною консервації археологічних предметів³¹⁴. Після повернення до Львова свої знання археолог застосовував під час проведення інвентаризації предметів колекції Інституту праісторії Львівського університету, який і профінансував саме навчання у Кракові. Однак, консультації та практична допомога були надані М. Смішком також іншим науковим установам та організаціям для вирішення питання зберігання та консервування археологічних предметів, які містилися у їх володінні. Загалом, роль університету як академічної установи у практичному застосуванні та розповсюдженні провідних наукових досягнень в галузі археології того часу найкраще ілюструють саме такі деталі.

У цьому контексті заслуговує на увагу велика стаття М. Смішка, присвячена дослідженню цікавих археологічних знахідок, що зберігалися в музеї товариства "Бойківщина"³¹⁵. Це три залізні вістря списів, знайдені випадково в 1932 р. у тілопальному похованні в передмісті Розвадова над Сяном³¹⁶. Ці вістря передані М. Смішку в 1933 р. В. Кобільником для відчищення і консервування. Особливо цікавим виявилось одне з них – вістря з залишками орнаменту, інкрустованого сріблом. Сам же орнамент – це не лише симетричні мотиви, але й писемні рунічні знаки. Дослідивши характер символів і порівнявши їх з подібними знаками, які виявлено на інших пам'ятках³¹⁷, М. Смішко робить висновок, що це скандинавські руни III ст. н.е. і відносить знайдені предмети до вандальської культури³¹⁸. Унікальність знахідки полягає в тому, що вістря із рунічним написом з Розвадова стало третьою знахідкою такого роду в Європі (одне вістря знайдено в Мюнхенберзі в Бранденбургії³¹⁹, а друге – в с. Сушична, повіт Ковель³²⁰) і оскільки два інші вістря з рунічними написами мали форму вербового листка, а вістря з Розвадова мало два крильця, то це тоді було єдиним вістрям такого типу, знайденим в Європі. Оскільки у двох попередніх випадках рунічний напис означав ім'я власника списа, то, ймовірно, напис на списі з Розвадова мав таке ж значення³²¹, однак його так і не вдалося М. Смішку розшифрувати через те, що знахідка зазнала значних пошкоджень.

Я. Пастернак, Т. Сулімірський, М. Смішко та В. Кобільник проводили археологічні дослідження давньоруських пам'яток у верхньому Подністров'ї. Відкрито городища в селах Ступниці, Спасі, Нижньому Струтині, укріплення

в Смільниці, Тур'є, поблизу Грозьова³²², пам'ятки у селах Чуква, Блажів, Городище, Дубляни, Вільшанці, Кульчичі та багато інших³²³.

Проаналізувавши результати співпраці Т. Сулімірського, М. Смішка, а також Я. Пастернака з Товариством "Бойківщина", можна підвести деякі підсумки. Незважаючи на протидію польських урядових та університетських чиновників, археологи Львівського університету – поляк Т. Сулімірський та українець М. Смішко – приймали посильну участь у краєзнавчо-науковій та популяризаторській роботі в 20–30-х роках ХХ ст. Їх співпраця з Товариством "Бойківщина" мала, безперечно, позитивні наслідки для обох сторін, сприяла вивченню археологічних пам'яток краю, формуванню на підставі зібраного матеріалу музейних збірок. Відповідно, постійнодіюча експозиція була активним чинником краєзнавчої пропаганди. Наявність музейних збірок автоматично породжувала науково-дослідницьку роботу з метою їх поповнення, впорядкування та систематизації. Творення регіональних музеїв вимагало поглиблення спеціальних знань і вмінь як в галузі музейництва і краєзнавчих дисциплін загалом, так і в галузі археології зокрема. Підготовка таких фахівців здійснювалася кафедрами Львівського університету.

Підсумовуючи, відмітимо певні тенденції у розвитку археології в університеті досліджуваного періоду. Попри те, що доповідну записку про потребу викладання археології в університеті, Галицькому крайовому губернаторству подав філософський факультет, цей предмет уперше почав вивчатися на теологічному факультеті. Разом з тим, якщо до 90-х років ХІХ ст. становлення археологічних студій відбувалося, передусім, завдяки викладачам теологічного факультету, то з початку ХХ ст. головна роль у розвитку археологічної науки в стінах вузу належить філософському (гуманітарному) факультету. Саме на цьому факультеті було створено аж дві кафедри археології, тоді як на теологічному – жодної. До того ж археологічна тематика на філософському факультеті викладалася у ширшому обсязі, тоді, як теологів цікавили лише ті археологічні дослідження, що були пов'язані з біблійною історією. Якщо в другій половині ХІХ ст. археологія як на теологічному, так і на філософському факультетах викладалася досить спонтанно та безсистемно, то згодом, особливо у міжвоєнний період, було створено справжні навчально-наукові підрозділи археологічного профілю. Останнє твердження стосується лише філософського факультету. У міжвоєнний період ситуація з викладанням археології на теологічному факультеті не зазнала значних змін, залишилася і надалі досить безсистемною. Тут так і не було створено окремої кафедри археології. Хоча серед наукових інститутів теологічного факультету університету діяв інститут християнської археології та історії костюльного мистецтва, проте у зв'язку з невирішеним впродовж часу кадровим питанням, діяльність цього наукового підрозділу була малоефективною. Таким чином, наукові студії у

галузі археології на теологічному факультеті Львівського університету не набули широкого розмаху.

Особливості становлення археологічної науки виявилися у поєднанні індивідуальних зацікавлень деяких науковців університету вивченням матеріальних пам'яток минулого з розумінням потреби їх охорони та систематичного і планомірного археологічного дослідження австрійським урядом. Унаслідок цього запроваджено археологічну тематику у навчальний курс студентів теологічного і філософського факультетів з наступним відкриттям кафедри археології та праісторії на філософському факультеті. Умови для розвитку археологічної науки у Львівському університеті виявились сприятливими з огляду на закладений попередньо фундамент та існування інших наукових установ міста Львова, які були зацікавлені в археологічних дослідженнях краю (мова йде, передусім, про музеї, структуровані наукові товариства, редакції багатьох наукових періодичних видань), а також всебічну підтримку державних органів. Зазначимо, що відповідно до національних інтересів відкривались ті навчально-наукові підрозділи, діяльність яких вважалась необхідною з політичних та загальнодержавних міркувань. Для економії державного бюджету у Львівському університеті активно впроваджувалась рекомендована Міністерством віровизнань та освіти модель поглиблення спеціалізації у деяких пріоритетних напрямках. У зв'язку з наданою перевагою антропологічно-етнологічним наукам відкрито кафедру доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель.

Упродовж досліджуваного періоду можна простежити перехід від індивідуальних форм досліджень (М. Грушевський, І. Шараневич, К. Гадачек) до створення колективів одностумців, які гуртувалися навколо університетських кафедр, семінарів та інститутів і працювали у конкретно визначеному науковому напрямі. Доцільність і результативність колективної форми наукових досліджень довели групи співробітників під керівництвом Л. Козловського та Е. Булянди. Завдяки переходу на колективну форму наукової роботи досягнуто значний прогрес у вивченні багатьох проблемних питань тогочасної археологічної науки. Ефективність роботи кожного навчально-наукового підрозділу, головно, залежала від особистих якостей керівника, його творчої активності та організаційного потенціалу. Паралельно залишались актуальними індивідуальні наукові дослідження.

Наукові працівники кафедри класичної археології та кафедри праісторії проводили археологічні розкопки на території Східної Польщі, Галичини та Прикарпаття, а також польові дослідження з метою ознайомлення студентів з технікою розкопок.

Можемо виділити деякі напрями досліджень, які проводили археологи Львівського університету. Висоцьку культуру досліджували І. Шараневич, М. Грушевський, К. Гадачек, Я. Брик, Т. Сулімірський; липицьку – М. Смішко, Т. Сулімірський; культуру шнурової кераміки – М. Смішко,

Т. Сулімірський, Л. Козловський, Я. Брик; культуру карпатських курганів – К. Гадачек, Т. Сулімірський, М. Смішко. Відтворити доволі повний образ матеріальної та духовної культури трипільців дали змогу розкопки К. Гадачека, Л. Козловського, К. Маєвського.

Важливим моментом розвитку археологічної науки Львівського університету було налагодження міжнародних контактів. Перебування Галичини у складі багатонаціональної Австрійської держави, вільне пересування професорсько-викладацького складу з одного вищого навчального закладу в інший (єдиною умовою якого було вільне володіння мовою викладання та підтримання місцевої вченої ради факультету) були тими підвалинами, на яких зародились контакти львівських археологів з викладачами австрійських, угорських, чеських вузів. Крім того, тісні зв'язки були налагоджені з викладачами, особливо польської національності, територій, що входили у сферу впливу Російської імперії. Серед інших європейських країн посилений зв'язок простежувався з університетами Німеччини (передусім, Берлінським університетом), Франції, Румунії, Іспанії та Великобританії.

У відродженій Польській державі з'явилися нові пріоритети міжнародної співпраці учених. Провідний до 1918 р. – австро-угорський напрям – зберігав упродовж 1920-30-х років свої традиції. Чехословаччина, як найближчий сусід Польщі, активно сприяла налагодженню та розвитку наукових контактів з польською наукою. Проте паралельно на арені з'явився потужний напрям інтелектуальної співпраці з країнами-союзницями Польщі, головню, Францією.

Характеризуючи зв'язки археологів Львівського університету з іншими науковими інституціями, можна виділити деякі напрями:

- 1) студії молодих науковців у кращих європейських наукових інституціях;
- 2) науковий пошук в архівах, бібліотеках та музеях Європи;
- 3) участь у міжнародних конгресах, з'їздах та археологічних розкопках;
- 4) читання лекцій на запрошення закордонних університетів, інститутів і товариств.

Незважаючи на протидію польських урядових та університетських чиновників, археологи Львівського університету, поляк Т. Сулімірський та українець М. Смішко приймали посильну участь у краєзнавчо-науковій та популяризаторській роботі в 20-30-х роках ХХ ст. Яскравим свідченням цього є їх співпраця з Товариством "Бойківщина", яка мала безперечно позитивні наслідки для обох сторін, сприяла вивченню археологічних пам'яток краю, формуванню на підставі зібраного матеріалу музейних збірок.

У своєму розвитку археологічна наука в університеті пройшла такі етапи:

1) період становлення, який хронологічно можна розпочати 1784 р. і завершити 1905 р. Його головними дійовими особами стали Ю. Більчевський, М. Грушевський, Я. Кухарський, К. Сарніцький, Є. Скроховський, Л. Солецький, Л. Цвіклінський, І. Шараневич. Серед визначальних подій, які вплинули на процес становлення, слід назвати наступні: подання доповідної записки Галицькому крайовому губернаторству про потребу викладання археології в університеті (1826 р.), початок викладання курсу біблійної археології (1836 р.), реформування вищих шкіл та прийняття закону про охорону пам'яток історії та культури на землях імперії (50-ті рр. XIX ст.), наукова та педагогічна діяльність в стінах університету палких популяризаторів археологічних знань – Л. Цвіклінського та І. Шараневича (70–90-ті рр. XIX ст.) З постаттю останнього пов'язано, як низку важливих організаційних заходів (створення у Львові Археологічного товариства та його періодичного видання, організація трьох виставок та археологічного з'їзду, формування археологічної колекції Львівського університету та заснування музею Ставропігійського інституту), так і перші масштабні польові дослідження у Західній Україні: розкопки в Галичі (1882-1888 рр.), Звенигородці (1890 р.), біля с. Чехи (1895-1897 рр.). Всі ці події отримали логічне завершення на початку XX ст. в організації окремої кафедри археології.

2) період розвитку, пов'язаний з діяльністю кафедри класичної археології та праісторії (1905-1914 рр.) під керівництвом професора К. Гадачека – визначного дослідника Кошиловецького поселення, та інших пам'яток, автора низки аналітичних праць з актуальних проблем стародавньої історії.

3) період розквіту в міжвоєнні роки XX ст., який позначений діяльністю кафедри археології та історії матеріальної культури (1916-1939 рр.) і кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (1921-1939 рр.), проведенням масштабних розкопок, загальним накопиченням джерел і їх осмисленням. Знаковими фігурами міжвоєнного періоду розвитку археології, які виділялися різнобічністю наукових інтересів, активною польовою і публікаційною діяльністю, були Е. Булянда, Л. Козловський, К. Маєвський, К. Міхаловський, Т. Сулімірський, М. Смішко. Аналіз і осмислення наявних на той час матеріалів дали змогу вченим-археологам університету створити праці, які не втратили значення й сьогодні, хоч збільшення джерельної бази й зумовило перегляд низки висновків, зокрема, щодо хронології пам'яток, їхньої інтерпретації та визначення місця серед інших старожитностей. Попри те, що деякі матеріали втрачено у лихоліттях часу, багато збереглося в музеях, а також тому, що були введені до наукового обігу завдяки публікаціям. Вони стали основою для подальших розробок і узагальнюючих досліджень.

Отже, у XIX ст. – 30-х рр. XX ст. у Львівському університеті відбулося становлення та почався розвиток археологічної науки. Науковці університету

заклали міцний фундамент для майбутнього розвитку археології як в університеті, так і в Україні у повоєнний період, адже наукова археологічна школа західноєвропейського типу, яка існувала тут до 1939 р., відбилася на формуванні кадрів уже радянського часу.

NATALIA BILAS

**ARCHAEOLOGICAL SCIENCE AT THE LVIV UNIVERSITY
(XIX CENTURY – 30^S OF THE XX CENTURY)**

The publication deals with history of archaeological science in Lviv University in the period from the first half of the 19th century till 1939. On the basis of comprehensive sources the researcher defined distinctive points and peculiarities of formation of archaeological science in Lviv University till 1918. The thesis demonstrates the process of reforming of archaeological education in the University. The author has investigated the organization of educational process in archaeological studies and other related branches at the Faculties of Philosophy (humanitarian) and Theology. The author has clarified the role of the Departments of Classical Archaeology and Prehistory Archaeology with the special emphasis on Prehistory of Polish Lands at the Faculty of Philosophy in organizing archaeological research. The contribution of researchers into exploring certain archaeological sites has been traced. Besides, kinds and importance of contacts between the University faculty and other scholars from Lviv as well as foreign scholars have been revealed.

Key words: archaeology, the Lviv University, archaeological studies, the Bible archaeology.

¹ Finkel L., Starzyński S. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. Cz. 1-2. Lwow, 1894. Cz. 1. S. 306.

² *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*. T. 2. (1898/99-1909/10) / Zestawił dr. Wiktor Hahn. Lwow, 1912. S. 32.

³ Sarnicki K. *Gramatyka języka hebrajskiego*. Lwow, 1899. 334 s. 2 nl. VIII.

⁴ *Skład personelu i program wykładów w letnim półroczu 1884/5*. Lwów, 1885. S. 22; *Skład uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1891/2*. Lwów, 1892. S. 23.

⁵ Bilczewski J. *Archeologia chrześcijańska wobec historii kościoła i dogmatu*. Krakow, 1890. XVIII. 337 s.

⁶ Bilczewski J. *Maniusz Acyliusz Glabryo. Studium archeologiczne z pierwszych czasów chrześcijaństwa* // *Kwartalnik Historyczny*. Krakow, 1892. Z. III.

⁷ Bilczewski J. *Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników pismienych, ikonograficznych, epigraficznych*. Krakow, 1898. XIV. 328 s.; *Małżeństwo w dawnych chrześcijańskich pomnikach. Studium dogmatyczno-historyczne*. Krakow, 1899. 21 s.; *Katakumba św. Pryscylli i jej najważniejsze pomniki dla historii sztuki i religii*. Krakow, 1895. 52 s.

⁸ “Archeologia chrześcijańska wobec historii kościoła i dogmatu” була перекладена на чеську мову Я. Тумпахом і вийшла під назвою “Archeologie křestanska ve sluzbach dějin cirkevnych a věrouky” в 1898 р. Також на чеську мову перекладено “Małżeństwo

w dawnych chrześcijańskich pomnikach” i “Eucharystya w świetle najdawniejszych pomników pismienych, ikonograficznych, epigraficznych”.

⁹ Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. T. 2. (1898/99-1909/10). S. 288.

¹⁰ *Finkel L., Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. II. S. 185-187.

¹¹ *Glema T.*, ks. Prace naukowe śp. ks. Jana Fijałka // Kwartalnik Historyczny. Lwow, 1936. R. 50. Z. 3. S. 418; *Semkowicz W.* Śp. ks. Jan Fijałek // Kwartalnik Historyczny. Lwow, 1936. R. 50. Z. 3. S. 413-415; *Vetulani J.* Ks. Jan Fijałek, historyk kościoła polskiego 1864-1936 // Portrety uczonych polskich / Wybor A. Biernackiego. Krakow, 1974. S. 167-181.

¹² *Ваврик В. Р.* Основные черты литературной деятельности Ис. Ив. Ш. // Литературная часть, посвященная памяти Исидора Ивановича Шараневича по случаю его 100-летней годовщины со дня рождения. Составил В. Р. Ваврик. Львов, 1929. С. 36.

¹³ *Білас Н. І.* Шараневич та його внесок у розвиток археологічної науки // Археологія. 2002. № 3. С. 152-155.

¹⁴ *Finkel L., Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. II. S. 129, 236.

¹⁵ *Аристов Ф.* Ис. Ив. Шар. (К 100-летию со дня рождения) // Литературная часть, посвященная памяти Исидора Ивановича Шараневича... С. 3-8; *Finkel L., Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. I. S. 331; Cz. II. S. 129-130, 236, 377; Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2091. Арк. 16, 17, 21.

¹⁶ *Szaraniewicz I.* Rys wewnętrznych stosunków Galicji wschodniej w drugiej połowie XV w. Lwow, 1869. S. 5.

¹⁷ Стародавний Львов (от року 1250-1350) описав И. Шараневич. Львов, 1861. 118 с.

¹⁸ *Шараневич И.* Где стоял первьестный королемъ рускимъ Даниломъ для сына своего престолонаследника Льва збудованный Львовъ? // Временник Ставропигийского Института р. 1876. Географическо-историческіи статьи д-ра Изидора Шараневича. Львовъ, 1875. С. 24-46.

¹⁹ *Багрій Р.* Особливості соціально-економічного та культурного розвитку давньоруського Львова // МДАПВ. Львів, 1995. Вип. 6. С. 250-258; *Schneider A. (A. S.)* Badania i poszukiwania archeologiczne w Galicji w ostatnich latach // Prz. A. Lwow, 1876. R. 1. Zesz. 1. S. 16-20; Zesz. 2. S. 44-51; *Ivanivskij V., Petehyrych V., Phylpynchuk M.* and other. New Archaeological Discoveries in L'viv // 2nd International conference “Problems and Methods in Historical Archaeology”. Abstracts. Kamianets-Podilsky, 18-21 august 1992. Toronto-L'viv, 1992. P. 14-15.

²⁰ *Грабовецький В.* Легенди з Чортової Скелі // Жовтень. Львів, 1976. № 4. С. 157-158.

²¹ Plan robot podjętę się mających w celu odszukania i bliższego zbadania starodawnych budowli lub innych historycznych pomników w Załukwi, w Haliczu i na Kryłosie. Ułożony za porozumieniem się z profesorem politechniki we Lwowie Wp. Zachariewiczem i za zgodą tegoż przez dra Izydora Szaraniewicza, profesora Uniwersytetu Lwowskiego // Prz. A. Lwow, 1883. Z. II. S. 3-6.

²² *Ваврик В.* Основные черты... С. 79-80.

²³ Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w r. 1860, 1880, 1882, skreslone przez dra Iz. Szaraniewicza. Lwow, 1883. 232 s.

²⁴ *Szaraniewicz Iz.* O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w r. 1883 // Prz. A. 1883. Z. III. S. 3-9; *Шараневич И.* С Галича // Діло. 1883. № 80; *Шараневич И., Лаврецький Л.* Про розкопи в Галичи // Діло. 1883. № 89; *Шараневич И.* Дальші розкопи руїн Галича // Діло. 1883. № 103, 107; *Шараневич И.*

Лаврецький Л. Дальший ход розкопок в Галичи // Діло. 1883. № 115; *Шараневич И.* Археол. предмети, открыты на месте старокняжого города Галича // Литературный Сборник Галицко-Русской Матицы. Львов, 1885. С. 216-220.

²⁵ *Szaraniewicz Iz.* O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w roku 1884 i 1885. Przez dra Iz. Szaraniewicza. Lwow, 1886. 90 s.

²⁶ *Шараневич И.* Известие о результате исследовательных раскопок в рубежах древне-княжеского города Галича предпринятых в гг. 1886-1887. Львов, 1888. 8 с.

²⁷ *Аулих В. В.* Историческая топография древнего Галича // Славянские древности. К., 1981. С. 134.

²⁸ Стародавний Галич описаний Ис. Шараневичем. Львов, 1860. 43 с.

²⁹ *Шараневич И.* Старорусский княжий город Галич. Львів, 1880. 57 с.

³⁰ *Петрушевич А.* Критико-исторические рассуждения о надднестрянском городе Галиче и его достопамятностях // Вестник Народного Дома. Львов, 1882-1888. С. 135.

³¹ *Петрушевич А.* О соборной Богородичной церкви и святителях в Галиче // Зоря Галицкая. Львів, 1852. Ч. 78-80, 8490; Ч. 6-19, 21, 24, 37-41; 1854. Ч. 2-14.; *Лукомський Ю., Петрик В.* Успенський собор княжого Галича. Історія вивчення та нові дослідження // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрації. Львів, 1997. Ч. 8. С. 83.

³² *Шараневич И.* Указания в писанных источниках а особенно в документах и актах до археологических исследований // Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской Матицею. Львов, 1885. Вып. 4. С. 198-201.

³³ *Петрушевич А.* Историческое известие о церкви Св. Пантелеймона близ города Галича теперь костеле Св. Станислава оо. Францисканов, яко древнейшем памятнике романского зодчества на Галицкой Руси с первой половины XIII столетия. Львов, 1881. С. 16, 17.

³⁴ *Петрушевич А.* Археологические находки близ города Галича // Вестник Народного Дома. Львов, 1883. № 2. С. 19-20; *Петрушевич А.* О предградии Галича за рекою Днестром // Вестник Народного Дома. Львов, 1888. № 66. С. 590-591.

³⁵ *Петрушевич А.* Археологические находки близ города Галича // Вестник Народного Дома. Львов, 1882. № 1. С. 7-8, 19-20; № 2. С. 17-18, 20.

³⁶ *Грушевський М.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. К., 1992. Т. 2. С. 467-468.

³⁷ *Czołowski A.* Recenzje i sprawozdania // Kwartalnik Historyczny. Lwow, 1889. S. 749.

³⁸ *Czołowski A.* O położeniu Starego Halicza // Pamiętnik Drugiego Zjazdu Historyków Polskich. Lwow, 1890. S. 2.

³⁹ *Czołowski A.* O położeniu... S. 18-20.

⁴⁰ Ibid. S. 30.

⁴¹ *Pelenski J.* Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. Krakow, 1914. 207, XII s.. 3 il; *Чачковський Л., Хмільевський Я.* Княжий Галич. Станиславів, 1938. 79 с.

⁴² *Пастернак Я.* Галицька катедра в Крилосі // ЗНТШ. Т. 154. Львів, 1937. С. I-XII; *Pasternak J.* Katedra halicka w Kryłosie // Biuletyn historii sztuki i kultury. Warszawa, 1938. VI. S. 57-65.

⁴³ Докладніше див.: *Джеджора О.* Проблеми історичної топографії давнього Галича // ЗНТШ. Т. 221. Праці істор.-філософ. секції. Львів, 1991. С. 302; *Могитич Р.* Містобудівельний феномен давнього Галича // Галицька брама. Галич, 1998. № 9. С. 13.

⁴⁴ *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego* T. 1. (1894/95-1897/98). Lwow, 1899. S. 199, 195.

- ⁴⁵ Szaraniewicz Iz. Cmentarzyska przedhistoryczne we wsiach Czechy i Wysocko, w pow. Brodzkim, odkryte w r. 1895, 1896 i 1897. Lwow, 1898. 32 s.
- ⁴⁶ Пастернак Я. Изидор Шараневич як археолог // Діло. 1929. Ч. 36.
- ⁴⁷ Крип'якевич І. Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.): Огляд публікацій. К., 1962. С. 8.
- ⁴⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 510. Арк. 71.
- ⁴⁹ Цит. за: Тельвак В. Проблеми становлення української історіографії у працях Михайла Грушевського // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. К., 2002. С. 29.
- ⁵⁰ Курінний П. Історія археологічних знань про Україну. Полтава, 1994. С. 77-78.
- ⁵¹ Педич В. Роль історичного семінару М. Грушевського у формуванні Львівської історичної школи // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції. Львів, 1995. С. 49.
- ⁵² Грушевський М. Похоронне поле в с. Чехах. Археологічна розвідка // ЗНТШ. Т. 31. Львів, 1899. С. 1-22.
- ⁵³ Бандрівський М. Археологічні зацікавлення Михайла Грушевського // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції НТШ. Львів, 1994. Т. 3. С. 44.
- ⁵⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 510. Арк. 109-124.
- ⁵⁵ Халак Н. В. Наукова спадщина і громадсько-політична діяльність Степана Томашівського: Автореф. дис... канд. істор. наук. К., 1999. С. 6-7.
- ⁵⁶ Л. Цвіклінський у 1892 р. і повторно у 1897 р. призначався на п'ятирічний термін консерватором Віденської Центральної Комісії зі збереження історичних і мистецьких пам'яток, зокрема, в секції I (доісторичній) одного з округів Східної Галичини, а в 1898 р. обраний головою Кола консерваторів і кореспондентів Східної Галичини.
- ⁵⁷ Kronika Uniwersytetu Lwowskiego T. 1. (1894/95-1897/98). S. 195.
- ⁵⁸ Захарук Ю. Пам'ятки кошиловецького типу // Археологія Української РСР. К., 1971. С. 180-183.
- ⁵⁹ Hadaczek K. Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu. Lwow, 1914. 74 s.
- ⁶⁰ Ibid. S. 44.
- ⁶¹ Ibid. S. 14-15, 37.
- ⁶² Ibid. S. 35-36.
- ⁶³ Hadaczek K. Dział przedhistoryczny // Przewodnik po Muzeum Dzieduszyckich. Lwow, 1907. S. 95.
- ⁶⁴ Ibid. S. 99.
- ⁶⁵ Толочко П. П., Козак Д. Н., Моця О. П. і ін. Етнічна історія давньої України. К., 2000. С. 149.
- ⁶⁶ Пастернак Я. Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. Торонто, 1961. С. 432-433.
- ⁶⁷ Hadaczek K. Album przedmiotow wykopanych na cmentarzysku ciałopalnem koło Przeworska. Lwow, 1909. 21 il.; Hadaczek K. Cmentarzysko ciałopalne koło Przeworska // TeKa konserwatorska. Lwow, 1909.
- ⁶⁸ Hadaczek K. Grabarka Niesłuchowska // TeKa konserwatorow Galicyi wschodniej. Lwow, 1900. S. 71-86.
- ⁶⁹ Hadaczek K. Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. Krakow, 1912. XII. S. 28-30. Tab. IX-XII.
- ⁷⁰ Ibid. S. 23-33.

- ⁷¹ Баран В. Черняхівська культура. За матеріалами верхнього Дністра та Західного Бугу. К., 1981. С. 130-177.
- ⁷² Hadaczek K. Złote skarby Michałkowskie. Krakow, 1904. 30 s. Il. 13 tabl.
- ⁷³ Про умови виявлення славнозвісного Михалківського скарбу безцінними є свідчення А. Шнайдера, який ще в 1878 р. виїхав на місце і опитав усіх, хто міг мати хоч якесь відношення до цього відкриття. За свідченнями А. Шнайдера, скарб мав понад 12 кг золота, тоді як через два десятиліття К. Гадачек вказує, що вага обидвох скарбів становила тільки 7,5 кг золота (саме ці дані і ввійшли в науковий обіг). А. Шнайдер детально описав також кожну знахідку з тієї частини скарбу, яка потрапила до музею Дзедушицьких у Львові, однак його свідчення так і не були опубліковані. Див.: Думанська І., Скочиляс І. Антоні Шнайдер як дослідник Борщівщини // Літопис Борщівщини. Борщів, 1995. Вип. 7. С. 98.
- ⁷⁴ Przybyłowski W. Dwa złote skarby w Michałkowie // Teeka konserwatorska. Lwow, 1900. T. 2. S. 34-35.
- ⁷⁵ Пастернак Я. Археологія України... С. 578-580.
- ⁷⁶ Hadaczek K. Dział przedhistoryczny // Przewodnik po Muzeum Dzieduszyckich. Lwow, 1907. S. 99.
- ⁷⁷ Hadaczek K. Światowit, szkic archeologiczny // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. Krakow, 1903. VI. S. 114-121.
- ⁷⁸ Петрушевич А. Представляет ли открытый истукан в русле р. Збруча в восточной Галиции божка Святовита или Хорса // Вестник. Відень, 1851. Ч. 106-111.
- ⁷⁹ Hadaczek K. Światowit... S. 116-118.
- ⁸⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 336. Арк. 89.
- ⁸¹ Енциклопедія українознавства. Львів, 1993. Т. 1. С. 332; Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Т. 2. S. 557-559; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 27.
- ⁸² ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 6; Оп. 7. Спр. 793. Арк. 119; Majewski K. Edmund Bulanda. W trzydziestą rocznicę śmierci // Archeologia. Wrocław-Warszawa-Krakow-Gdańsk-Łódź, 1984. R. 32. S. 165.
- ⁸³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1616. Арк. 26.
- ⁸⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 881. Арк. 39.
- ⁸⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1616. Арк. 28.
- ⁸⁶ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 132. Справи: У-227, У-443, У-453.
- ⁸⁷ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/1939. Lwow, 1938. S. 71.
- ⁸⁸ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ ім. Івана Франка). Ф. 119. Оп. 1. Спр. 588. Арк. 1.
- ⁸⁹ Bulanda E. Strzał mistrzowski Odysseusza. Lwow, 1908.
- ⁹⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 6.
- ⁹¹ Габілітаційна робота: “Przyczynek do historii genow Stanisława Augusta” (Краків, 1913).
- ⁹² ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 6, 55.
- ⁹³ Там само. Арк. 6.
- ⁹⁴ Там само. Арк. 11-14.
- ⁹⁵ Там само. Арк. 39, 41.
- ⁹⁶ Там само. Арк. 42.
- ⁹⁷ Там само. Арк. 49.
- ⁹⁸ Там само. Арк. 61.

- ⁹⁹ Там само. Арк. 99-101.
- ¹⁰⁰ Там само. Арк. 87.
- ¹⁰¹ *Bulanda E.* Waza grecka czarnofigurowa. Lwow, 1928; *Bulanda E.* Ze studiow nad początkami portretu greckiego. Lwow, 1928; *Bulanda E.* Etruria i Etruskowie. Lwow, 1934.
- ¹⁰² *Bulanda E.* Projekt statutu Państwowego Instytutu Archeologicznego. Warszawa, 1920.
- ¹⁰³ *Bulanda E.* Opieka nad zabytkami. Lwow, 1919.
- ¹⁰⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1154. Арк. 26.
- ¹⁰⁵ Там само. Арк. 88, 89, 101.
- ¹⁰⁶ Там само. Арк. 26, 28.
- ¹⁰⁷ Там само. Арк. 122.
- ¹⁰⁸ Там само. Арк. 119.
- ¹⁰⁹ Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 408. Арк. 16.
- ¹¹⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1269. Арк. 50, 85.
- ¹¹¹ Там само. Арк. 48, 49, 51.
- ¹¹² Там само. Арк. 27.
- ¹¹³ Там само. Арк. 68, 74, 76, 78, 80.
- ¹¹⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1269. Арк. 51-58; Słownik historyków polskich / Konserpcja i opracowanie redakcyjne Maria Prosifka-Jackl. Warszawa, 1994. S. 348; *Sadurska A.* Kazimierz Michałowski (1901-1981). Nekrolog // *Archeologia.* Wrocław-Warszawa-Krakow-Gdańsk-Lodz, 1984. R. 32. S. 243-246.
- ¹¹⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1802. Арк. 2.
- ¹¹⁶ Там само. Арк. 23, 25.
- ¹¹⁷ *Starczuk J.* Les sculptures antiques de Wilanow // *Eos.* 1930. № 32. P. 389-422; 1931. № 33. P. 555-569.
- ¹¹⁸ *Купчинський О.* Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука. (Листи до вченого і відгуки на його праці) // ЗНТШ. Львів, 1998. Т. 236. С. 557.
- ¹¹⁹ *Филипчук М.* Іван Старчук – мистецтвознавець, дослідник античної і слов'янської археології // ЗНТШ. Львів, 1993. Т. 225. С. 97-103.
- ¹²⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1006. Арк. 20, 66.
- ¹²¹ Там само. Арк. 14.
- ¹²² Там само.
- ¹²³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1483. Арк. 2.
- ¹²⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1420. Арк. 5.
- ¹²⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 775. Арк. 130.
- ¹²⁶ Там само. Арк. 135.
- ¹²⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1616. Арк. 167.
- ¹²⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1444. Арк. 3.
- ¹²⁹ *Fischer A. Ś.* Stanisław Ciszewski // *Przewodnik Historyczno-Prawny.* Lwow, 1930. R. 1. Z. 2. S. 199-201; *Malachowski A.* Jan Czekanowski 1882-1965 // *Portrety uczonych polskich.* S. 153.
- ¹³⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2056. Арк. 5.
- ¹³¹ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 222.
- ¹³² *Бандрівський М.* Ярослав Пастернак і антропологічні студії у Львові // *Постаті української археології.* С. 101.
- ¹³³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 775. Арк. 135; *Енциклопедія українознавства.* Львів, 1994. Т. 3. С. 1071.
- ¹³⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. Арк. 3.

- ¹³⁵ Там само. Арк. 4, 8, 65, 78.
- ¹³⁶ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. Арк. 98, 103, 110, 112, 129, 156; Спр. 1564. Арк. 136, 141; Спр. 1841. Арк. 55.
- ¹³⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 21, 32, 35, 49, 55; Спр. 891. Арк. 108; Спр. 1564. Арк. 136, 141.
- ¹³⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 74, 87.
- ¹³⁹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 5-12; Słownik historyków... S. 502-503.
- ¹⁴⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1758. Арк. 2-3, 11, 32.
- ¹⁴¹ Домбровський О. Археолог Маркіян-Орест Смішко // Український історик. Нью-Йорк-Торонто-Київ-Львів-Мюнхен, 1993. № 1-4 (116-119). Т. XXX. С. 138.
- ¹⁴² ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1823. Арк. 7, 26, 32, 36, 40, 42.
- ¹⁴³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 166. Арк. 1, 14, 28.
- ¹⁴⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1616. Арк. 165.
- ¹⁴⁵ Там само. Арк. 26.
- ¹⁴⁶ Там само. Арк. 165.
- ¹⁴⁷ Там само. Арк. 166.
- ¹⁴⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2110. Арк. 98-99.
- ¹⁴⁹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2016. Арк. 5.
- ¹⁵⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 775. Арк. 79, 113.
- ¹⁵¹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 268. Арк. 134-135; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1920/1921. Lwow, 1920. S. 14; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1920/1921. Lwow, 1921. S. 13.
- ¹⁵² Słownik historyków... S. 559.
- ¹⁵³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 268. Арк. 129.
- ¹⁵⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2016. Арк. 5, 11.
- ¹⁵⁵ Piotrowicz L. Badania nad historią starożytną w Polsce // Kwartalnik Historyczny. Lwow, 1937. R. 51. Z. 1. S. 217, 222; Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка. Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. Архів Ф. П. Максименка. Тека: Історія ЛДУ. Спр. 3447 III (Історія Львівського університету). Арк. 320.
- ¹⁵⁶ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2016. Арк. 229; Zakrzewski K. Konstanty Chyliński. Nekrolog // Kwartalnik Historyczny. Lwow, 1939. R. 53. Z. 2. S. 377.
- ¹⁵⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1545. Арк. 20, 23.
- ¹⁵⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 713. Арк. 3, 22.
- ¹⁵⁹ Там само. Арк. 105, 113.
- ¹⁶⁰ Там само. Арк. 27, 53, 56, 58, 70, 78, 79, 91, 96; Оп. 7. Спр. 1311. Арк. 158.
- ¹⁶¹ Piotrowicz L. Badania nad historią starożytną... S. 209.
- ¹⁶² Evert-Kappesowa H. Przedmowa // Zakrzewski K. U schyłku świata antycznego. Warszawa, 1964. S. 6.
- ¹⁶³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1545. Арк. 51.
- ¹⁶⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 8. Спр. 574. Арк. 12, 15.
- ¹⁶⁵ Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów / Zestawił rektor w roku szkolnym 1924/25 prof. dr. Włodzimierz Sieradzki. Lwów, 1925. S. 4-5.
- ¹⁶⁶ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 8. Спр. 462. Арк. 7.
- ¹⁶⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 669. Арк. 1-6; Оп. 8. Спр. 574. Арк. 32.
- ¹⁶⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 81, 83, 85, 87.

- ¹⁶⁹ Кафедра заснована у Львівському університеті ще в 1919 р. Див.: Szkoły Wyższe Rzeczypospolitej Polskiej. Wyd. 2. Warszawa, 1930. S. 88; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 8. Спр. 574. Арк. 8; Оп. 5. Спр. 622. Арк. 28, 81, 85, 87.
- ¹⁷⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 8. Спр. 622. Арк. 28.
- ¹⁷¹ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931-1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwow, 1931. S. 88, 134.
- ¹⁷² ДАЛО. Ф. 26. Оп. 8. Спр. 520. Арк. 36; Оп. 5. Спр. 1805; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931-1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. S. 6.
- ¹⁷³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1541; Оп. 8. Спр. 578. Арк. 7.
- ¹⁷⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1955; Оп. 8. Спр. 513.
- ¹⁷⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 866. Арк. 1, 6, 12, 14.
- ¹⁷⁶ Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931-1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. S. 10.
- ¹⁷⁷ *Umiński J.* Historiografia kościelna // Kwartalnik Historyczny. Lwow, 1937. R. 51. Z. 1-2. S. 335-337.
- ¹⁷⁸ *Zakrzewski K.* Konstanty Chyliński. Nekrolog. S. 373.
- ¹⁷⁹ *Piotrowicz L.* Badania nad historią starożytną... S. 226.
- ¹⁸⁰ *Zakrzewski K.* Konstanty Chyliński. Nekrolog. S. 376.
- ¹⁸¹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 979. Арк. 21.
- ¹⁸² ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. Арк. 32-35.
- ¹⁸³ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 33.
- ¹⁸⁴ Там само. С. 67.
- ¹⁸⁵ *Kozłowski L.* Zarys pradziejów Polski południowo-wschodniej. Lwow, 1939. S. 6.
- ¹⁸⁶ *Kozłowski L.* Stosunek zlodowaceń do wędrówek kultur paleolitycznych i rozwoju cyklow kulturowych w paleolicie Europy // Lud. II. 1924. S. 159.
- ¹⁸⁷ За сучасними дослідженнями трипільська культура прийшла на зміну культурі лінійно-стрічкової кераміки. Докладніше див.: *Охріменко Г.* Культура лінійно-стрічкової кераміки. Луцьк, 2001.
- ¹⁸⁸ *Kozłowski L.* Stan i zadania badań nad epoką kamienną w Polsce // WA. VI. 1921. S. 38; *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna w Polsce. Lwów, 1924. S. 44, 136-138.
- ¹⁸⁹ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 179.
- ¹⁹⁰ Там само. С. 222.
- ¹⁹¹ *Hadaczek K.* Osada przemysłowa w Koszyłowiczach z epoki eneolitu. Lwow, 1914. 74 s.
- ¹⁹² *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 136-138.
- ¹⁹³ *Kozłowski L.* Budowle kultury ceramiki malowanej w świetle badań przeprowadzonych w Koszyłowcach, Niezwiskach i Buczaczu. Lwow, 1930. S. 18-26.
- ¹⁹⁴ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 125.
- ¹⁹⁵ *Щербаківський В.* Тілопальні точки і мальована кераміка // Трипільська культура на Україні. К., 1926. С. 119-138.
- ¹⁹⁶ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 125.
- ¹⁹⁷ *Kozłowski L.* Budowle kultury ceramiki malowanej... S. 30.
- ¹⁹⁸ Паляфітами західноєвропейська археологія називала збудовані на озерах та річках будівлі на стовпах. Див.: *Kozłowski L.* Budowle kultury ceramiki malowanej... S. 23-25.
- ¹⁹⁹ *Kozłowski L.* Budowle kultury ceramiki malowanej... S. 39. Obr. 8.
- ²⁰⁰ *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 22-24. Tabl. 7.

- ²⁰¹ *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 120.
- ²⁰² *Пастернак Я.* Археологія України... С. 143.
- ²⁰³ *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 22.
- ²⁰⁴ *Majewski K.* Chronologia i styl płastyki figuralnej zachodnio-trypilskiej // *Archeologia*. П. Warszawa, 1948. S. 172.
- ²⁰⁵ *Грушевський М.* Історія України-Руси: Т. I. С. 32-63.
- ²⁰⁶ Толочко П. П., Козак Д. Н., Моця О. П. і ін. Етнічна історія давньої України. С. 25-26.
- ²⁰⁷ *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 152.
- ²⁰⁸ *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 38, 42.
- ²⁰⁹ *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 34.
- ²¹⁰ *Kozłowski L.* Badania archeologiczne na gorze "Klin" w Iwanowicach, pow. Miechowskiego. Krakow, 1917. S. 23.
- ²¹¹ *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 98-102.
- ²¹² *Kozłowski L.* Groby megalityczne na wschod od Odry // *Prace i materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. Krakow, 1921. II. S. 25-26, 39-40; *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 27.
- ²¹³ *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 97-98.
- ²¹⁴ *Kozłowski L.* Wczesna, starsza i środkowa epoka brzozy w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływ na ruchy etniczne i zaludnienie Polski. Lwow, 1928. S. 125; *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 43.
- ²¹⁵ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 211.
- ²¹⁶ *Білас Н.* Пошуки праслов'янських старожитностей вченими Львівського університету протягом другої половини ХІХ – в першій третині ХХ ст. // *Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть: Матеріали Міжнародної наукової конференції*. Львів, 2001. С. 279.
- ²¹⁷ *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 56.
- ²¹⁸ *Ibid.* S. 67.
- ²¹⁹ Наприклад, ряд помилок стосувався похибок у визначенні хронології трипільських пам'яток. Л. Козловський у своїх працях спирався на хронологію, запропоновану В. Хвойкою, який культурою А називав пізніші за часом знахідки, а культурою В – раніші, хоча насправді вони займали зворотню позицію. Див.: *Kozłowski L.* Młodsza epoka kamienna... S. 106-152; *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 22-37.
- ²²⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891 Арк. 32-35.
- ²²¹ *Виноградова М. Н.* Трипільське поселення Заліщики на Дністрі // *Археологія*. 1973. Вип. 8. С. 68-75.
- ²²² *Пастернак Я.* Археологія України... С. 164.
- ²²³ *Sulimirski T.* Corded Ware and Globular Amphorae north-east of the Carpathians. University of London: The Athlone Press, 1968. 213 p.
- ²²⁴ *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 37; *Sulimirski T.* Die schnurkeramischen Kulturen und das indoeuropaische Problem. 1933. S. 17.
- ²²⁵ *Sulimirski T.* Sprawozdania z działalności Lwowskiego ośrodka przedhistorycznego // *ZOW*. 1935. R. 10. Z. 2. S. 22.
- ²²⁶ *Sulimirski T.* O poleskiej praocjyźnie Słowian // *ZOW*. Poznań, 1939. XIV. S. 36-38.
- ²²⁷ *Sulimirski T.* Cmentarzysko kurhanowe w Komarowie koło Halicza i kultura komarowska // *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*. XLI. Kraków, 1936. № 9. S. 273-277.
- ²²⁸ *Sulimirski T.* Kurhany komarowskie // *Złoty szlak*. IV. Stanisławów, 1939. S. 6.

- ²²⁹ *Sulimirski T.* Sprawozdania z działalności Lwowskiego ośrodka przedhistorycznego. S. 22.
- ²³⁰ *Sulimirski T.* Kurhany... S. 8.
- ²³¹ *Sulimirski T.* Bronzy Małopolski środkowej. Kraków, 1929. 68 s.; *Sulimirski T.* Skarby brązowe // Księga pamiątkowa W. Demetrykiewicza. S. 179-180.
- ²³² *Sulimirski T.* Zagadnienie ekspansji kultury łużyckiej na Ukrainie // WA. XIV. Warszawa, 1936. S. 44.
- ²³³ *Sulimirski T.* Kultura wysocka. Krakow, 1931. S. 109-112, 160-162.
- ²³⁴ Словник-довідник з археології. К., 1996. С. 149.
- ²³⁵ *Sulimirski T.* Zagadnienie ekspansji kultury łużyckiej... S. 41, 44. Tabl. XII, 6-7.
- ²³⁶ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 416.
- ²³⁷ *Sulimirski T.* Sprawozdania z działalności... S. 23.
- ²³⁸ *Свєшніков І. К.* Пам'ятки голірадського типу на Західному Поділлі // МДАПВ. К., 1964. Вип. 5. С. 40-66.
- ²³⁹ *Sulimirski T.* Kultura wysocka... S. 172.
- ²⁴⁰ Ibid. S. 146.
- ²⁴¹ Ibid. S. 147.
- ²⁴² Ibid. Tabl. XIII.
- ²⁴³ Ibid. S. 141-142.
- ²⁴⁴ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 424.
- ²⁴⁵ *Смішко О.* Тридцять років у науковій діяльності Маркіяна Смішка // Постаті української археології. МДАПВ. Львів, 1998. Вип. 7. С. 51.
- ²⁴⁶ *Smiszko M.* Stan i potrzeby badań nad okresem cesarstwa Rzymskiego w południowo-wschodniej Polsce // WA. Warszawa, 1936. T. XIV. S. 73.
- ²⁴⁷ Ibid. S. 178.
- ²⁴⁸ *Баран В.* Дослідник давньої історії слов'ян. До 70-річчя від дня народження М. Ю. Смішка // Український історичний журнал. 1970. № 11. С. 139.
- ²⁴⁹ *Смішко М.* Сліди прадавнього поселення на Чорній Горі в Грибовичах Малих біля Львова // Наша Батьківщина. Львів, 1937. Част. 4-5. С. 93-97.
- ²⁵⁰ *Смішко О.* Тридцять років... С. 51.
- ²⁵¹ *Smiszko M.* Stan i potrzeby badań nad okresem cesarstwa Rzymskiego... S. 125-139; *Smiszko M.* Duże naczynia baniaste okresu rzymskiego w Małopolsce Wschodniej // WA. Warszawa, 1939. T. XVI. S. 211-233.
- ²⁵² *Smiszko M.* Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka // Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności. Krakow, 1939. T. XLIV. № 1. S. 38-40.
- ²⁵³ Епіпалеолітом у досліджуваний період називали останню фазу пізнього палеоліту і датували від 13 до 8 тис. років тому. Див.: *Polanskyj G.* Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpalaolithikums der podolisch-bessarabischen Provinz. Lemberg, 1935. S. 19-20.
- ²⁵⁴ *Bryk J.* Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części południowego Wołynia. Warszawa, 1928. S. 4-13.
- ²⁵⁵ Тарденуа – це сучасна мезолітична культура на території Франції.
- ²⁵⁶ *Bryk J.* Osady epoki kamiennej na wydmach nadbużańskich // WA. Lwow, 1924. IX. S. 58.
- ²⁵⁷ *Bryk J.* Badania archeologiczne w Ostapiu na Podolu // Światowit. XVI. Warszawa, 1935. S. 120-121.
- ²⁵⁸ *Пастернак Я.* Археологія України... С. 203.

- ²⁵⁹ *Sulimirski T.* Sprawozdania z działalności... S. 25.
- ²⁶⁰ *Majewski K.* Figuralna płytyka cykladzka. Geneza i rozwój form. Lwów, 1935. 163 s.; *Majewski K.* Nowy kierunek badawczy w archeologii egejskiej. Lwów, 1935.
- ²⁶¹ *Majewski K.* Kultura aigajska. Lwów, 1933. 304 s.
- ²⁶² *Majewski K.* Gliniane modele chat kultury ceramiki malowanej na Ukrainie. Lwów, 1936.
- ²⁶³ Трипільська кераміка вирізняється своєю орнаментациєю і тому на західноукраїнських землях трипільську культуру в досліджуваний період називали культурою мальованої кераміки. Зараз культурою мальованої кераміки ще називають неолітичну культуру розписної кераміки (друга половина V тис. до н. е.), виділену М. Потушняком. Див.: *Археология Украинской ССР. К.*, 1985. Т. 1. С. 220-221.
- ²⁶⁴ *Majewski K.* Płytyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach lwowskich // *Światowit. XVII.* 1938. S. 67-70.
- ²⁶⁵ *Ibid.* S. 79-80.
- ²⁶⁶ *Słownik historyków...* S. 94.
- ²⁶⁷ *Kozłowski L.* Zarys pradziejow Polski... S. 56.
- ²⁶⁸ *Sulimirski T.* Najstarsze dzieje narodu polskiego. Hannover, 1945. S. 22.
- ²⁶⁹ Детальніше див.: *Czekanowski J.* Wstęp do historii słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, prahistoryczne i językoznawcze. Lwów, 1927. XII. 326 s.
- ²⁷⁰ *Malachowski A.* Jan Czekanowski 1882-1965. S. 153-157.
- ²⁷¹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1501. Арк.6-7; Спр. 1616. Арк. 86-87.
- ²⁷² *Білас Н.* Розвиток археології у Львівському університеті у міжвоєнний період (1919–1939) // *Археологія.* 2002. № 2. С. 154.
- ²⁷³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1443. Арк. 4.
- ²⁷⁴ Там само. Арк. 3.
- ²⁷⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 6, 55.
- ²⁷⁶ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1269. Арк.50, 51.
- ²⁷⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1268. Арк. 7.
- ²⁷⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. Арк. 25.
- ²⁷⁹ Там само. Арк. 100.
- ²⁸⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1154. Арк. 28, 104.
- ²⁸¹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1802. Арк. 23, 25.
- ²⁸² ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1006. Арк. 61.
- ²⁸³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1154. Арк. 27; Спр. 1841. Арк. 53.
- ²⁸⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 6, 55.
- ²⁸⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1154. Арк. 104, 115.
- ²⁸⁶ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1265. Арк. 25.
- ²⁸⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1193. Арк. 82, 109; *Słownik historyków...* S. 337.
- ²⁸⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1265. Арк. 25, 50, 51; *Słownik historyków...* S. 348.
- ²⁸⁹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174. Арк. 109-110.
- ²⁹⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. Арк. 31, 37, 43.
- ²⁹¹ *Бандрівський М., Данчин Р.* Основні етапи археологічного дослідження бойківського краю // *Бойківщина: історія та сучасність. Матеріали Міжнародного історико-народознавчого семінару “Населення Бойківщини у контексті загальнокарпатського етнокультурного розвитку”.* Львів-Самбір, 1995. С. 7.
- ²⁹² *Білас Н.* Археологи Львівського університету та їхня участь у краєзнавчо-музейній роботі галицьких українців в 20-30-х роках ХХ ст. // *АДЛУ.* Львів, 2002. Вип. 5. С. 158.

- ²⁹³ *Скорик М.* В десятиліття існування Товариства та Музею “Бойківщина” в Самборі // Літопис Бойківщини. Самбір, 1938. Ч. 10. С. 4.
- ²⁹⁴ ДАЛО. Ф. 1245 (Самбірський музей “Бойківщина”). Оп. 1. Спр. 46. Арк. 22.
- ²⁹⁵ *Скорик М.* В десятиліття існування Товариства та Музею... С. 10.
- ²⁹⁶ Новинки // Літопис Бойківщини. Самбір, 1934. Ч. 4. С. 35.
- ²⁹⁷ Miscellanea // Літопис Бойківщини. Самбір, 1934. Ч. 3. С. 32-33.
- ²⁹⁸ Звіт з діяльності товариства і музею “Бойківщина” в Самборі за 1936 р. // Літопис Бойківщини. Самбір, 1939. Ч. 9. С. 125-127.
- ²⁹⁹ Хроніка // Літопис Бойківщини. Самбір, 1939. Ч. 11. С. 91-92.
- ³⁰⁰ Див. наприклад: Літопис Бойківщини. Самбір, 1931. Ч. 1. С. 41, 43; 1933. Ч. 2. С. 16, 18; 1934. Ч. 3. С. 17-22.
- ³⁰¹ *Кобільник В.* З археології Бойківщини // Літопис Бойківщини. Самбір, 1931. Ч. 1. С. 38-42; 1933. Ч. 2. С. 49-52; 1934. Ч. 3. С. 20-22; Ч. 4. С. 11-12; 1935. Ч. 5. С. 14; Ч. 6. С. 21-22; 1936. Ч. 7. С. 4-6.
- ³⁰² Саме в стінах Львівського університету Я. Пастернак почав вивчати доісторичну археологію (1910-1914 рр.), але навчання перервала перша світова війна, яка зробила талановитого студента солдатом спочатку австрійської, а згодом галицької армії. Я. Пастернак продовжив студіювати доісторичну археологію у Празькому університеті (1920-1928 рр.) під керівництвом відомого археолога Любора Нідерле. Працював асистентом при Державному Археологічному Інституті в Празі (1925-1928 рр.), а після захисту докторської дисертації на тему “Руські Карпати в археології” (керівник проф. Л. Нідерле) у 1928 р. повернувся до Львова, де очолив Культурно-історичний музей Наукового товариства Шевченка у Львові. Після габілітації у Празі працював приват-доцентом Празького університету (1935-1939 рр.). Був дійсним членом НТШ у Львові, членом профспілки музеологів та бібліотекарів у Львові, членом Археологічного товариства при Львівському університеті. Докладніше див.: Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 408. Арк. 23; Спр. 409. Арк. 1; Спр. 427. Арк. 72.
- ³⁰³ *Кобільник В.* З археології Бойківщини // Літопис Бойківщини. Самбір, 1936. Ч. 7. С. 6.
- ³⁰⁴ Miscellanea. С. 28-29.
- ³⁰⁵ *Кобільник В.* З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932: I. Ступниця. II. Спас. III. Смільниця. IV. Городище в Грозьовій. Могили ч. I, II, III в Городищі. “Руська путь” // Літопис Бойківщини. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 33.
- ³⁰⁶ *Sulimirski T.* Sprawozdania z działalności... S. 22.
- ³⁰⁷ *Кобільник В.* З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932... С. 36.
- ³⁰⁸ Там само. С. 32.
- ³⁰⁹ *Пастернак Я.* Шнурова могила в Кульчицях // Літопис Бойківщини. Самбір, 1936. Ч. 7. С. 1-4; *Sulimirski T.* Sprawozdania z działalności... S. 21.
- ³¹⁰ Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 427. Арк. 73.
- ³¹¹ *Пастернак Я.* Доісторичні Кульчиці // Діло. 1933. Ч. 221; *Ратич О. О.* Древньоруські археологічні пам’ятки на території західних областей УРСР. К., 1957. С. 17.
- ³¹² *Бандрівський М.* Пам’ятки ранньозалізного віку на Бойківщині // Бойківщина: історія та сучасність. Львів-Самбір, 1995. С. 4.
- ³¹³ *Кобільник В.* Відкриття доісторичних землянок в Кульчицях // Літопис Бойківщини. Самбір, 1934. Ч. 3. С. 19.
- ³¹⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1268. Арк. 7.

- ³¹⁵ *Смішко М.* Вістря та спис із рунічним написом з Розвадова // Літопис Бойківщини. Самбір, 1935. Ч.5. С. 1–13.
- ³¹⁶ *Miscellanea* // Літопис Бойківщини. Самбір, 1932. Ч. 2. С. 78.
- ³¹⁷ *Antoniewicz W.* Żelazne oszczepy inkrustowane z Kamienicy w pow. Jarosławskim // *Prz.* A. T. 1. S. 104.
- ³¹⁸ *Смішко М.* Вістря та спис... С. 8-9.
- ³¹⁹ *Antoniewicz W.* Żelazne oszczepy... S. 103. *Mal.* 8.
- ³²⁰ *Szumowski A.* Grot z runicznym napisem z Suszyczna // *WA.* III. Warszawa, 1873. S. 49-61.
- ³²¹ *Смішко М.* Вістря та спис... С. 5.
- ³²² *Кобільник В.* З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932... С. 3-48.
- ³²³ *Куб'як К. В.* Кобільник – історик Самбірщини // Бойківщина: історія та сучасність. Львів-Самбір, 1995. С. 51-52.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2005

Прийнята до друку 15.10.2005